

ІВАН ВЛАСОВСЬКИЙ

ПРАВОСЛАВНО-ХРИСТІЯНСЬКЕ
МОРАЛЬНЕ БОГОСЛОВІЄ

НАУКОВО-БОГОСЛОВСЬКИЙ ІНСТИТУТ
УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В США

НЬЮ-ЙОРК

— 1 9 7 3 —

БАВНД БРУК

ІВАН ВЛАСОВСЬКИЙ

**ПРАВОСЛАВНО-ХРИСТИЯНСЬКЕ
МОРАЛЬНЕ БОГОСЛОВІЄ**

diasporiana.org.ua

**НАУКОВО-БОГОСЛОВСЬКИЙ ІНСТИТУТ УКРАЇНСЬКОЇ
ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В США**

НЬЮ-ЙОРК

— 1973 —

БАВНД БРУК

IVAN VLASOVSKY

ORTHODOX-CHRISTIAN
MORAL THEOLOGY

Scientific Theological Institute of the Ukrainian Orthodox Church
of U.S.A.

New York

— 1973 —

Bound Brook

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

„Учителю Благий! Що мені робити, щоб життя вічне досягнути?“ Він же сказав йому: „Коли хочеш увійти в життя вічне, то виконуй заповіді“.

(Мтф. 19, 16-17)

„В тому суть релігії, що ми наші моральні обов'язки повинні усвідомлювати як приписи Божих заповідей.

(Е. Кант)

Наведені епіграфи, — слова із Христової Євангелії і слова знаменитого німецького філософа Еммануїла Канта, не виходили з моєї пам'яті, коли припало мені в обов'язок працювати над текстом посмертного твору бл. пам'яті проф. Івана Власовського «Православно-Християнське Моральне Богословіє», готуючи цей твір до друку. Думки покійного автора цієї праці про моральні обов'язки християнина весь час асоціювалися з вищенаведеними епіграфами.

Перечитуючи працю І. Власовського, ми розглядали її скільки з уваги до його авторитету, стільки й до його думок у ній, враховуючи ту обставину, що вона, його праця, написана в похилих літах віку автора, недалеко його смерті. А такі обставини, занепад життєвих сил, у якійсь мірі позначаються, буває, від'ємно на останніх творах авторів. На щастя, в праці Власовського виявились тільки зайві повторення та граматичні недогляди, зокрема в синтаксисі, а суттєвих прогріхів дуже мало (очевидно смерть не дозволила авторіві переглянути цей свій рукопис).

У приготуванні праці «Православно-Християнське Моральне Богословіє» до друку, багато допомогло нам попереднє виправлення тексту професором І. Коровицьким, за що належить йому щира дяка. З виходом цієї книжки в світ, українська богословська література матиме незвичайно цінне придбання, бо досі з такого предмета як Православне-Моральне Богословіє українською мовою, як відомо, нічого не друкувалось. В 1920 роках таку працю написав був архієпископ Української Автокефальної Православної Церкви Антоній Гриневич (колишній член Державної Думи, Голова української фракції в ній, і церковний письменник), але та його праця не побачила світу, вона загинула в лапах ГПУ, як загинули там богословські писання й інших тодішніх українських архиєпископів.

Твір «Православно-Християнське Моральне Богословіє» вповні виправдав благородний намір його автора. Він, цей твір, дає ясну відповідь на питання: що робити християнинові, щоб досягнути життя вічне? Свій курс Морального Богословія проф. Власовський поділяє на три частини:

1. Божя воля у відношенні до людини і моральні обов'язки людини-християнина у відношенні до Бога;
2. Обов'язки християнина у відношенні до самого себе;
3. Християнин у відношенні до ближнього й до природи, християнин як член Христової Церкви, родини, своєї нації і держави.

Ці головні частини він (автор) поділив для більшої ясности викладу науки на окремі розділи, відповідно до трактування тем і розвитку думки. Виклад популярний, загальнодоступний, аргументація переконлива, тим більш, що майже вся вона підтверджується вказівками на Святе Письмо й на науку святих отців і навчителів Церкви. Все це надає цьому творові І. Власовського певної ваги, як творові богословсько-науковому.

Тож книга Власовського, що виходить у світ, дуже буде корисною не тільки для духовенства Української Православної Церкви, а й для мирян. На всіх нас разом, як на православних християнах, лежать моральні обов'язки, які ми всякденно повинні усвідомлювати і пильно виконувати їх. Праця духовенства за своїм ідей-

ним призначенням, — це піклування про душі вірних. Пастир повинен вести свою паству до повного християнського звершення, пам'ятаючи слова Спасителя: «Я — путь, і правда, і життя» (Іоан 14, 6). Вірні ж повинні слухати свого духовного пастиря і виконувати його настанови. А всі разом — духовенство і миряни — пам'ятаймо, що ми живемо в добу кризи моральних ідей, в добу зухвалого бунту матерії проти всього духовного, в добу, коли лжепророки звеличують у людині грубі інстинкти замість душі і серця. Пам'ятаймо про це і дбаймо, щоб молодші покоління наших українських православних громад, на чужині сущих, не зійшли на той нехристиянський шлях. У цьому, в шануванні і звеличенні нашої християнсько-національної душі, багато допоможе нам наука — Моральне Богослов'є, про що і йде мова. Ця наука, тобто книга проф. І. Власовського, буде корисною і для тієї української інтелігенції, що вірує в Бога лише теоретично, «для годиться», яка наче вимагає від Бога доказів Його існування. «Пізнаєте істину, — й істина визволить вас!» (Іоан 8, 32). Це пізнання істини через «Православно-Християнське Моральне Богослов'є» підкаже тим маловірам, що «поверхові знання ведуть до атеїзму, а глибокі — приводять до Бога» (філософ Р. Бекон) і що всі великі вчені були глибоко-релігійними, адже недавно один із найбільших учених нашого часу Альберт Айнштайн сказав: «Кожен правдивий учений вірує в Бога» (А. Айнштайн, «На життєвім шляху»). За аналогією згадаємо слова й нашого ученого Миколи Костомарова, засновника й ідеолога Кирило-Мефодіївського Братства, слова написані ним у пляні його славетного твору «Книги Битія Українського Народу»: «Українці існуватимуть так довго, як довго збережуть вони свою Православну віру і Церкву, свою релігійну свідомість».

Пригадуються слова митрополита Київського Йосипа Нелюбовича-Тукальського, цього великого патріота: «Блаженні ті, що словом правди навчають і направляють на путь спасенну». Надіємось, що книга проф. Івана Власовського, яка направляє на ту путь спасенну, книга — «Православно-Християнське Моральне Богослов'є» матиме успіх серед українського православно-

го духовенства й вірних, і що в майбутньому вона корисно прислужиться українським церковним письменникам у їх праці для дальшого розвитку науки Морального Богословія.

Ця книга виходить у світ завдяки старанням Владики Мстислава, що прийняв на себе обов'язок видати друком усі твори проф. І. Власовського, почавши з його «Нарису історії Української Православної Церкви», який видано в 1955-1962 рр. у п'яти томах. Виходить вона (книга) коштом Консисторії УАПЦеркви в США і тих вірних, що давали пожертви на видання церковно-історичних та ін. писань І. Власовського, якими він оповідає про минуле і сучасне рідної Церкви та розвиває для неї Богословську науку. Їм усім, ініціативному Архипастиреві, Консисторії і жертводавцям, як і св. пам'яті авторів тих писань, належить подяка від сучасних і майбутніх поколінь Української Православної Церкви.

Протопресвітер Демид Бурко

Квітень 1973

Fb. Guacobos

ВСТУП

1. ПРЕДМЕТ МОРАЛЬНОГО БОГОСЛОВІЯ

Православно-християнське Моральне Богословіє навчає про життя і звершення християнина, на основі Богооб'явленого закону. Як богословська наука, Моральне Богословіє своїм завданням має відповісти на питання: «Учителю Благий! Що мені робити, щоб вічне життя досягнути?» (Мр. 10, 17).

2. ПОНЯТТЯ ПРО МОРАЛЬНІСТЬ ВЗАГАЛІ. ЛЮДСЬКА СОВІСТЬ. МОРАЛЬНЕ ПОЧУТТЯ ВРОДЖЕНЕ ЛЮДИНІ

Моральність це душевний стан людини, який переживається нею в залежності від того, чи поведінка її відповідає, чи не відповідає ідеї добра, що живе в свідомості людини. Коли поведінка відповідає ідеї добра, то людина відчуває себе морально задоволеною; коли ж суперечить тій ідеї, то людина переживає неприємне почуття, невдоволення, страждання, яке може перейти в «муки совісти». Совість, або сумління, і є той голос душі людини, який відрізняє в ній добро від зла, оцінює думки, почування і вчинки людини, — добрі нагороджує внутрішньою відрадою, а злі карає неспокоєм.

Моральне почуття, голос совісти є вродженою потребою людської природи. Апостол Павел каже: «Коли погани, що не мають закону, з природи законне чинять, то вони, не маючи закону, самі собі закон. Вони показують, що діло закону написане в серцях їх, ко-

ли совість їх свідчить, і коли думки між собою одна одну осуджують, або оправдують» (Римл. 2, 14-15) «Улюблені, — каже ап. Іоан, — коли серце наше не осуджує нас, то ми маємо сміливість перед Богом» (І 10. 3, 21).

Загальність морального почуття в людському роді не говорить одначе про тожсамість того почуття у всіх людей. А це тому, що ідея добра, яка лежить в основі морального почуття, не є однакового змісту у всіх людей. Тому ап. Павел каже про поган, що вони «самі собі закон», тобто природна совість їх керується не однаковими по змісту ідеями добра.

Все людство, як і окремі народи та окремі люди, перебувають на різних ступенях духовного розвитку. В залежності ж від розвою духовного життя підіймаються чи, навпаки, підупадають погляди на те, що є добре, а що зле.

3. РЕЛІГІЯ — ОСНОВА МОРАЛІ

Кожна релігія накреслювала моральні правила для її визнаців і основники великих релігій були основниками й моральних систем, цебто не мораль творила релігію, а релігія творила мораль. Тому оправдане є твердження, що ідея добра має божественне походження. В релігіях Богосб'явлених це твердження основано на біблійному оповіданні про створення Богом людини «на Його образ і подобу» (Бут. I, 26-27). Одначе моральність не дається людині готовою; вона здобувається зусиллям усього життя людини, час якого зветься шляхом до спасіння. Дві основні правди релігії — існування Бога і безсмертя душі людини — це підстава людської моралі. Бог, Сам Найвище добро, є і Найвищий моральний законодавець для людей. «Розсудіть, чи це справедливо було б перед Богом слухатись вас більше, ніж Бога?» казали апостоли юдейським начальникам. (Діян. 4, 19).

Моральний закон вимагає його виконання; його зобов'язуюча сила в тому, що Бог «віддасть кожному по ділах його» (Римл. 2, 6). Бог єсть не тільки Найвищий законодавець, а і Найвищий Суддя. В нерозривному зв'язку з вірою в Бога-законодавця, Суддю і відплатителя, — знаходиться віра в безсмертя людської ду-

ші. Ця віра в безсмертя, в існування потойбічного, — після смерти, — життя була і є в різних релігіях так же загальна, хоч і не така виразна, як і віра в Божество. Вона надає силу природним і Богооб'явленим моральним законам, бо говорить про перемогу цих праведних законів у **вічності**, хоч вони й зневажаються у дочасному житті. «Хоч грішник сто раз робить зло і то довго, — я знаю, що добре буде тим, хто боїться Бога і відчуває почесність перед лицем Його», — говорить старозаповітній мудрець (Екклез. 8, 12). Без віри в Бога і в безсмертя легко пристрастям і тілесній порочності оволодіти людиною. Без цієї віри гаслом земного життя легко стає: «їжмо і пиймо, бо завтра помremo», як каже св. ап. Павел про невірних у воскресіння мертвих (I Кор. 15, 32). Дійсно, коли все для людини кінчається зі смертю її тіла, то пощо стремління її до вищих ідеалів, пощо терпіння, страждання, різні муки фізичні й душевні в житті? Так звана «незалежна етика», незалежна мораль без Бога, без безсмертя душі не має ґрунту, висне в повітрі. Приклади ж атеїстів, які бували й людьми моральними, не говорять про заслугу їхнього атеїзму. Масового атеїзму історія людства ще не знала. Безвірники ж, бувають моральні, то не в наслідок свого безбожництва, а тому, що дотримувались загально прийнятої в їхньому оточенні моралі, яка виросла на християнських нормах життя. Будівництво людського життя без релігійної моралі переводиться в наші часи в країнах, опанованих безбожною владою. Сумні наслідки цього такого будівництва, пов'язаного з закріпаченням людини, нам відомі. І лише духовно-культурне насліддя віків, християнська релігійно-моральна традиція ще довго буде стіною проти згубного впливу безбожних сил.

4. МОРАЛЬНЕ ЗВЕРШЕННЯ ЛЮДИНИ ПОТРЕБУЄ РЕЛІГІЙНОГО СОЮЗУ З БОГОМ

Ще в дохристиянському світі існувало переконання про зіпсутість природи людської гріхом. В покаянному псалмі Давида читаємо: «Я в беззаконні зачатий і в гріхах породила мене мати моя» (Пс. 50, 7). В книзі Іова читаємо: «Як чоловікові бути праведним перед Богом, як можна бути чистим породженому жінкою?» (25,

4). В християнстві цю думку яскраво стверджує св. ап. Павел: «Знаю, що не живе в мені, себто в тілі моїм, добре; бо хотіння є в мені, але щоб виконати те, що добре, того не знаходжу. Бо доброго, що хочу, не роблю, а зле, чого не хочу, те роблю. Коли ж роблю те, чого не хочу, то вже не я роблю це, а гріх, що живе в мені. Отже знаходжу закон, що коли хочу робити добре, передо мною лежить зло» (Рим. 7, 18-21). І ап. Павел так кінчає цю глибоку аналізу моральної зіпсутої душі людської: «Бідна я людина! Хто мене визволить від тіла цієї смерті?» (7, 24). Визволення знаходить він в релігійному союзі з Богом, як бачимо з відповіді самого апостола: «Дякую Богові через Ісуса Христа, Господа нашого» (Римл. 7, 25). Благодать Божя, заслугами хресного подвигу Ісуса Христа, приходить людині на поміч, скріплює її в моральній боротьбі з гріхом у подвизі морального звернення. «Як галуззя без кореня нічого не можуть від себе вирощувати, — говорить св. Димитрій Ростовський, — так і ти без благодаті Божої нічого доброго не можеш ні побажати, ні зробити. Господь є корінь, а ти лоза чи галузка: до того часу можеш робити що-будь боговгодне, поки знаходишся в спільноті з Богом, а коли від Бога відійдеш, попадеш у все зле. Бо Він є корінь і джерело всякого добра».

5. ЗВ'ЯЗОК МОРАЛЬНОГО БОГОСЛОВІЯ З ДОГМАТИЧНИМ БОГОСЛОВІЄМ

Зв'язок людської моралі з релігійними віруваннями людей підтверджується в християнстві пов'язанням його моральної науки з віронавчанням, себто з Догматичним Богословієм, яке є християнським світоглядом. Спроби утворити так зв. «християнство без Христа», тобто приймаючи тільки Його високу моральну проповідь про любов до ближнього, — не мали успіху. Бо моральний закон християнської любови повисне в повітрі; якщо брати з Євангелія самі тільки моральні настанови, відкидаючи все інше, чого навчав Христос, якщо відірвати цей закон від Самої Особи Христа Спасителя і від чуда Його Воскресіння.

Ісус Христос був не тільки учитель моралі, але й учитель богопізнання. Він відкривав людям тайни Бо-

жества, продовжуючи Боже Об'явлення, як Син Божий. «Многokrатно і різними способами, — говорить ап. Павел, — промовляв Бог в давнині через пророків. В останні ці дні промовив до нас через Сина, Якого настановив наслідником усього, Яким і віки створив» (Євр. I, 1-2). Ісус Христос учив про призначення і цілі життя людини в світі, про безсмертя душі людини, про кінець світу і страшний суд; іншими словами подавав науку, яка лежить в основах християнського світогляду.

Наука віри і моральна наука, необхідні для спасіння людей, були предметом пророчого вчительського служіння Господа Ісуса Христа на землі. Служіння це було не тільки пророче, а й первосвященницьке і царське. Як Первосвященик, Христос Своєю хресною смертю викупив людство від первісного гріха. Як Цар, Христос творив багато чудес на свідoctво Свого божественного посланництва, переміг смерть Воскресінням з мертвих, заснував Церкву для спасіння людей та з'явиться у славі Своїй судити живих і померлих вкінці світу.

Наука християнської віри, що охоплює собою Боже піклування про людей, починаючи від створення людини Богом, є предметом Догматичного Богослов'я, наріжним каменем якого є віра в Христа, як Сина Божого, Спасителя світу, посланого Отцем (I Іо. 4,7-15), та віра, з якої виростає християнський моральний закон любови.

6. ЧИ ЛЮДИНА СПАСАЄТЬСЯ ТІЛЬКИ ВІРОЮ?

Велике значення релігійної віри для морального звершення людини повело в історії християнства (в Протестанстві) до думки, що для оправдання людини перед Богом потрібна тільки віра, через яку віруючому подається спасаюча благодать. Без сумніву, віра необхідна для освячення людини і її морального звершення. «Хто увірує й охреститься, спасений буде, а хто не увірує, осуджений буде», сказав Христос апостолам, посилаючи їх на проповідь (Мрк. 16,16). «Без віри не можна вгодити Богові», — говорить ап. Павел (Євр. 11, 6).

Але душа пройнята вірою, повинна цю віру свою

свідчити в поступованні, в добрих ділах. За наукою Православної Церкви, людина оправдується перед Богом не тільки вірою, а й добрими ділами. Господь Ісус Христос учив: «Не всякий, хто каже Мені: Господи, Господи! увійде в Царство Небесне, а той, хто чинить волю Отця Могого, що на небі» (Мт. 7, 21). «Царство Небесне силою береться, і ті, що вживають зусилля, здобувають його (Мт. 11, 12). Отже потрібний також моральний подвиг звершення, а не сама тільки віра.

В неправославній думці про оправдання тільки вірою посилаються на ап. Павла, який каже: «Чоловік не оправдується ділами закону, тільки вірою в Ісуса Христа» (Гал. 2, 16; також — Римл. 3, 20, 28 й ін.). Але ж під «ділами закону» апостол розуміє тут не діла морального закону любови Христа, а діла обрядового закону Старозаповітного, Мойсеевого, який в християнстві втратив значення. «Бо в Христі Ісусі, — каже той же апостол, — ні обрізання не має жодної сили, ні необрізання, а віра, що діє любов'ю (Гал. 5, 6). Останніми словами апостол стверджує необхідність віри одночасно з любов'ю, як основним новозаповітним моральним законом Христа. «Коли я маю пророцтво та знаю всі таємниці й усяке знання, і коли я маю всю віру, так, щоб гори переставляти, а любови не маю, то я ніщо» (I Кор. 13, 2). Про необхідність для оправдання людини добрих діл, без яких «віра стає мертвою», вчив також ап. Іаков (Іак. 2, 14-26). В Церковному Переданні, захованому в Отців і Учителів Церкви, твердо ісповідується наука про оправдання людини вірою і добрими ділами. «Віра — початок духового життя, любов — його кінець», — писав св. Ігнатій Богоносець. А св. Іоан Дамаскин, творець Догматичного Богослов'я, як системи, писав: «Ні хрещення, ні відпущення гріхів, ні знання, ні причастя Тайн, ні священна трапеза, ні що друге не може нам принести жодної користи, коли не будемо провадити життя чесного, суворого, вільного від гріха». А в «Посланні патріархів Східньої Православної Церкви 1723 року» читаємо: «Віруємо, що чоловік оправдується не одною просто вірою, але вірою, яка супроводиться любов'ю, себто через віру і діла» (Посл. Чл. 13).

7. СВОБОДА ВОЛІ ЛЮДИНИ

Віра в Божество і в безсмертя душі людини є, як вище було сказано, передумовою моральності в роді людському. Також передумовою моральних актів людини являється свобода волі людини. Акти, які звемо ми моральними, довершуються свідомо і вільно.

В тваринному світі ми не шукаємо моральності, а коли звемо явища в природі, чи в світі тваринному, добрими або злими, то це ми переносимо туди моральні категорії, звичайні у відносинах людей між собою. Але чи дійсно людина має свободу волі? Може вона тільки один з різновидів тварин у природі, який так само, підлягає законам причиновості і природної необхідності? Були і досі є різного роду «фаталісти» і «детерміністи», які не признають свободи волі в людині. До них треба віднести і таких матеріялістів, які зовсім не визнають духовного світу, душі людини. Однак довгими віками світ жив переконанням, що людина має свободу вибору в своєму поступованні, і тому вона відповідальна за свої вчинки. Противником свободи волі можна бути лише в теорії а не в практиці: в практичному житті не можливе непризнання свободи волі людини, а значить і непризнання відповідальності за вчинки. Очевидно, що признавання свободи волі в людині не відноситься до психічно-хворих, слабумних, чи до малих дітей. Оцінка поступовання людей відноситься до нормальних і свідомих людей.

Людські закони, що ними нормується життя і порядки та встановлюються карі за порушення цих законів, були б абсурдом і несправедливістю, якщо б діла людей не залежали від їх волі. Все людське життя виявляє велику свободу людини в порівнянні з тваринами, невільниками природи. Із роду в рід у них однаковий спосіб життя, однаковий рід звуків, однакові нори, гнізда; вони не можуть довільно користати з сил і засобів природи; не знають в житті своєму культурного розвитку. Не те людина, обдарована свободою в пізнанні і діланні, тож можливості розвитку її цивілізації і культури величезні. Такі висновки й світської філософії, але для нас, в науці християнського морального Богословія, найбільшим авторитетом в рішенні питання про свободу волі людини є, зрозуміла

річ, Боже Об'явлення. Вже перші розділи першої книги св'ящ. Біблії, книги Буття, вчать про свободу волі людини. «Сказав Бог: Сотворимо чоловіка на наш образ і на подобу» (Бут. 1, 26). До образу Божого в людині відноситься й та властивість її душі, якою є свобода волі. Заповідь першим людям в раю і кари за порушення заповіді, коли вони вкусили плодів з дерева пізнання добра і зла (Бут. 2, 16-17; 3, 15-18), говорять, що люди були вільні послухати заповіді Божої, чи піддатись спокусам змія-диявола (жінка), або послухати жінки (чоловік), чи Господа Бога.

В Старому Заповіті засада моральної свободи залишилась у відносинах поміж Богом і вибраним Ним народом: «Ось Я кладу сьогодні перед вами, — говорить Господь, — благословення і прокляття. Благословення, як будете слухати заповідей Господа Бога вашого, що заповідаю вам їх сьогодні; прокляття, як не будете слухати заповідей Господа Бога вашого, та позвертаєте з дороги, що вам сьогодні заповідаю» (Второзак. 11, 26-28).

В Новому Заповіті засада свободи особливо ясна в Нагірній проповіді Христа і в заповідях блаженства. «Хто хоче йти за Мною, — проповідував Христос, — нехай відречеться себе, візьме хрест свій та йде за Мною». (Мрк. 8, 34). Всі притчі Христа про Царство Боже та про зрстання Божого Царства мають в основі добровільну участь в ньому. Закликаються всі до наслідування Царства Божого, але увійдуть до нього ті, «хто чинить яолою Отця Мого, що на небі» (Мт. 7, 21). Християнське вчення про Страшний Суд ясно говорить про відповідальність самого за себе кожної людини перед Правосуддям Божим: «Всім нам треба явитися перед судищем Христовим, щоб кожний прийняв, що він заслужив, будши в тілі, чи добре, чи зле» (Кор. 5, 10). Св. Ісан Дамаскин вчить: «Бог створив людину безгрішною і вільною; безгрішною, — кажу, — не в розумінні, щоб вона була недоступною для гріха, — бо ж тільки Божество не може грішити, — а в розумінні, що можливість гріха мала вона не в своїм естві, а в своїй свобідній волі. При допомозі ж Божої благодаті людина могла перебувати й успівати в добрі, а рівно ж при своїй свободі, з допущу Божого, мог-

ла і відвертатися від добра і бути в злі. Бо ж не е те чеснотою, що робиться з примусу».

У протестанстві, а саме в кальвінізмі (Кальвін — швайцарський реформатор 16 віку), розвинулась і прийнята наука про т. зв. «предестинацію» людини, про її призначення наперед до спасіння, чи до загибелі, незалежно від її волі спастися й увійти в Царство Небесне. Цей свого роду «Церковний фаталізм» виникнув з переконання, що Богові Всемогутньому і Всевидущому, відомо все, що діється на землі, і що Бог наперед вибрав тих, які спасуться і їм допомагає Він у цьому Своєю благодаттю. Люди ж, які позбавлені цієї благодаті, призначені до загибелі. Проте, згідно з такою наукою Кальвіна, все людство повинно вірити в Бога і шанувати Бога, бо ніхто не знає, чи він є в числі призначених для спасіння, чи для погибелі. Кальвіністи покликаються на деякі місця Св. Письма, як: Іов. 42, 2; Пс. 33, 13-15; Єрем. 1, 5; Єзек. 11, 5; Іоан. 6, 44 й ін., змішуючи в цих текстах поняття про спасіння людей з поняттям про Божє передбачення. Така фаталістична наука відкидає потребу морального подвигу людини, свободу волі людини в її моральному удосконаленні. Ця наука (кальвінізм) якась дивна, бо ж «Так Бог поллюбив світ, що і Сина Свого Єдинородного дав, щоб кожен, хто вірує в Нього, не загинув, а мав життя вічне» (Іоан, 3, 16), говорить Євангеліє. «Бог хоче, щоб усі люди спаслися і до пізнання правди прийшли» (1 Тим. 2, 4), говорить апостол. В Посланні Сх. Патріярхів 1723 р. читаємо: «Що кажуть богохульні еретики, ніби Бог призначає або засуджує, зовсім не дивлячись на діла тих, кого нагороджує або засуджує, — це ми вважаємо безумством і нечестям, бо в такому випадку Св. Письмо суперечило б само собі. Воно вчить, що віруючий спасається вірою й ділами своїми. . . Ніколи, ніколи не називали і не назовем ми виновником вічної кари і мук та наче людоненависником Бога, Який Сам сказав, що на небі радість буває за кожного грішника, коли він кається» (Посл. чл. 3).

8. ПОДІЛ НАУКИ МОРАЛЬНОГО БОГОСЛОВІЯ

Загально прийнято поділяти науку Морального Богословія на три частини: I. Божа воля у відношенні

до людини і моральні обов'язки людини-християнина у відношенні до Бога. II. Ообов'язки християнина у відношенні до самого себе. III. Християнин у відношенні до ближнього й до природи: християнин, як член Церкви, родини, нації і держави.

В житті дійсного християнина всі ці обов'язки стоять у тісному зв'язку поміж собою і впливають із його віри в Бога та з Його (християнина) готовости прямувати до Царства Божого.

I.

БОЖА ВОЛЯ У ВІДНОШЕННІ ДО ЛЮДИНИ І МОРАЛЬНІ ОБОВ'ЯЗКИ ЛЮДИНИ-ХРИСТІЯНИНА У ВІДНОШЕННІ ДО БОГА

9. ПЕРВІСНИЙ СТАН ПЕРШИХ ЛЮДЕЙ. БОЖЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ЛЮДИНИ

«І сказав Бог: Сотворимо чоловіка на Наш образ і на подобу... І сотворив Бог чоловіка на Свій образ, на образ Божий сотворив його, як чоловіка і жінку сотворив їх (Буття.1,26-27). І бачив Бог, що все, що сотворив, було вельми добре» (І,31).

Людина стала вінцем творчої дії Божої при сотворенні видимого світу. Істота духовно-матеріальна, з душі і тіла, людина живою душею, як диханням Божим (Бут.2,7), мала в собі образ Божий, тобто властивості Божі, як розум, і свободну волю, духовне безсмертя, тому й сказав Господь: «Не бійтесь тих, що тіло убивають, а душі вбити не можуть» (Мт.10,28). Сотворені по образу і подоби Божій, перші люди були чисті, невинні і праведні, мали світлий розум і чисте серце для пізнання відчуття краси і досконалости сотвореного Богом світу. Не знали вони ні недуг, ні страждань, ні скорбот. І благословив Бог щасливе життя перших людей, розмноження їх, володіння землею і всім, що живе на ній (Бут. 1, 28), а для особливого блаженства перших людей «насадив Господь Бог рай у Едемі на сході та й оселив там людину, що її сотворив» (Бут.2,8).

«Ми пізнали любов, яку має Бог до нас, і увірували в неї. Бог єсть любов, і хто перебуває в любові, перебуває в Бозі, і Бог у ньому», — говорить апостол Іоан (І Іо. 4, 16). Свв. стці Церкви, вбачаючи в необмеженій любові Божій тайну Триєдинства Божого, тою ж любов'ю пояснюють тайну творення Богом видимого світу, зокрема людини. «Повинно вірити, — говорить» Православне Ісповідання Віри митр. Петра Могили (ч.І.пит.8), — що Бог, Єдиний у Св. Тройці, будучи добрий і предобрий, хоч Сам в Собі звершений і преславний, сотворив з нічого світ для того, щоб і другі істоти, прославляючи Його, були учасниками Його любови».

Господь Ісус Христос в прощальній бесіді Своєї з учениками казав: «Ви друзі Мої, коли чините те, що я заповідаю вам. Я вже не зву вас рабами, бо раб не знає, що чинить його господар, а вас Я назвав друзями, бо все, що від Могого Отця, об'явив вам» (Іо. 15, 14-15). Тож божественна любов ще при створенні людини хотіла мати в ній не раба, а друга. І це було призначення людини створеної по образу Божому і подоби. Богоуподібнення було призначенням людини від Бога. Так вчать свв. Отці, так і в законі Мойсеевому наголошується: «Святі будьте, як Я святий, Господь Бог ваш» (З кн. М.ІІ; 44; 19; 2). Людина мала підноситись до свого всезвершеного Первообраза, як до живого і люблячого друга Отця, любити і прославляти Його, а через все це бути й вічно щасливою. В такому призначенні людини було й наділення її свободою, бо звершенство і святість не здобуті, а надані, не є звершенством і святістю.

10. ГРІХОПАДІННЯ ПЕРШИХ ЛЮДЕЙ: НАСЛІДКИ ЦЬОГО ДЛЯ РОДУ ЛЮДСЬКОГО І ДЛЯ ПРИРОДИ

Блаженство перших людей в раю не було тривале і його не унаслідували їхні погомки, бо перші люди впали в гріх непослуху Богові.

Головним винуватцем гріхопадіння прабатьків був диявол, «душогубець з початку» (Іо. 8, 44), він перший вніс зло, повставши проти Бога з гордоців (І Тим. 3, 6) та заснувавши з прихильними до нього духами своє царство (Лк.11,18). Увійшовши в змія, він спокусив

Еву, а вона чоловіка Адама, порушити заповідь Божу, якою заборонив їм Бог їсти овочі з дерева пізнання добра і зла. Перші люди також провинились у своєму моральному падінні, названому «первородним гріхом». Вони обдаровані від Бога свобідною волею, могли не послухати спокусів диявола.

Глибина первородного гріха, це порушення заборони Божої; перші люди при свободі вибору пішли проти Божої волі, вибравши собі в той час за дорадника «душоубця з початку», диявола, противника високому призначенню людини.

Наслідком тяжкого гріхопадіння перших людей було потьмарення в них образу Божого, вони втратили чистоту серця, невинність, ясність розуму; воля їх схилилась більше до злого, і відразу почали вони говорити неправду Богові. «Чоловік, що був у честі, не зрозумів, пристав до скотів нерозумних і став подібний до них», тужив потім пророк (Пс.48,13). Видалені з раю, грішні прародичі втратили владу над природою, тілесно стали зазнавати терпінь, хвороб і врешті — смерть: «Бог створив людину для нетління... З завистю ж диявола увійшла в світ смерть» (Прем.Сол.2, 23,24.Римл.5,12).

Гріх перших людей мав наслідки для всього роду людського. «Як всі люди знаходилися в Адамі в стані невинности, так усі в ньому згрішили і перейшли в стан гріха, коли він згрішив; тому вони підпадають не лише гріхові, але й карі за гріх; з цієї причини ми зачинаємось вже в череві матері нашої з тим гріхом і з ним родимось» (Пс.50,7. — Іспов. Віри м. Петра Могили, пит. 24). Наслідки гріхопадіння перейшли й на природу, про що сказано в Старому Заповіті: «Проклята земля через тебе: в печалі і тузі харчуватимешся з неї у всіх днях життя твого» (Бут.3,16).

11. БОЖА ПРЕМУДРІСТЬ У СПАСІННІ ЛЮДИНИ

«Проповідуємо премудрість Божу таємну, заховану, яку призначив Бог перше віків на славу нашу», — каже ап. Павел (1 Кор.2,7). Ця таємна Божа Премудрість діє для спасіння людини після гріха перших людей, після потьмарення в людині образу Божого, для оновлення його в людях. Сама людина не могла виправити

зіпсутої гріхом природи своєї. Коли Христос сказав: «легче верблюдові крізь вушко голки пройти, ніж багатому у Царство Боже увійти», то ті, що слухали, запитали: «То хто ж може спастись?» А Христос відповів: «Неможливе у людей, можливе у Бога» (Лука 18, 25-27).

Божественна любов ще в Предвічному провидінні постановила, як спасти людство, спасти світ. Про це Свята Церква так співає в прославленні Пресвятої Богородиці в догматику (на голос 4): «Тебе Матір'ю, Заступницею життя показав Христос Бог, що зволив милостиво від тебе без отця людиною стати, щоб образ Свій, у пристрастях зотлілий, оновити і овечку в горах заблудлу, відшукати та на плечі взявши, до Отця принести і до небесних сил з волі Своєї прилучити і спасти світ, маючи велику і багату милість». «Тим то любити Мене Отець, — сказав Христос, — що Я душу Мою покладаю, щоб знов узяти її. Ніхто не бере її від Мене, але Я Сам від Себе покладаю її, владу маю положити її і владу маю знову взяти її. Цю заповідь прийняв Я від Отця Мого» (Іо. 10, 17-19). Спасіння роду людського було вільним подвигом Христа Сина Божого.

12. БОГООБ'ЯВЛЕНИЙ МОРАЛЬНИЙ ЗАКОН В СТАРОМУ ЗАПОВІТІ

Хоч воля Божа про оновлення образу Божого в людині була вже одвіку, однак Спаситель не прийшов на землю відразу по гріхопадінні перших людей. Провидінням Божим люди мали бути підготовлені до прийняття Спасителя, Якого «послав Бог, коли прийшла повнота часу» (Гал.4,4). До прищестя Спасителя люди не впали однак в таку безодню зла, щоб творити вже тільки волю «князя світу цього-диявола» (Іо. 14,30). Моральний природний закон в людині продовжував діяти, але він був недостатній при зіпсутій гріхом природі людини (Римл.7,18-21). В допомогу ослабленому природному моральному закону було подано людству Богооб'явлений моральний закон.

Закон цей, Старозаповітний, дав Бог народові Ізраїльському, обраному для збереження в людстві правдивого Богопочитання, коли люди забували Єдиного-

Бога і впадали в ідолопоклонство. Одночасно була воля Божа, щоб у цім же народі з'явився для спасіння світу Христос. Тому і Богооб'явлений Старозаповітний моральний закон мав також підготувати людей до прийняття Спасителя. Про це так каже ап. Павел: «Пощо закон? Він був даний задля переступів, поки приїде насіння для якого сталася обітниця... Отже закон був нашим проводирем до Христа, щоб ми вірою оправдалися» (Гал.3,19-24).

Історія Богооб'явленого закону охоплює всю Старозаповітну дсбу, але цілком ясно, цей закон був поданий через пророка Мойсея, ім'я якого він і носить. У книгах Мойсеевих закон цей охоплює своїми приписами все життя народу Ізраїльського, — релігійне, державне, громадське, особисте. А головний його зміст знаходиться в 10 заповідях, даних Богом на горі Синайській. Ці заповіді залишилися в моральній своїй силі і в Церкві Христовій, як то видно з св. Євангелія, — Христос заповів виконувати їх для отримання життя вічного (Мт.19,17-19) і вчив вищого розуміння цих заповідей (Мт.5,17-48). В Старозаповітному законі, як і в Новозаповітному, є заповідь про любов людини до Бога всім серцем, всією душею і всією силою (5 кн.М. 6,5) і про любов до ближнього свого, як до себе самого (3 кн.М.19,18). Але в Старому Заповіті ця заповідь не мала такого глибокого значення, як в законодавстві Нового Заповіту. Під ближнім у Старому Заповіті, як видно й з тексту 3 кн. М. 19,18, розумівся лише син (чи донька) народу Ізраїльського (Див. Лк.10,29-37).

Мойсеїв закон мав наказову форму, і відношення людини до Бога обумовлювалось переважно почуттям страху Божого. А народ Ізраїльський визначався запеклістю вдачі (жестоковийний) — в слов. тексті — 5 кн.М.9,6), він постійно «упирався» проти Господа, погнівляв Його (5 кн.М.9,7-8). Тому Старозаповітний закон відрізнявся дисциплінарним характером. Головним стимулом до виконання його був страх перед карою від Бога. Тому й моральність мала більше зовнішнє, а не внутрішнє прагнення добра, і з часом виродилася в таку секту, як фарисеї. На Апостольському Соборі в Єрусалимі (51 р.) розглянута була справа, чи повинні християни додержуватись обряду обрізання та взагалі приписів Мойсеевого обрядового закону, чого

домагались християни з б. фарисейської секти. Рішено було не обтяжувати християн цим законом. «Чого тепер спокушаєте Бога, — говорив на Соборі ап. Петро, — щоб наложити на шию ученикам те ярмо, що його ні батьки наші, ні ми не мали сили понести?» (Діян.15,10).

Підзаконні люди Старого Заповіту мали багато наказів закону з погрозами (напр. «Проклят, хто не виконає всіх слів закону цього і не буде сповнювати їх» (5 кн.М.27,26), але сил духовних, для виконання Закону потрібних, не мали. Очищення, оправдання і спасіння підзаконних людей були тільки обітницею в будучому, з прищестям Спасителя. Тільки віра в обітованого Месію Христа була животворчою силою в Законі Мойсеевому й почуття свого безсилля в боротьбі з гріхом, — «рабство гріха» (Рим.л.6,14) — підсилювало прагнення нового обіцяного Закону Благодаті. І не можна без хвилювання читати послання ап. Павла до Євреїв розд. 11, в якому він говорить про значення і силу віри в Бога і обітници Божі про Христа в житті і подвигах кращих людей Старого Заповіту, від праведного Авеля починаючи. «У вірі померли ці всі, не прийнявши обітници, а здалека бачивши їх, і вірували, і вітали, і визнавали, що вони подорожні й чужинці на землі, бо ті, що так говорять, виявляють, що вони шукають отчизни» (11,13-14). «Я знаю, — ісповідував праведний Іов, — що Відкупитель мій живий, і Він в останній день підійме з пороху оцю розпадаючу кожу мою, і я в тілі мойому побачу Бога. Я сам побачу Його; мої очі, не очі кого другого, побачать Його» (Іов. 19,25-27).

13. БОГООБ'ЯВЛЕНИЙ ЄВАНГЕЛЬСЬКИЙ МОРАЛЬНИЙ ЗАКОН: НАВЧАННЯ НОВОГО ЗАПОВІТУ ПРО ЦАРСТВО БОЖЕ

Прищестя Спасителя на землю здійснило надії й очікування старозаповітних праведників, бо прийшло спасіння, яке Господь, нагостив перед лицем усіх людей» (Лк. 2,29-32). Оновлення образу Божого в людині, повернення людині моральної здібності до богоуподібнення довершено було Богочоловіком Ісусом Христом, Його саможертвою, Його перемогою над смертю, Його

ученням, посланням на апостолів Духа Святого та за-
снуванням Святої Його Церкви.

Старозаповітний закон, який за словами ап. Пав-
ла, «проводир до Христа», «тінь будучого» (Кол. 2,17),
мав бути тепер заступлений Новозаповітним Євангель-
ським Законом, про що були пророцтва і в Старому За-
повіті (Іер. 31, 31-33). Св. Василій Великий так каже
про відношення Старого Заповіту до Нового: «Корисні
і свічки, але до сонця; приемні й зорі. але вночі. Як-
що ж нерозумний той, хто при соняшному світлі за-
палює перед собою свічник, то ще більше нерозумний
той, хто при Євангельській проповіді залишається в тіні
закону». «Минулася тінь закону, коли прийшла благо-
дать», — співає Свята Церква, а ап. Петро пише: «Опо-
ясавши чересла ума вашого, тверезі, майте вповні надію
на благодать, що подається вам в об'явленні Ісуса Хри-
ста. Як слухняні діти, не віддавайтеся, як раніше, похо-
тям у незнанні вашому, але за прикладом Святого, що
вас покликав, і самі будьте святі у всьому житті, бо на-
писано: будьте святі, бо Я Святий (Лев.19,2). В чому
ж власне є богоподібна святість, до осягнення якої
кличе людину, викуплену дорогоцінною кров'ю Хри-
ста, Новий Заповіт? Відповідь дає Св. Євангеліє. «За-
конник якийсь, спокушаючи (Христа) сказав: Учителю!
Що мені робити, щоб життя вічне осягнути? Він же
сказав до нього: в законі що написано? як читаєш?
Той, відповідаючи, сказав: возлюби Господа Бога тво-
го всім серцем твоїм, і всією душею твоєю, і всією си-
лою твоєю, і всіма мислями твоїми та ближнього тво-
го, як себе самого. Ісус же сказав йому: добре ти від-
повів; так роби і будеш жити» (Лк.10,25-28).

В оповіданні євангелиста Матвія Ісус Христос до
слів про любов до Бога додає: «Це перша й найбіль-
ша заповідь. Друга ж подібна їй: возлюби ближнього
твого, як себе самого. На цих двох заповідях увесь
закон і пророки стоять» (Мт.22,38-40). У прощальній
бесіді Христа з учениками заповідь любови названа
Христом новою: «Заповідь нову даю вам, щоб ви лю-
били один одного; як Я возлюбив вас, так щоб і ви лю-
били один одного. З того й знатимуть усі, що ви Мої
ученики, коли матимете любов між собою» (Іо. 13, 34-35).
Заповідь любови названа Христом новою, хоч була
вона і в Старому Заповіті, через те, що цій заповіді

надано Христом новий характер, невідомий раніше, про любов навіть до ворогів своїх, про любов включно до самопожертви в ім'я Христове (Мт.10,39).

В Новозаповітному моральному законі в основу по-ложено заповідь любови. «Улюблені, — каже в Собор-ному посланні ап. Іоан Богослов, — любім один одно-го, бо любов від Бога; і кожний, хто любить, від Бога родився і знає Бога. Хто не любить, не пізнав Бога, бо Бог єсть любов. У цьому виявилася любов Божа до нас, що Сина Свого Єдинородного Бог послав у світ, щоб ми через Нього жили. Не в тому любов, що ми полюбили Бога, а що Він полюбив нас і послав Сина Свого на примирення за гріхи наші. Улюблені, коли Бог так полюбив нас, то й ми повинні один одного лю-бити. Бога ніхто ніколи не бачив; коли любимо один одного, Бог у нас перебуває, і любов Його звершена в нас» (I Іо. 4, 7-12). Ці слова Іоана розвивають сказане Ісусом Христом: «Коли любите Мене, то заповіді Мої держіть. . . Хто має заповіді Мої і держить їх, той лю-бить Мене; а хто Мене любить, того і Отець Мій по-любить, і Я полюблю його і об'явлюсь йому Сам» (Іо. 14, 15-21). Моральне поведження християнина, вико-нання заповідей Господа Христа довершується з любо-ви, а не зо страху: «Глядіть, яку любов дав нам Отець, щоб ми дітьми Божими назвалися і були», каже ап. Іоан (I Іо. 3, 1). Від Новозаповітної моралі віє особливою родинною теплотою і людина, яка дійсно любить Бо-га і всім серцем вірує в Нього, дивиться на світ радіс-ними очима, прославляючи Творця, що утворив для неї чудовий храм природи. Тепер людина має в домі Отця свого будувати життя так, як Йому, люблячому Отцеві, вгодно, і виправити те, що було зіпсує неслух-няними Його дітьми. Помічник в цьому великому ділі життя є Сам предвічний Син Божий, що називав лю-дей братами і сестрами (Мт.12,50), примирив неслухня-них дітей з Отцем і закликає до спасіння душ наших. «Ось Я стою під дверима і стукаю: коли хто почує го-лос Мій і відчинить двері, то увійду до нього і буду вечеряти з ним і він зо Мною. Переможцеві дам сі-сти зо Мною на престолі Моїм, як і Я переміг і сів з Отцем Моїм на престолі Його» (Об. Іо. 3,20-21).

Як спасіння роду людського було вільним подвигом Христа Сина Божого (п.ІІ), так і спасіння кожної лю-

дини зокрема, через її віру і добрі діла, є вільним актом людини, в силу дарованої їй Богом свободи. В отців Церкви є ствердження, що «Бог справді створив людину без людини, але не спасає людину без самої людини», бо це суперечило б Божій правді: де нема свободи вибору, супречинити так, або інакше, там нема й моралі, нема святости. Господь стукає до дверей душі кожного. Але Божественна благодать не надається людині силою. Преблагий Бог подає людині помічну руку, але від людини залежить прийняти її, чи ні. Вчення деяких богословів про повне віддання християнином своєї волі Богові, як найугоднішої Йому жертви, — неправильне, бо воно є зреченням власного зусилля в боротьбі з гріхом і в осягненні святости, а «Царство Боже силою береться, і хто силкується, той здобуває його» (Мт.11,12). Вчення це межує з наукою реформатів про предопреділення Боже, а це перечить поняттю про гідність і призначення людини, як істоти вільної і розумної.

Ісус Христос почав Свою громадську проповідь словами: «Покайтеся, бо Царство Небесне наблизилось» (Мт.4,17). В Нагорній проповіді, яка найбільше містить в собі моральної науки, Він дає заповідь: «Шукайте перше Царства Божого та правди його, і те усе доложиться вам» (Мт.6,33). І там же в зразковій молитві до Бога навчає просити: «Нехай прийде Царство Твоє» (Мт.6,10). Взагалі в Богооб'явленому законі Нового Заповіту оце благовістя Царства Божого і заповідь здобувати його, займає таке ж місце, як і заповідь любови, з якою Царство Боже знаходиться в тісному зв'язку (Мт.25,34-36. Іак.2,5).

Що ж належить розуміти під цим Царством Божим, що його шукати заповідів людям Христос? Тому, що в св. Євангелії вживаються часто терміни «Царство Небесне», то дехто під «Царством Божим» розуміє «Царство Боже на землі», основане Христом, а під поняттям «Царство Небесне» — вічне блаженство на небесах праведників. Євангельські тексти не дають підстави для такого розуміння. Євангелист Матвій оповідає: «З того часу почав Ісус проповідувати і говорити: покайтеся, бо Царство Небесне наблизилось» (Мт.4,17). А в Єванг. Марка читаємо: «Як Іоана взяли, прийшов

Ісус у Галилею, проповідуючи Євангеліє Царства Божого і кажучи, що сповнився час, і наблизилось Царство Боже: покайтеся і віруйте в Євангеліє» (Мрк.1, 14-15). Отже два Євангелісти кажуть тут не про різні царства, а про одне і те саме.

В Нагорній проповіді Христос вживає поняття «Царство Небесне» (Мт.5,3-10,19-20), а в кінці заповідає: «Шукайте перше Царства Божого»... (6,33). В ряді притч про Царство Боже (Лк.8,1), Христос називає їх притчами про Царство Небесне (Мт.13,11,12,31,44,45,47, 52). Але ж по змісту таких притч, як про сіяча в полі, про кукіль, посяяний ворогом між пшеницею, про невід, закинутий в море, ясно, що ці притчі не можуть відноситись до Царства Небесного в розумінні під ним вічного блаженства праведних у майбутньому віці. Бо ж в такому Царстві не може бути зерна не посяяного на добрій землі, не може там бути кукілью ворога, або негідної риби з невода. Отже «Царство Боже» і «Царство Небесне», яке теж є Боже, — це одне, а не два Царства.

Одного разу фарисеї запитали Христа: «Коли прийде Царство Боже?» (Лк.17,20). Фарисеї думали про наступлення такого царства Божого, яке вони уявляли під впливом неправильно зрозумілих слів пророка Ісаїї (розд.ІІ) та інших пророків. Вони думали про царство добробуту і щастя на землі під владою юдеїв, під державою Месії. Христос, відповідаючи фарисеям, сказав: «Царство Боже не прийде помітно, і не скажуть: ось тут воно, або там. Бо Царство Боже всередині вас (Лк.17,20-21). А на суді у Пилата Христос сказав: Царство Мое не од світу цього... Царство Мое не звідси» (Іо. 18, 36). Ап. Павел вияснює: «Царство Боже не їжа й пиття, а правда і мир і радість у Святім Дусі» (Римл.14,17).

Христос завжди розвіював надії своїх послідовників на земне зовнішнє щастя і казав їм про внутрішнє блаженство синів Його Царства. Коли Він виступав на проповідь, то казав, що «Царство Небесне наблизилось», а пізніше роз'яснював фарисеям: «коли Я Духом Божим бісів вигоню, то для вас настало вже Царство Боже» (Мт.12,28). І також: «Істинно кажу вам: є деякі між присутніми тут, що не пізнають смерти, по-

ки побачать Царство Боже, що прийшло у силі» (Мрк. 9,1). Увійти ж в Царство те може тільки той, хто «родиться водою і Духом» (Іо. 3, 5). Очевидно, що під Царством Божим розуміється в Новому Заповіті те внутрішнє духовнє відродження людини, яке стало доступним для неї з пришествям на землю Сина Божого, як «Світла правдивого, що освічує кожного чоловіка, що приходить у світ, щоб кожен, хто вірує в Нього, не загинув, а мав життя вічне» (Іо. 3, 15). «Це є життя вічне, молився Христос в Первосвященничій молитві до Отця, — щоб знали Тебе, єдиного істинного Бога, і Того, що Ти послав, Ісуса Христа» (Іо. 17, 3).

Так Царство Боже, це єдність кожної людини і всіх людей з Богом, єдність, якої досягає людство через Ісуса Христа. В такому розумінні Царство Боже, — це внутрішнє духовнє блаженство синів Божих. Осягнення цього Царства людиною, по оновленні в ній Христом образу Божого, по духовнім відродженні, йде по путі її богоуподібнення, звершення в святості, в любові до Бога і ближніх. Ця путь починається в земному житті людини, яке дано їй щоб у «Бога багатіти», збагачувати свою душу скарбами божественними, а не казати душі своїй, зібравши багато матеріяльного добра, — «Іж, душе, пий, веселись» (Лк.12,16-21). Здобування скарбів, що «не зменшуються на небі» (Лк.12,33), є слідування за заповітом Христа «найперше шукайте Царства Божого» (Лк.12,31). З цим «Царством Божим» душа людини переходить, як з «дорогою перлиною» (Мт.13,45-46), і в життя загробнє, в життя вічне, в Царство Небесне. Здобувається це Царство дарами благодаті Божої в Церкві Христовій, з діяльної участю самої людини, бо сказано: «Царство Небесне силою береться, і хто силкується, той здобуває його» (Мт.11,12), а також: «многими скорботами треба нам увійти в Царство Боже» (Діян.14,22). «Блаженні ви, — сказав Христос, — коли вас ганьбитимуть і гнатимуть та розпукатимуть про вас усяку лиху славу неправдиво Мене ради. Радуйтеся і веселіться, бо велика вам нагорода на Небесах» (Мт.5,11-12).

14. МОРАЛЬНИЙ ОБРАЗ ХРИСТА-СПАСИТЕЛЯ; НАСЛІДУВАННЯ ХРИСТУ

Як вчить Св. Письмо, та як свідчить людський досвід, моральне звершення людини приходить з великим трудом, упродовж багатьох років боротьби, переможцем з якої виходять далеко не всі. Історія людства знає навчителів моралі, але не знає хто б із них був ідеальним прикладом своєї моральної науки. Самого морального закону недостатньо для його виконання, необхідний конкретний образ звершення того закону. Так і каже ап. Павел: «Тому отже і ми з терпінням прямуймо до подвигу, що перед нами, споглядаючи на творця і виконавця віри Ісуса, Який замість радості, що була перед Ним, перетерпів хрест» (Євр.12,1-2). Тож людство має перед собою не тільки слово Христа, а життя, яке здійснило це слово. Образ Христа, як ідеал морального звершенства, це не духовне споглядання, а жива дійсність. Про це каже ап. Іоан: «Що було від початку, що ми чули, що бачили нашими очима, що оглядали й чого руки наші доторкались, про Слово життя, бо життя явилось, і ми бачили і свідчимо, і звіщаємо вам життя вічне, що було в Отця і явилось нам» (І Іо. 1,1-2).

Христос перед виходом на подвиг громадського служіння перебув 40 днів і 40 ночей у пості і молитві в пустині. Там диявол наступав на людську природу Христа, пробуючи скерувати Його людську волю на блудну дорогу в здійсненні оздоровлення людства від первородного гріха. Але Христос прогнав від Себе спокусителя, сказавши: «Іди геть від Мене, сатано! Бо написано: Господу Богу твому поклоняйся і Йому Єдиному служи» (Мт.4,10). Ці слова стали прикладом для людини в її боротьбі з усіма гріховними спокусами, які спричинюються до віддалення її від Бога.

Ідеальний приклад Христа для людини, як треба їй жити з Богом, також є повчальним у відносинах до ближніх, до людей. «Нехай будуть у вас ті самі почуття, що й у Христі Ісусі, — пише ап. Павел, — Він, будучи в образі Божім, не уважав за грабунок бути рівним Богу, але умалив Себе Самого, прийнявши вид раба, будши в образі людському і по виду ставши, як людина; понизив Себе, ставши покірним аж до смерті,

смерти ж хресної» (Филип.2,5-8). Така є Христова любов: хресним подвигом Його дарована людям можливість через духовне з Ним єднання нищити заповідані нами гріхи, визволитись від них і наблизитись до Бога покаянням. Про безмежність світла, тепла і ніжності Христової любові оповідають свв. Євангелисти. Ось безмежна любов Спасителя до Пречистої Матері, опіку над якою завіщає Він, на хресті вмираючи, любимою ученикові Своєму (Іо.19,25-27). Любов'ю, ніжністю пройнята прощальна бесіда Христа з учениками (Іо.13,31 — розд.14,15-16) і моління за них до Отця Небесного в Первосвященничій молитві (Іо.17,9-26). Велику ласку виявив Христос до Симона Петра, який гірко оплакував своє падіння в зреченні свого Учителя (Лк.22,55-62; Іо.21,15-19). Христос у Своїй любові звертається до струджених і знеможених, до грішників, митарів, жінок, в перелюбстві оскаржених, до всіх, що в суспільстві принижені, але не цурається і гордих книжників та фарисеїв, що їх так картав за лицемірство і неправду, ділить і з ними трапезу та веде бесіду в надії, що зрозуміють і вони час спасіння свого. З любов'ю благословляє Він дітей, ділить радість гостей на весіллі в Кані Галилейській і плаче з людьми в їх великому горі (Іо.11,32-36), зціляє безліч недужих (Мт.11,2-5), воскрешає мертвих. І навіть за тих, що знущались над Ним, мучили Його і розпинали, Він молився: «Отче! відпусти їм, бо вони не знають, що роблять» (Лк.23,34).

Давши образ земного життя в любові до Бога і ближніх, Ісус Христос не залишив людей без науки і в інших життєвих питаннях, від розв'язання яких залежить моральне звернення людини. Навчання Христове засвідчено власними Його ділами, бо ж Він приїшов для того, щоб бути для людей «дорогою, правдою і життям» (Іо.14,6). Земне життя Ісуса Христа своїм високим прикладом є спасенним для людей, які намагаються наслідувати Його: «Коли хто Мені служить, нехай за Мною йде; і де Я, там і слуга Мій буде» (Іо. 12,26). Апостоли постійно заповідали вірним наслідувати Христа. «На це ви покликані, — каже ап. Петро, бо ж і Христос страждав за вас, даючи вам приклад, щоб ви йшли за Його слідами» (I Петр.2,21). «Хто каже, що в Ньому (Христі) перебуває, той повинен так

чинити, як Він чинив» (I Іо.2,6). «Отже наслідуйте Бога, як улюблені діти, і жийте в любові, як і Христос полюбив нас і віддав Себе за нас на приношення в жертву Богові, на приемні пахощі» (Ефес.5,1-2).

15. БОГОПІЗНАННЯ — ОБОВ'ЯЗОК ХРИСТІЯНИНА

Людина завжди шукала Бога, хоч уявлення про божество здавна були в тому чи іншому народі (Діян.17, 22-31). Сам Ісус Христос учив: «Дослідіть Писання, бо ви сподіваєтесь через них життя вічне мати: вони ж свідчать за Мене» (Іо.5,39). Апостоли молились за навернених до Христа, щоб вони «ходили достойно Бога, у всьому догоджуючи, приносячи плід в кожнім добрім ділі й зростаючи в пізнанні Бога» (Кол.1,10). «Небеса розповідають про славу Божу і весь світ звіщає про діла рук Його» (Пс.18,1). «Небо, земля, море, словом увесь світ, каже св. Григорій Богослов, — є велика і преславна книга Божа, з якої людина може читати про Творця свого». Ще повніше відкривається слава Божа в пізнанні людиною самого себе, як творіння по образу і подоби Божій. «Що є чоловік, що Ти (Боже) пам'ятаєш про нього, і син чоловіка, що Ти опікуєшся ним? Ти створив його мало чим меншим від ангелів, славою і честю увінчав його, і поставив його над творінням рук Твоїх: все підкорив під ноги його» (Пс.8,5-7).

Але найголовніше для пізнання Бога є Об'явлення, яке Господь зволив подати людям у св. Письмі (Біблія) і в Св. Переданні. «Многokrатно й різними способами говорив Бог келись до отців через пророків, в останні ці дні промовив до нас через Сина, Якого настановив наслідником всього, Яким і віки сотворив», каже ап. Павел (Євр.1,1-2). «Ти від дитинства, пише той же апостол до Тимофія, — знаєш Святе Писання, яке може умудрити тебе на спасіння вірою в Христа Ісуса. Все Писання надхнене від Бога, пожиточне до навчання, до докору, до направи для виховання в правді, щоб чоловік Божий був досконалий, до всякого доброго діла готовий» (2 Тим.3,15-17).

Як бачимо, св. апостол знання Св. Писання ставить у тісний зв'язок з моральним вихованням людини. Богопізнання розумом, як катехизична наука про Бога,

є зрозуміло, обов'язком кожного віруючого. Але при засвоєнні катехизичної науки тільки розумом, вона може бути холодно сприйнята й легко забута. Митрополит Філарет Дроздов, катехизис якого вивчали в митрополітстві цілі покоління у всіх слов'янських народів православної віри, висловив таку думку: «оскільки твоя віра лише в Слові Божому, в символі віри, остільки вона тоді належить Богові, Його проповідникам, пророкам і апостолам, отцям Церкви, але не тобі. Така віра є тільки немов би завдаток, по якому треба отримати правдивий скарб, себто живу силу віри. А як її отримати? Серцем, як говорить апостол: «Серцем вірується для праведности» (Римл.10,10).

Пізнання Бога розумом повинно бути в найтіснішому зв'язку з Богопізнанням серцем. У покайнім псалмі пророка Давида сказано: Жертва Богові дух сокрушений; серця сокрушеного і смиренного Ти не відкинеш, Боже» (Пс.50,17). «Блаженні чисті серцем, бо вони Бога побачать», — говорить шоста заповідь блаженства Нового Заповіту. «О, нерозумні і мляві серцем, щоб повірити всьому, про що говорили пророки», — сказав Христос двом ученикам (Лк.24,25). Не недостаток знання пророцтв у Старому Заповіті про Христа був причиною того, що ці ученики впали в сумнів щодо їх Учителя, а серця їх «нерозумні і мляві». Як чисте око здібне ясно бачити світло, так чисте серце здібне близько відчувати Бога. «Тепер, — каже апостол, — ми бачимо як через дзеркало, здогадно, тоді (в житті будучому) лицем у лице... А тепер перебивають: віра, надія, любов» (I Кор.13,12-13).

16. ВІРА В БОГА, НАДІЯ НА БОГА, ЛЮБОВ ДО БОГА

Без віри не можна догодити Богові, бо треба, щоб той, хто приходить до Бога, увірував, що Бог єсть» (Євр.11,6). Віра в Бога є чесною людини, як вільне признание існування невидимого Бога, Творця і Промислителя світу, та істинности Божого Об'явлення про спасіння роду людського. Джерелом цієї віри є таємничий зв'язок душі людської з Богом і істиною. «Я правдивий виноград, і Отець Мій виноградар», говорить Христос: Я виноград, а ви парость; хто в Мені і Я в ньому, той багато родить овочу, бо без Мене не

можете чинити нічого» (Іо.15,1-5). «Я на те народився і на те прийшов у світ, щоб свідкувати за істину; кожен, хто від істини, слухає Мого голосу» (Іо.18,37).

Христос не вимагав сліпої віри. «Діла, що дав Мені Отець, щоб Я їх звершив, ці самі діла, що Я роблю, свідчать за Мене, що Отець Мене послав», — казав Він юдеям (Іо.5,36). «Улюблені, — писав ап. Іоан, — не всякому духові вірте, а випробовуйте духів, чи від Бога вони, бо багато лжепророків вийшло в світ. По цьому пізнавайте духа Божого і духа блуду: кожний дух, що визнає Ісуса Христа, що прийшов у тілі, єсть від Бога, а кожний дух, що не визнає Ісуса Христа, що прийшов у тілі, не від Бога» (1 Іо.4,1-3). Сердечна віра в Бога, без якої нема спасіння людині (Іо.3,36), свідчиться таким ісповіданням цієї віри, щоб ані спокуси, ані погрози, ні муки, ні сама смерть не могли примусити людину зріктися цієї віри. «Подумайте про Того, — каже апостол, Хто перетерпів таку зневагу над Собою від грішників, щоб ви не знеслились і не ослабли душами вашими» (Євр.12,3). «Бо серцем вірується для праведности, а устами ісповідується для спасіння» (Римл. 10,10).

Для душі, хоч і грішної, але віруючої в Христа, відкривається доступ до всіх дарів Божих, до благодаті Духа Святого, яка необхідна людині в її боротьбі з гріхом (Єфес.2, 4-7).

Противними вірі в Бога є: байдужість, сумніви (скептицизм), боговідступництво, атеїзм, богоборчество. «Знаю діла твої, — говорить про байдужих у вірі Св. Писання, — що ти ані холодний, ані гарячий. О, коли б ти був холодний або гарячий, але що ти літєлий, а не холодний ані гарячий, то Я маю викинути тебе з уст Моїх» (Об'явл.3,15-16). Байдужість у вірі перед кінцем світу так пошириться в людстві, що як сказав Спаситель, — «Син Чоловічеський, як прийде, чи знайде віру на землі?» (Лк.18,8).

Сумнів постає з того, що люди, за словами Спасителя, «більше полюбили темряву, ніж Світло, бо діла їх були лихі. Бо кожен, хто чинить лихе, ненавидить світло і не йде до світла, щоб не виявились діла його, бо вони лихі. А хто чинить правду, йде до світла, щоб виявились діла його, бо вчинено їх у Бозі» (Іо.3,19-21).

Про відступлення від істинного Бога народу Ізраїльського і про кару Божу за це відступлення багато є місць у Св. Писанні Старого Заповіту, особливо у пророків. «Хто змилюється до тебе, Єрусалиме? І хто жалкуватиме за тобою? Або хто зайде до тебе, щоб спитати, чи добре тобі? Ти відопхнув Мене, говориш: Господь, одступив од Мене; тому Я простягну проти тебе руку Мою і погублю тебе, Я перестав милувати» (Єрем.13,5-6;2,27;22,9; Іс.1,2-4; Іез.8,9-18). І в Новому Заповіті Христос звертається до Єрусалиму, духовні вожді якого не признали Господа Христа за посланого Богом Месію: «Єрусалиме, Єрусалиме, ти, що вбиваєш пророків і побиваєш камінням посланих до тебе! Скільки раз хотів Я зібрати дітей твоїх, як пташка збирає пташат своїх під крила, і ви не схотіли! Ось оставляється вам дім ваш пустий!» (Мт.23,37-38). Всякий, хто Мене визнаватиме перед людьми, того і Я визнаватиму перед Отцем Моїм, що на небесах» (Мт.10,32-33). «Вірне слово, — каже апостол, — коли ми з Ним (Христом) умерли, то й жити будемо з Ним; коли терпимо, то з Ним і царювати будемо; коли ж відречемося, то й Він відречеться від нас» (2 Тим.2,11-12).

Безбожництво, або з грецької мови «атеїзм», є явище глибокої старовини, хоч і не мало воно такого масового характеру, як тепер. Св. Письмо Старого Заповіту часто говорить про безбожників, під поняття яких підводить не тільки людей, що не визнають існування Бога, але й людей у глибокому моральному падінні. «Сказав безумний у серці своєму, — читаємо в псалмі 13-му, — нема Бога! Господь споглянув з неба на синів людських, щоб побачити, чи єсть розумний, що шукає Бога. Всі ухилились, разом стали негідні; немає, хто чинив би добре, нема жодного» (Пс.13,1-3). Про випадки безбожництва читаємо і в ін. книгах Старого Заповіту. В сучасному людстві бачимо не випадкове безбожництво, а плянове, яке намагається стати програмою життя людського. Це сталося з захопленням атеїстами, по двох світових війнах, державної влади в кількох державах. Атеїзм при владі став воєвничим у способах і масштабах невідомих історії людства. Богоборчество поведено атеїстами при владі всякими способами: пропагандою, нищенням цер-

ковних святинь, арештами, засланням та убивствами єпископів і священників, грабунками церковних цінностей, величезними податками на церковні будинки, блюзнірством при відправі Богослужень і т. п. Найстрашнішим є виховання в антирелігійнім дусі по школах і позашкільних організаціях молодих поколінь. Так іде відкрита боротьба з Богом і служба сатані (Іо. 8,44). Сучасність кличе Христових слуг до ісповідництва, до свідомости моменту й до боротьби з безбожництвом. «Зодягніться в усю зброю Божу, щоб могли стати проти підступів диявола. . . Візьміть усю зброю Божу, щоб ви могли протистати в день лихий і, все поконавши, встояти» (Єфес.6,11-13).

«Віра, — каже ап. Павел, — це основа того, на що надіємось, певність того, чого не бачимо» (Євр.11,1). «Держімо непохитно ісповідання надії, бо вірний Той, Хто обіцяв» (Євр.10,23). Віруючий у Бога, Творця, Промислителя світу і Спасителя не може не надіятися на Бога. Предметом надії християнина на Бога повинно бути життя «майбутнього віку»: «по обітниці Його ми дожидаємо, — каже ап. Петро, — нових небес і нової землі, в яких правда живе» (2 Петр.3,13). Це є надія, про яку ап. Павел пише: «Творіння з тугою дожидає об'явлення синів Божих. . . Бо ми знаємо, що все творіння вкупі стогне і мучиться аж досі. . . не тільки воно, але й ми самі, що маємо початок Духа; і ми самі в собі стогнемо, дожидаючи всиновлення, відкуплення тіла нашого. Бо ми спаслися надією. Надія ж видима не є надією, бо коли хто бачить те, на що має надіятись? Коли ж надіємось на те, чого не бачимо, то з терпінням дожидаємо» (Римл.8,19,22-25).

В земному житті, яке є підготовленням до життя вічного, християнин покладається на Бога, і можна навести безліч фактів про отриману людьми поміч Господню в тяжких обставинах життя, коли вони з надією в молитві звертались до Бога. «Просіть і дасться вам, шукайте і знайдете, стукайте і відчиниться вам», — заповів Христос (Мт.7,7).

Особливе значення має надія на Бога при стражданнях, які відкривають даремність гріховних шукань, показують правдиве лице світу, його марність. Без надії трудно зносити страждання, скорботи, болі земного

життя. Отці й учителі Церкви багато про це говорили й писали, маючи в основі апостольську науку: «Покоріться під сильну руку Божу, щоб вас підніс свого часу. Усяку вашу журбу покладіть на Нього, бо Він піклується за вас» (I Петр.5,6-7).

Послухайте ви, що говорите: сьогодні або завтра підемо до того міста й перебудемо там один рік, і будемо торгувати та заробляти; ви, які не знаєте, що завтра буде, бо що життя ваше? Воно пара, що на короткий час з'являється, а потім щезає. Замість того, щоб ви говорили: коли Господь дозволить та будемо живі, то зробимо те або це, ви тепер у гордості вашій похваляйтесь. Усяка така хвальба зла», — говорить ап. Яків (4,13-16). Святе Письмо остерігає і проти надмірної надії на людей, яка привчає до рабського приниження перед «сильними світу цього». «Краще надіятись на Господа, аніж на людину. Краще покладатися на Господа, аніж покладатися на вельможних» (Пс.117,8-9).

Гріхом проти християнської надії буде слабкодухість людини, недостаток терпіння, як буває особливо при особистих нещастях. «Благаємо вас, браття, — писав до Солунян ап. Павел, — наставляйте безладних, потішайте малодушних, піддержуйте немічних, будьте терпеливі усім» (1 Сол. 5,14). «Мої думки — це не ваші думки, та й ваші дороги — це не Мої дороги, говорить Господь. Ні, як небо вище землі, так дороги Мої вище доріг ваших, і задуми Мої вище задумів ваших» (Іс.55, 8-9).

Найбільшим гріхом проти надії на Бога є цілковита її втрата, розпач. Іуда, зрадник Христа, хоч і розкався, але в розпачі пішов і повісився (Мт.27,3-5). Благорозумний же розбійник на хресті удостоївся раю, бо не втратив надії до кінця і перед самою смертю сердечно покався Господеві в гріхах своїх (Лк. 23, 40-43). «Господь — Світло мое і Спаситель мій, кого мені боятися? Господь охорона життя мого, — кого мені страхатися?» (Пс.26,1). Це тверде уповання пророка Давида повинно бути завжди в пам'яті кожного члена Церкви Христової.

Любов до Бога є найвища ступінь морального стану людини. «Як рветься олень до потоку води, так прагне душа моя до Тебе, Боже! Прагне душа моя до Бога Сильного й Живого. Коли прийду я і з'явлюся перед

Лицем Божим?» — молитесь пророк Давид (Пс.41,1-2). Ап. Яків каже, що мало одної віри в Бога, бо ж «і біси вірують та тремтять» (Як.2,19). Оце «тремтіння» віри бісовської і відріжняє її од віри християнської. Коли дитина слухається матері чи батька, залякана постійно карами за непослух, то це дуже мала чеснота; інакше — коли дитина стримується від недобрих вчинків задля любови до матері, чи до батька свого. Так і в відношеннях людини до Бога. Коли і є страх (1Петр.2,1), то це страх синовній, а не тремтіння рабське. «Бо ви не прийняли духа неволі знову на страх, — каже ап. Павел, — а прийняли Духа всиновлення, через Якого кличемо: Авва, Отче! Той самий Дух свідчить нашому духові, що ми діти Божі. А коли діти, то й наслідники Божі — співнаслідники Христові, коли тільки з Ним страждаємо, щоб з Ним і прославитися» (Римл.8,15-17).

Любов Божа до нас виявлена найперше в творінні людини і у відтворенні її по гріхопадінні (Іо.3,16-17), любов Христа Сина Божого, Який прийняв тіло і пожив серед людей, «понизив Себе, ставши покірним аж до смерти, смерти хресної» (Филип.2,8), любов Духа Святого, що пробуджує духовне життя в нас (Як.4,5). Ця любов Єдиного Трипостасного Бога до людей викликає і в людях синовню любов до Отця Бога, як і каже ап. любови Іоан: «Ми любимо Його, бо Він перший полюбив нас» (1 Іо.4,19). Але любов людини до Бога не тільки є подякою Йому за всі дари (Кол.1,12-14; Іак.1,17), це любов, — як до звершенства у всьому — до Найвищої Любови, Розуму, Добра і Справедливости. Вона має в основі те, що люди «Його рід» (Діян.17,29), що вони, як «учасники Божої природи» (2 Петр.1,4), прагнуть Бога духовним еством своїм, від Нього одержаним.

Якщо тайна Богопізнання у вірі, то тайна життя Божого в любові. Про цю тайну любови, Христос так учив: «Коли хто любить Мене, той слово Мое держатиме, і Отець Мій полюбить його, і прийдем до нього і оселю сотворимо у нього... Утішитель же, Дух Святий, Якого пошле Отець у ім'я Мое, Той навчить вас усьому і нагадає вам усе, що Я казав вам» (Іо.14,23-26). Любов християнина до Бога — це стремління людського серця до спільности з Богом, до пам'ятування про

Бога (Пс.1,2). Як каже ап. Іоан, — «Страху нема в любові, а звершена любов проганяє страх геть, бо страх має муку, а хто боїться, той не удосконалився в любові» (1 Іо.4,18).

Гімн людській любові до Бога читаємо в ап. Павла: «Хто відлучить нас від любови Христової: чи смуток, чи утиск, чи переслідування, чи голод, чи нагота, чи біда, чи меч? Як написано: задля Тебе умертвляють нас повсякдень, уважають нас за овець на заріз. Але в усьому цьому ми перемагаємо через Того, Хто нас полюбив. Бо я певний, що ані смерть, ані життя, ані ангели, ні начальства, ані сили, ані теперішнє, ані майбутнє, ані висота, ані глибина, ані яке інше створіння не зможе нас відлучити від любови Божої, що в Христі Ісусі Господі нашому» (Римл.8,35-39).

Кожний гріх людини, є гріх проти заповіді про любов до Бога, як і сказав Христос: «Хто не любить Мене, той слів Моїх не держить; слово ж, що ви чуєте, не Моє, а Отця, що послав Мене» (Іо.14,24). Кожний гріх ображає Бога, але гріхи, які глушать любов до Нього, це найперше — самолюбство (егоїзм), коли людина робить себе центром і собі вимагає поклоніння, доходючи іноді до хворобливої манії величності. Найстрашнішим гріхом проти любови до Бога є ненависть до Нього (Іо.15, 22-25; Пс.2,1-5).

17. БОГОПОЧИТАННЯ — ВНУТРІШНЄ І ЗОВНІШНЄ

Коли християнин пізнає Бога і наближається до Нього через віру, надію і любов, то це вже є внутрішнє богочитання. На цій основі будується боговгодне життя християнина, як пише ап. Павел до Коринтян: «Ви наш лист, написаний у наших серцях, який знають і читають усі люди. Ви показуєте собою, що ви лист Христа, виготовлений нами, написаний не чорнилом, а Духом Бога живого, не на таблицях камінних, а на тілесних таблицях серця» (Кор.3, 2-3).

Внутрішнє богочитання повинно бути сполучене із зовнішнім християнським культом. Противники зовнішнього богочитання покликаються на слова Христа в Його бесіді з самарянкою «настає час і тепер вже є, що правдиві поклонники будуть поклонятись Отцеві в дусі й істині, бо Отець таких шукає, щоб поклонялись

Йому. Бог є Дух, і ті, що поклоняються Йому, в душі й істині повинні поклонятись» (Іо.4,23-24). У цих словах зовсім немає заборони зовнішнього богочитання. Тут слова Христа сказані самарянці скеровані проти того розуміння богопоклоніння, яке переважало серед самарян та іудеїв, що надавали велике значення чисто зовнішнім ознакам богочитання (місце, жертви, обрядність).

У Старому Заповіті також була свідомість правильного богопоклоніння, але тільки в одиниць, — святих мужів.

Господь не сказав, що повинно бути тільки внутрішнє поклоніння Богові. Внутрішнє важливіше, але воно не виключає зовнішнього, цілком природнього, бо ж людина складається з душі і тіла, як і сказано апостолом: «Прославте Бога в тілі вашому і в душі вашому, вони Божі» (1 Кор.6,20). Новий Заповіт не відмінив культу, богослужень, обрядів, свят, встановив таїнства. Сам Господь встановив таїнство Євхаристії та молився з преклонінням колін (Лк. 22,41; Мт.26,39). Йому також кланялись, шануючи Його (Мт.2,11;14,33;28,17; Лк.24, 51-52).

18. МОЛИТВА

Головним виявом богочитання, внутрішнього і зовнішнього, є молитва. Молитви також бувають внутрішні і зовнішні; внутрішні, — це молитви без слів, молитви серцем, це постійний молитовний настрій душі людини. Ісус Христос, у найвищому ступені духовний, однак молитву Свою до Отця Небесного творив словами і в супроводі тілесних рухів, Він зводив очі до неба, на коліна ставав, падав ниць (Іо.17,1; Лк.22,41; Мт.26,39). Саму «зовнішню» молитву без внутрішньої, коли слова промовляються без побожності, не від серця, засудив Христос, як лицемірну: «Люди ці наближаються до Мене устами своїми і шанують Мене язиком, а серце їх далеко від Мене» (Мт.15,8). Молитвою людина наближується до Бога, свв. отці Церкви називали молитву бесідою душі людської з її Богом.

Сам Господь Ісус Христос, як Богочоловік, дав приклади в молитвах до Отця Небесного (Мт.14,23; Мрк.1, 35;6,46; Лк.4,42;5,16). Головні події в земному Свйому

житті Христос супроводить молитвою: хрещення від Іоана (Лк.3,21), заснування Церкви через обрання апостолів (Лк.6,12), Преображення (Лк.9,28), Тайна Вечеря (Мт.26,27; Лк.22,19), Гефсимансько-Голгофський похід (Мт.26,39; Іо.17,1-26; Лк.23,34-46). Молитовний настрій людини характеризується найперше почуттям глибокого смирення. Людей, що самовпевнені, і хваляться собою перед Богом, засудив Христос у притчі про митаря і фарисея. Митар на молитві, стоячи в храмі здалека, не смів і очей звести до неба, але бив себе в груди, кажучи: Боже, будь милостивий мені грішному! (Лк.18,10-14). І така молитва була вродна Богові. «Усе, що тільки в молитві попросите, віруйте, що одержите, і буде вам» (Мрк.11,24).

В «Молитві Господній» ми звертаємось: «Отче наш, що еси на небесах». Таким зверненням людина підноситься від земного до небесного світу, розумом і серцем входить у спільність з Богом. Але часто буває, що слова молитви проказуються, а думки чимсь іншим зайняті. Свв. Отці пояснюють, що головним правилом молитви є зосереджувати увагу на кожній думці і кожним слові тексту молитви, стримуючи цим думку від перебігу то на одне, то на друге. Св. Іоан Ліствичник радить для цього: «Вибери молитву, стань перед Богом, промись свідомістю, де ти знаходишся і що робиш, і уважно промовляй слова молитви. Як помітиш, що думки твої блукають, тоді знову почни молитися від тих слів, які уважно промовив останніми. Може тобі прийдеться й кілька разів це зробити, але в цій боротьбі ти привчишся так зосереджуватися на словах, що принесеш Богові слова молитви поважно й побожно з повною свідомістю. Вибрану молитву читай без поспіху, поволі, щоб охопити увагою слова».

Свв. Отці не радять напружувати штучно почуття при молитві. Почуття з'явиться само при зосередженні уваги на словах молитви. Коли ж хто пробує при молитві викликати почуття напруженням, напр. почуття страху перед Богом, або журби, радості, каюття, то він сам себе обманює. Св. Євангеліє вчить нас про невідступність у молитві і дає приклади щирої, невідступної молитви-просьби. Ось сліпець Вартимей, що сидів при дорозі й просив, зачав кричати й молити, як почув, що

тут проходить Ісус Назарянин: «Сину Давидів Ісусе! Змилуйся надо мною». Люди зупиняли його, щоб замовк, а він ще голосніше кричав те саме. І Христос сказав йому: «Іди, віра твоя спасла тебе!» І Вартимей зараз же прозрів та й пішов дорогою за Ісусом (Мрк.10,46-52). Ось жінка хананейка, себто з племені не іудейського (язичниця), донька якої була одержима нечистим духом, молилась Господа, щоб вигнав біса з її доньки, молилась невідступно, так, що вже ученики благають Христа: відпусти її, бо вона кричить за нами вслід. І Христос сказав їй: «О, жінко, велика віра твоя; нехай буде тобі, як ти хочеш!» І дочка її одужала з того часу (Мт. 15,22-28).

Пророк Давид молився: «Боже мій! Я кличу Тебе вдень, і Ти не слухаєш; вночі — і нема мені заспокоєння» (Пс.21,3). Не завжди молитва наша буває вислухана, властиво не завжди ми певні в тому, особливо, коли не маємо відповіді на наше прохання. Але «кріпиться в молитві, не перестаючи в ній дякувати», — наставляє апостол (Кол.4,2).

Свв. Отці вчили, що ознаками прийняття молитви нашої Господом є душевне наше задоволення після молитви і заспокоєння, як про це каже у вищенаведеному і пророк Давид. Також ознакою прийняття нашої молитви є почуття приросту вищої сили в душі, духовне просвітлення. Коли ж цього не відчуваємо, коли молитовні просьби не виконуються, то не подобає християнинові впадати в пригноблення. Треба пам'ятати, що Господь не тільки Податель благ, але й вихователь людини. Належить роздуматись над своєю молитвою. Може вона була принесена, ігноруючи заповідь Божу про примирення з ближнім перед тим, як молитися (Мрк.11, 25-26), може прощено було про те, чого не належить просити, може сама молитва не побожна була. А ще буває й таке, що людина дякує потім Отцю Небесному за незадоволення її прохання, бо Господь наперед знає, що для людини буде добре, а що зле (Мт.6,8).

Молитви мають три роди: величання, подяка і прохання. Ці три молитовні роди найчастіше бувають об'єднані, як складові елементи однієї молитви, що відповідає й психіці людини, яка одночасно відчуває величність, і силу, і любов і доброту Бога, й прославляю-

чи Його, просить і дякує за даровані їй блага. Головний зміст молитов, це мова про спасіння, осягнення блаженства в Царстві Божому. Православна Церква, маючи в широкому вжитку Псалтир, цю найбагатшу молитовними елементами книгу, користується нею в богослуженні, а крім цього вона, Церква, така багата Новозаповітними молитвами, що вірні її не потребують самі укладати їх. До молитов у молитвословах дозволено додавати свої особисті, хто їх має, прохання до Милостивого Бога, що торкаються звичайно дочасного земного життя, тільки ж ці прохання не можуть бути недостойні чи суперечні заповідям Божим.

Як довго належить творити молитву? В Нагорній проповіді Христос заповідає: «Коли молитесь, не говоріть зайвого, як ті язичники, бо вони думають, що за многомовство будуть вислухані. Не будьте схожі з ними, бо Отець ваш знає, чого вам треба, перше, ніж ви попросите у Нього» (Мт.6,7-8). «Під многомовством, — говорить св. Іоан Золотоустий, — розуміється гут пустословство, коли просимо у Бога, напр., слави, багатства, влади, словом того, що для душі непотрібне». Чи цим Господь заборонив довші й посилені молитви? Ні, не заборонив, це видно з інших слів Господа, напр.: «Бог хіба не оборонить вибраних Своїх, що голосять до Нього день і ніч, хоч і баряться Він щодо них?» (Лк.18,7). Сам Христос бував «цілу ніч на молитві Божій» (Лк. 6,12). «Безперестанно молітесь», — наставляє апостол Павел (Сол.5,17). Дехто каже, що коли Бог Сам знає наші потреби, то не треба молитися. Така думка богопротивна, бо в молитвах ми не тільки просимо, але ще більше прославляємо Бога, дякуємо Богові, а в проханнях наших чи не найбільше просимо «простити нам гріхи наші, як і ми прощаємо винуватцям нашим». Піднесення думок людини до Бога в проханнях, подяках і хваліннях, утворює в ній серце чисте, робить її здібнішою до прийняття Божої благодаті. Слова молитви повинні вилитись, повторюєм, із серця чистого, «Від повноти серця уста промовляють», каже Христос (Мтф. 12,34).

19. ЦЕРКОВНО-ГРОМАДСЬКЕ БОГОСЛУЖЕННЯ

Христос сказав: «Де зійдеться двое, або трое, в ім'я Моє, там і Я посеред них» (Мтф.18,20); і ця особлива присутність Бога, присутність нашого Спасителя, найбільше відчувається в спільній молитві християнських громад у храмах. Тож Він заснував для спасіння людей Святу Церкву Своєю, як громаду віруючих у Нього. Про першу Христову Церкву-громаду читаємо в кн. Діян. свв. апостолів: «Усі вони перебували однодушно в молитві й благанні з жінками й Марією, Матір'ю Ісусовою і з братами Його» (1,14). «А як настав день П'ятидесятниці, були всі вони однодушно вкупі... І щодня перебуваючи однодушно в храмі, і ламаючи по домах хліб, приймали поживу в радості та простоті серця» (Діян.2,1,46). Про спільні молитви наставляє церковні громади ап. Павел: «Слово Христове нехай оселяється в вас рясно; у всякій премудрості навчайте і наставляйте себе самих псалмами, піснями й співами духовними, з вдячністю співаючи в серцях ваших Господеві» (Колос.3,16; Ефес.5,18-19).

Християнська єдність ніде так не проявляється, як в спільному церковно-громадському богослуженні. В ньому згладжуються людські нерівності: знатні й прості, багаті й бідні, вчені і невчені, — всі перед Богом рівні, всі в храмі діти одного Отця Небесного. Церковно-громадська молитва викликає вищій настрій побожності своєю урочистістю, ніж молитва приватна; в цій молитві — єднання багатьох, союз любови вірних; «Ти не так скоро будеш почутий, коли молишся один, — каже св. Іоан Золотоустий, — як молячись з братами своїми в єднанні й союзі любови». Ведуть цю молитву люди, спеціально посвячені на те благодаттю священства, архиєпископи і пастирі, за посередництвом яких і на вірних сходять благодатні дари і благословення; ця молитва більш відповідає величності Господа, ніж молитва приватна. Церковно-громадське богослуження далеко складніше, повніше, багатше і змістом і красою, обрядами й тайнами, що їх самі вірні, без священства, не можуть довершувати. Про співи церковні каже Іоан Золотоустий: «Ніщо так не окрилює духа, ніщо так не підймає його.

від землі і пут тілесних, як стройний спів церковної пісні».

Найголовніша частина церковно-громадського богослуження, це Літургія, в якій звершується таїнство св. Євхаристії, св. Причастя, встановлене Христом на Тайній Вечері. «Скільки разів будете їсти цей хліб і пити цю чашу, звіщаєте смерть Господа, поки Він не прийде» (1 Кор.11,26). Св. Причастя приймається для оновлення в серцях вірних великого діла відкуплення їх Спасителем для життя вічного. Говорив іудеям Христос: «Істинно, істинно кажу вам: коли не будете їсти Тіла Сина Чоловічеського і пити Крови Його, не матимете життя у собі. Хто їсть Мое Тіло і п'є Мою Кров, той має життя вічне, і Я воскресну його в останній день. Тіло бо Мое справді є їжа, і Кров Моя справді є пиття. Хто їсть Мое Тіло і п'є Мою Кров, той у Мені пробуває, і Я в ньому» (Іо.6,53-56). Причасники через Причастя сполучаються з Христом, а також і між собою, як каже апостол: «Тому, що один хліб, ми, многі, — одне тіло, бо всі причащаємося від одного хліба» (1 Кор.10,17).

Як часто належить причащатися св. Таїн? В давніх часах християнини причащались кожного недільного дня, але тепер мало хто має таке чисте життя, щоб бути завжди готовим приступити до цього великого таїнства. Православна Церква заповідає ревним віруючим сповідатися і причащатися чотири рази на рік, але всім обов'язково один раз на рік (Правос. Ісповід. ч. 1. пит. 90).

20. ЄДНІСТЬ ЦЕРКВИ НА ЗЕМЛІ З ЦЕРКВОЮ НЕБЕСНОЮ. ПОЧИТАННЯ БОЖОЇ МАТЕРІ, АНГЕЛІВ, СВЯТИХ

За наукою Православної Церкви, Христова Церква на землі знаходиться в єдності з Церквою Небесною (Євр.12,22-24; Об'явл.8,1-4), а виявом єдності між ними є молитва віри і любови. Земна Церква шанує і молиться до Божої Матері, Пречистої Діви Марії. Її Син і Господь, коли був на хресті, побачивши Матір і ученика, сказав до Матері: «Жено, це син Твій!» Потім каже ученикові: «Це Мати твоя!» (Іо.19,26-27). Цим Христос усиновив Своїй Матері не Іоана тільки, а всіх Сво-

їх учеників, а з ними й усіх християн, всіх людей. Божа Мати стала однаково близька Богові і людям. Вона більше, ніж хто, страждала людськими болями. Праведний Симеон Йї, молодій Матері з Дитям Христом на руках, пророкував муки і Синові і Йї: «Тобі Самій проїде душу меч, щоб виявились думки багатьох сердець» (Лк.2,34-35). Як Мати, Богородиця хотіла, щоб Син приналежав Йї, а в той же час Вона знала, що як Син Божий, Він приналежить усьому світові. Вона, що страждала за життя Сина, поділила Його муки при хресті і поклала змучене Його тіло до гробу, — все це чисто людське й таке близьке нам. І кому, як не Пречистій, зрозуміти наші страждання, кому, як не Йї, бути Заступницею усердною за нас перед Богом?

До Церкви Небесної належать далі святі ангели і святі люди, що за своє життя прославлені Богом. Їх шануємо, як вірних слуг, угодників і друзів Божих, прославляємо їх подвиги і діла, довершені за допомогою благодаті Божої, тож хвала, яку віддаємо їм, відноситься й до Бога. Так і сказав Христос Своїм апостолам: «Хто приймає вас, той Мене приймає, а хто Мене приймає, той приймає Того, Хто Мене послав» (Мт.10, 40). У громадських і в приватних моліннях призиваємо святих не як богів, що допомагали б нам своєю власною силою, а як посередників наших перед Богом, які мають ласку у Нього. Ті християни, що не признають почитання святих і молитов до них (протестанти), посилаються на слова ап. Павла: «Один Бог і один посередник між Богом і людьми чоловік Христос Ісус» (1 Тим.2,5). Так, Христос названий тут єдиним посередником у тому розумінні, що тільки Він один приніс за рід людський викупну жертву кров'ю на хресті, для чого й став чоловіком, і цю назву вжив тут для Богочоловіка апостол. Але ж цими словами зовсім не виключається молитовне посередництво перед Богом за нас Пречистої Матері і святих угодників Божих. Ап. Іоан Богослов удостоївся видіння, як «двадцять чотири старці впали перед Агнцем, маючи кожний гуслі і золоті чаші, повні пахоців, що суть молитви святих» (Об'явл.5,8;8,3-4). Давні християнські Літургії перших віків також свідчать, що на них святі не тільки прославлялись співами, але до них звертались і з молитвами.

21. ПОЧИТАННЯ ХРАМУ І ЙОГО СВЯТИНЬ. ЦЕРКОВНІ СВЯТА

«Коли ми в храмі стоїмо, нам здається, що ми на небі стоїмо», — сказано в одній церковній молитві. Нема в світі кращих творів архітектури, як архітектура християнських храмів. Чи ці храми величаві кам'яні собори в містах, чи невеликі, здебільша дерев'яні сільські церкви, всі вони свідчать про релігійну потребу людської душі, по природі християнки, як сказав учитель Церкви Тертуліян (III сторіччя). Тому безбожний комунізм у своєму поході проти релігії на опанованих ним землях поспіль усюди руйнує храми.

Сам Христос служить прикладом шанування храму, як Дому Божого. »Близько була пасха іудейська, й Ісус прийшов у Єрусалим. І знайшов, що в храмі продавали волів, овець та голубів, і сиділи міняйли грошей. І зробивши бича з мотузків, Він вигнав усіх із храму, також овець і волів, а гроші міняйлів розсипав і столи поперевертав. І тим, що голубів продавали, сказав: «Заберіть це звідсіля і не робіть дому Отця Мого домом торгу»» (Іо.2,13-16).

В перших віках християнства, коли віра Христова була переслідувана і християни не могли будувати храмів Божих, богослуження відправлялись більше в потаємних місцях. Від часів же імператора Константина Великого (306-337), коли християнська віра стала державною, почали множитись храми, часто величні своєю красою. В них зосереджувалось церковно-релігійне життя християнських громад упродовж віків; такими ці храми є і тепер у тих краях, де не запанував комуністично-безбожний режим.

В тісному зв'язку з почитанням храму є і побожне відношення до всіх його святинь: до св. образів (ікон) і хреста Господнього та до церковних речей, які, призначені для вжитку при богослуженні, освячуються особливими молитвами. Господь наш Ісус Христос назвав земну путь християнина хрестом: «Хто хоче йти за Мною, нехай відречеться від себе, візьме хрест свій та йде за Мною» (Мрк.8,34). Господь кличе Своїх послідовників бути «хрестоносцями». І в первісній Церкві Христовій було виразне почитання хреста і зображень його, як символу нової релігії. Для ап. Павла «слово про

хрест» є «силою Божою» (1 Кор.1,18), він хоче хвалитися, «тільки хрестом Господа нашого Ісуса Христа» (Гал. 6,14). Св. Ігнатій Богоносець каже: «Хрест вічний символ сили і влади Христової. Мій дух упокорюється перед хрестом, який для невіруючих спокуса, а для нас спасіння і життя вічне».

Почитання Хреста Господнього, як і почитання св. ікон, є глибоке передання Церкви. На 7-му Вселенському Соборі (787), прийнята була така догматична постановка: «Подібно до зображення Чесного і Животворчого Хреста, покладати в святих Божих церквах на священних сосудах і одягах, на стінах і на дошках, по домах і на путях, чесні і святі ікони написані фарбами, чи з дрібних камінчиків, чи зроблені з якого іншого, для того відповідного, матеріалу, як: ікони Господа і Бога і Спаси нашого Ісуса Христа, і Пресвятої Богородиці і чесних ангелів, і всіх святих і преподобних мужів. Бо ж коли через зображення на іконах їх часто бачать, то й первообрази будуть споминати і любити та вшанувувати їх цілуванням і почесним поклонінням; не істинним, по вірі нашої, Богопоклонінням, яке належить Єдиному Божому Єству, тільки почитанням за способом почитання Чесного і Животворчого Хреста і св. Євангелія та інших святинь, — кадінням, ставленням свічок, який побожний звичай був і в давніх християн».

Храм, особливе духовне значення має для нас під час церковних свят, які встановлені в пам'ять найважливіших подій Священної історії Нового Заповіту. Найбільше християнське свято в Православній Церкві — Воскресіння Христове, або Великдень, присвячене найголовнішій події в історії Нового Заповіту Воскресінню з мертвих Ісуса Христа.

Ми, українці, живемо тепер, одні на батьківщині, інші на чужині, в обставинах церковно-релігійного життя далеко відмінних від життя наших батьків і дідів. За їх часів, коли Церква в Україні не була переслідувана ворогом, побутове життя їх було тісно пов'язане з церковним календарем, з церковними дванадцятьма святами на чолі з святом Великодня. Свята ці (за датами давнього календарного стилю) наступні: Різдво Пресвятої Богородиці — 8 вересня, Воздвиження Чесного Хреста Господнього — 14 вересня, Введення в

храм Пресвятої Богородиці — 21 листопада, Різдво Господа нашого Ісуса Христа — 25 грудня, Хрещення Господнє або Богоявлення (Водохрещі) — 6 січня, Стрітення Господнє — 2 лютого, Благовіщення Пресвятої Богородиці — 25 березня, Вхід Господній в Єрусалим, — за тиждень до Великодня, Світле Воскресіння Христове — за церковною пасхалією, може бути між 22 березня і 25 квітня обов'язково в неділю (в перший недільний день за першим повним місяцем після весняного рівнодення), Вознесення Господнє — в 40-й день після Великодня (завжди в четвер), Свята Тройця — в 50-й день після Великодня (завжди в неділю), Преображення Господнє — 6 серпня, Успіння Пресвятої Богородиці — 15 серпня. До цих великих свят додається також свято Покрови Пресвятої Богородиці — 1 жовтня, дуже шановане в українському народі.

Ці свята глибоко шановані в Україні впродовж віків, відігравали велику виховавчо-моральну роль в житті народу. Тепер же доходить до того, що з України, під безбожною владою, запитують нераз, коли в цьому році має бути Великдень. На чужині із-за соціально-економічних обставин низка великих свят випадає з календаря шанування їх, ці свята часто переносяться на недільні дні. Цієї практики не можна признати добрим явищем. Християнинові треба пам'ятати і шанувати величні дні своєї Церкви, і хто тільки може, повинен у дні свят іти до храму Божого, де повинна відправлятися Богослужба за уставом церковним.

Церква вчить шанувати свята молитвою в храмі, залишаючи звичайні буденні роботи на дні несвяткові. Окрім молитви в храмі в святкові дні християнин повинен уділяти час на читання книг Святого Письма та ін. духовних книг і на діла добродійності, відвідування хворих та ув'язнених (Мтф.25,43).

22. ПОСТИ. ГОВІННЯ

«Піст» це стримування від певного роду їжі, або й цілковите утримання від їжі. Дні посту встановлені Св. Церквою, вони бувають кількадевні і одноденні. В Православній Церкві є такі пости: Великий Піст або Чотиродесятниця, від понеділка Сиропусної неділі до дня Великодня; Петрівка, кількість днів цього посту буває

ріжна, бо кінчається він завжди перед днем пам'яті свв. апостолів Петра і Павла, що святкується 12 липня — 29 червня ст. ст., а починається по неділі Всіх Святих, що залежить від свята Великодня, після якого в 50-ий день святкується Св. Тройця, а через тиждень неділя Всіх святих: Спасівка або Успенський піст на честь Божої Матері — від 1 по 15 серпня; Пилипівка (назва народня від пам'яті св. ап. Пилипа в день запустів на цей піст) або Різдваєний піст, від 15 листопада до дня Різдва Христового 25 грудня. Одноденні пости: 29 серпня /11 вересня Усікновення голови св. пророка Іоана Предтечі; 14/27 вересня — Воздвиження Хреста Господнього; 5/8 січня — Навечір'я Богоявлення Господнього (голодня кута); всі середи і п'ятниці, окрім тижнів 6 всеїдних; середи — на спогад наради первосвящеників і книжників іудейських схопити Христа підступом і вбити (Мтф.26,3-5), п'ятниці — в пам'ять страждань Христових.

Сектанти, що відкидають пости, посилаються на такі місця з Св. Письма: «Не те, що входить в уста сквернить чоловіка, а те, що з уст виходить, чоловіка сквернить» (Мтф.15,11); «Царство Боже не їжа й пиття, але правда і мир, і радість у Святім Дусі» (Римл.14,17); «Їжа не наближає нас до Бога, бо ані коли ми їмо, нічого не одержуємо, ані коли не їмо, нічого не тратимо» (1 Кор.8,8). Христос не заперечував потреби посту, навпаки: в Євангелії читаємо: «Тоді Ісус одведений був Духом у пустиню на спокусу від диявола. І постив Він сорок днів і сорок ночей, а потім захотів їсти» (Мтф. 4,1-2; Лк. 4,1-2). Так власним прикладом освятив Христос піст, здержливість тілесну, як засіб до духовного піднесення. В Нагорній проповіді Він також не відкинув посту, а тільки засудив лицемірство, що невічило саму моральну ідею посту. «Коли ви постите, — навчав Христос, — то не показуйте сумного виду, як лицеміри, бо вони насуплюють лица свої, щоб люди бачили, як вони постять. Ти ж коли постиш, то помасти голову своєю і вмий лице своє, щоб видно було тебе не людям, коли постиш, а Отцеві твоєму, що втайні, і Отець твій, що бачить втайні, воздасть тобі явно» (Мтф.6,16-18). Коли ученики Господа не могли уздоровити біснувато-го й запитали про це Христа, то Він відповів їм: «Цей

рід нічим не можна вигнати, як тільки молитвою та по-стом» (Мрк.9,29).

У дні скорботні, дні горя родинного, громадського, національного люди не стануть веселитися, наїдатися. Так і християнські пости, пов'язані з днями скорбот і страждань Христа вже від часів апостольських (2 Кор. 6,5). Пости також мають велике значення для тілесного здоров'я християнина. Св. Іоан Золотоустий каже: «Піст є мати тілесного здоров'я». Лікарі часто радять хворим обмеження в уживанні того чи іншого роду їжі. Але церковний піст є не тільки тілесним постом. «Коли постимося, браття, тілесно, будемо поститися і духовно: порвемо всякий зв'язок з неправдою... дамо голодним хліба, в свій дім приведемо вбогих. Будемо поститися постом приемним, Господеві вгодним; правдивий піст це віддалення від зла, стримання язика, припинення гніву, стримання пристрастей, уникання неправди і зрадництва», так співає Церква на першому тижні Великого посту. Тож істота посту не в самій пісній їжі. Якщо нема при тілесному пості думки про духовне оздоровлення через покаєння в гріхах, то піст тратить своє релігійно-моральне значення.

З постами, а особливо з Великим Постом, сполучений обов'язок сповіді і св. Причастя, названий «говінням». Звичайно говіння відбувається в дні Великого Поосту. Вже за три тижні до цього Посту Церква підготовляє до нього своїх вірних. Неділі — Митаря і Фарисея, про Блудного Сина, Мясопусна та Сиропусна, з відновленими читаннями з Св. Євангелія про правдиву мслитву митаря, про каєття блудного сина і безмежну радість з того люблячого батька, про Страшний Суд, про взаємне прощення один другому провин, співи покаєнні — все це є готуванням до Великого Посту. Так Церква Христова приводить душі вірних до усвідомлення перейти належно великопісне «говіння» в надії, що Господь простить їм гріхи, бо ж «про Нього всі пророки свідчать, що відпущення гріхів прийме через ім'я Його всякий, хто вірує в Нього» (Діян.10,43).

Духовна чарівність дійсного релігійного говіння Великим Постом залишилась в нинішніх часах тільки «преданням» у споминах побожних старих людей — вірних Православної Церкви. Хто переживав те духов-

не горіння в говінні на богослуженнях Великого Посту, особливо на першому тижні Посту з читанням Великого канону св. Андрея Критського, той відчував у Великодню ніч незрівняне почуття радості в душі, очищеній від гріхів, коли почув урочистий Пасхальний спів «Христос Воскрес».

Нині Великопісне говіння, в умовах життя на чужині, спрощене до того, що сповідь і св. Причастя відбувають люди за одною недільною Богослужбою, а часто відкладаючи говіння до останніх неділь Великого Посту, говільники стоять іноді в черзі для сповіді духівником, коли відправа Служби Божої (другим священиком) вже підходить до кінця. Коли ж тут роздумуватися про свої гріхи? Як помолитися за Службою перед св. Причастям, може ще й хвилюючись, чи встигну посповідатись? А цілком можливо, як було і на Батьківщині, тайну сповіді Великим Постом довершувати у вечірніх годинах під той день, коли відправляється Літургія.

23. ІСПОВІДАННЯ ВІРИ. КЛЯТВА. ОБІТНИЦІ БОГОВІ

Своє Богочитання християнин повинен виявляти у відкритому ісповіданні віри в Бога. Христос заповів: «Всякого, хто признає Мене перед людьми, і Я признаю його перед Отцем Моїм, що на небесах, а хто відцурається від Мене перед людьми, відцураюсь і Я від того перед Отцем Моїм, що на небесах» (Мтф.10,32-33, також Мрк.8,38, Лк.9,26; І Тим.6,12). Ученик Господа Петро гірко заплакав, виходячи з двору первосвященника, на якому тричі відцурався Христа перед людьми, сказавши, що не знає Його (Лк.22,54-62). І Христос, по Своєму Воскресінні, відновив Петра в апостольській гідності, знаючи глибоке його розкаяння (Іо.21,15-19). Ісповідання віри Христової мало особливе значення в перших трьох віках християнства, в добу переслідувань християн поганською державною владою в Греко-Римській імперії. Та доба дала тисячі ісповідників, увінчаних вінками святих мучеників за віру Христову, до яких ми молились тепер, просячи їх посередництва перед Богом в ділі нашого спасіння (Тропар «Святії мученики» у відправі тайни священства і тайни шлюбу).

В наші часи в країнах, де державна влада опинилась

в руках атеїстів-комуністів, у недавньому минулому тисячі ісповідників з духовенства і вірних Христової Церкви, найбільше в Україні, також прийняли страждання і смерть за віру. У тих країнах і сьогодні при формальному признанні для пропаганди свободи релігії, треба собою жертвувати, щоб відкрито ісповідувати свою віру в Бога, чи дітей своїх хрестити і в цій вірі виховувати.

Одним з видів ісповідання віри в Бога є клятва Богові про дотримання зобов'язань або на доказ правдивості слів про віру, що іменується присягою. В Старому Заповіті був навіть закон: «Господа Бога твого будеш боятись і Йому служити, і Його ім'ям будеш клястись» (5 кн. М.6,13; 10,20). Але в Нагорній проповіді Христос сказав: «Ви чули, що було стародавнім наказано: не клянись неправдиво, але сповняй клятви свої перед Господом. А Я вам кажу: ніяк не клянись: ні небом, бо воно є престол Божий; ні землею, бо всна підніжок ногам Його; ні Єрусалимом, бо він город великого Царя; ні головою своєю не клянись, бо не можеш ані одного волоска зробити білим або чорним. Слово ж ваше нехай буде: так, так; ні, ні; а що більше цього, те від лукавого» (Мтф.5,33-37).

Чи на підставі цих слів присяга є для християн тяжким гріхом, як це твердять деякі сектанти? Св. апостол Павел пише в посланні до Євреїв: «Бог, коли давав обітницю Авраамові, то, не маючи нікого вищого, ким міг би клятись, клявся Самим Собою. . . Бо люди вищим клянуться, і кінцем усякої їх суперечки сть клятва для ствердження. Тому Бог, хочачи показати наслідникам обітниці більшу незмінність своєї волі, ужив клятви» (Євр.6,13,16-17). На суді у первосвященика Каіафи Христос мовчав на обвинувачування Його лжесвідками. Але коли первосвященик встав і сказав Йому: заклинаю Тебе Богом живим, скажи нам, чи Ти Христос, Син Божий? — Христос відповів, тим самим визнаючи, очевидно, поважність клятви ім'ям Божим (Мтф.26,62-64). Ап. Павел, як читаємо в його посланнях, вживав клятву ім'ям Божим: «А я Бога призиваю за свідка на мою душу» (2 Кор.1,23; також Гал.1,20; Римл.1,9;9,1).

Отже слова Христа про клятву в Нагорній проповіді,

в яких хочуть бачити заборону присяги, потребують вияснення, яке й знаходимо в Отців Церкви. Найперше звертає увагу те, що в словах Ісуса Христа нема заборони клястися ім'ям Божим. «Подумай, — каже Блаженний Ієронім, — що Спаситель заборонив клястися не Богом, а небом і землею, Єрусалимом і головою твоєю». Господь не відмінив давнього закону (5 кн.М.6,13; 10,20) і не привів з нього слів, що було б потрібне, якщо б клятва цілком касувалась в Новому Заповіті.

Суворість звичаїв у час пришествя на землю Спасителя упала, зросло взаємне недовір'я, тож і клятва, так важлива в справах громадських, стала звичкою в ділах маловажних і навіть нечесних, часто була знаряддям ошуканства. Третя ж заповідь декалогу «Не призиватимеш імени Господа Бога твого марно» (2кн.М.20, 7) будила страх. Щоб його відігнати і совість заспокоїти, придумано було клятви, в яких нема імени Божого, а клялись небом, землею, Єрусалимом, ангелами, храмом, головою. Слова Господа в Нагорній проповіді скеровані саме проти звичаїв клястися в справах маловажних. Христос забороняє клятву безрозсудну і лицемірну, що видно з Його промови, де Він картає «проводирів сліпих» за лицемірство в клятві, а не забороняє зовсім клятви (Мтф.23,16-22).

До цих пояснень отців треба додати ще й те їх розуміння, що в Нагорній проповіді Христос кличе Своїх послідовників до звершенства (Мтф.5,48). Християни, в яких над усім стоїть любов і правда, не мають потреби клятви, досить тільки їхнього «так», чи «ні», і вони вірять один одному. Але коли в земному житті цей ідеал далекий від дійсности, то присяга, особливо в ділах громадських, державних (горожанство, військо, суд, державна служба), навіть церковних, є необхідністю. Вона скріплює підвалини життя людей ім'ям Божим.

Звільнення від даної клятви може бути: 1) при неможливості виконати її фізично; 2) при недотриманні умови приречення другою стороною; 3) коли той звільнює від присяги, в чий користь була вона дана; 4) в певні історичні доби, напр. в революції, повстання для визволення свого народу й ін.

Одним із видів зовнішнього богочитання являють-

ся наші обітниці Богові, приклади яких маємо в Св Письмі: (1 кн.М.29,20-22; 4 кн.М.30,2-4; 5 кн.М.23,21). Християнські обітниці бувають загальні, як при таїнствах хрещення й шлюбу, і приватні. При хрещенні дитини обітницю вірувати у Христа і вірою з'єднатися з Христом дають в імені дитини хресні батьки. Якщо хресні батьки дають таку обітницю, не дбаючи про те, щоб її виконувати і прийняти участь у вихованні хрещеника чи хрещениці на добрих християн своєї Православної Церкви, то вони допускаються тяжкого гріха. Так саме і в таїнстві Шлюбу, коли молодий і молода взаємно дають обітниці «в любові, вірності і чесності подружній і незалишенні один другого аж до смерті».

Ріжні бувають обітниці Богові, одноразові і на все життя, як напр. обітниця дівства, чернецтва, прийняття священства. Одноразові — піти куди на прощу, пожертви на храм, чи на добрі цілі, піст зверх положеного і т. п. Звичайно обітниці Богові даються в тяжких випадках чи обставинах життя, при моральних потрясеннях. І це дає привід тим, що хочуть підірвати віру в Бога, говорити, що в обітницях іде торгівля з Богом, обіцянка заплатити Богові за Його добродійство. Таке розуміння обітниць є наклепом, бо обітниця є вираз почуття вдячності Богові за Його милості і має спасенне значення для самого того, хто складає обітницю.

Обітниці повинні бути добровільними і посильними для виконання, але раз вони дані, то гріхом є їх невиконання. «Ліпше не обітувати, ніж, обітувавши, не сповнити», — говорить Екклезіаст (5,4). Коли змінились радикально умови і неможливо, чи надзвичайно тяжко людині виконати дану обітницю, то звільнення від неї подається духівником у таїнстві сповіді.

II

МОРАЛЬНІ ОБОВ'ЯЗКИ ХРИСТІЯНИНА ДО САМОГО СЕБЕ

24. ЗАГАЛЬНО-ГОЛОВНЕ В ХРИСТІЯНСЬКИХ ОБОВ'ЯЗКАХ ЛЮДИНИ ДО СЕБЕ

Св. ап. Павел каже: «Ніхто ніколи тіла свого не зненавдив, а живить і гріє його». В цих словах апостола стверджується природна любов людини до себе самого, яка викликає турботи й обов'язки у відношенні до себе. Христос любов людини до себе ставить мірилом любови людини до ближніх: «возлюби ближнього твого, як себе самого» (Мрк.12,33-34); «Усе, що тільки хочете, щоб люди вам робили, так і ви їм робіть» (Мтф.7,12). Але ця природна любов до себе не завжди морально керує поведінкою людини, щоб можна було цілком покласти на неї. Вона може переходити в крайне себелюбство, в служіння тільки особистим інтересам, особистому вдоволенню. Любов християнина до себе повинна ґрунтуватися на любові «всім серцем, всією душею і всією думкою і всією силою до Бога» (Мрк.12,30), як Найвищого Морального Ідеалу.

Сократівське, ще до християнства, — «пізнай самого себе», у світлі Божого Об'явлення, каже людині, що вона єдина посеред усіх земних створінь, створена по образу Божому. І таке самопізнання наказує людині любити і Творця свого і себе в свідомості своєї гідності, дарованої їй Богом. Завдання християнина, за словами апостола, — «покинути попередній спосіб життя

давнього чоловіка, який тліє в оманних похотях, а оновитися духом розуму й зодягнутися в нового чоловіка, створеного по Богу, в праведності й святості істини» (Ефес.4,22-24). Зодягнення в нового чоловіка, відродження і звершення в правдивій християнській любові до себе, вимагає від людини перевірки свого душевного стану за основним моральним правилом: бачити вади свої, а не хвалитися «достоїнствами». Така властивість християнської душі зветься смиренністю, покорою. В Заповідях Блаженства Господь ставить це на першому місці: «Блаженні убогії духом, бо їх є Царство Небесне» (Мтф.5,3). «Коли зробите все, що вам звелено, кажіть: ми слуги нікчемні, бо зробили те, що повинні були зробити» (Лк.17,10). Не може бути морального звершення там, де нема смирення, тобто свідомости свого недостоїнства, своїх духовних вад. Хто думає про себе, що він кращий за інших, той не відчуває потреби в духовному удосконаленні. Він впадає в гріх гордості, що протистоїть людському смиренню. Гордість згубила одного з світлих духів, що захотів стати рівний Богові, гордість внесла гріх та смерть і в чисту людську природу, бо диявол спокусив перших людей на непослух Богові обіцянкою, що вони теж стануть рівні Богові і будуть все знати (Бут.3,5).

«Візьміть ярмо Моє на себе і навчіться від Мене, бо Я тихий і смиренний серцем, і знайдете спокій душам вашим», учив Господь (Мтф.11,29). «Більший з вас нехай буде вам слугою. Хто ж нестиметься вгору, той принизиться, а хто понижає себе, той піднесеться» (Мтф.23, 11-12), казав Христос. Вічною правдою залишаються слова Св. Писання: «Господи, що таке чоловік, щоб Тобі знати про нього? Чоловік, як той подих; дні його, як тінь, що зникає» (Пс.144,3-4). «Чужинці і подорожні ми перед Тобою, Господи Боже наш, як і всі батьки наші; неначе тінь, життя наше на землі, й нічого нема тривалого» (1 Парал.29,15; Євр.11,13-14). «Ніде не знайдеш спокою, — каже святий Димитрій Ростовський, — як тільки в смиренні; ніде не знайдеш і більшого засмучення, як в гордині. Якщо бажаєш мати тишу і спокій, будь смиренний правдиво» (Алфавит Духовний).

У покорі належить пам'ятати, що чоловік є раб гріха, як каже ап. Павел: «Ми знаємо, що закон духовний,

а я тілесний, запроданий гріхові. Бо не розумію, що роблю; бо не те роблю, що хочу, а що ненавижу, те роблю» (Римл.7,14-15). Ніколи не можна самодовільно пишатися з своїх звершень та вважати себе зразком звершення для других.

25. ПІКЛУВАННЯ ПРО ДУШУ. ЗБАГАЧЕННЯ РОЗУМУ. ВИРОБЛЕННЯ СВИТОГЛЯДУ

Душа найдорожча в людини, як сказав Господь: «Що може чоловікові, коли він цілий світ пригорне до себе, а душу свою занастить? Або який викуп дасть чоловік за душу свою?» (Матф.16,26). Тому піклування про душу стоїть на першому місці серед обов'язків християнина до самого себе. В Св. Письмі часто вживається замість назви «душа» назва «серце», під яким ми розуміємо більше наші почуття душевні. «Бог Серцезнавець дав їм (поганам) свідоцтво, дарувавши Духа Святого, як і нам, і не положив жодної ріжниць між нами та ними, вірою очистивши серця їх» (Діян.15,8-9). Перед обранням, на місце зрадника Іуди, одного з учеників Христа на апостольство, ученики молили: «Ти, Господи, що знаєш серця всіх, покажи, якого з цих двох Ти вибрав» (Діян.1,24). Очевидно в наведених міснях Св. Письма під «серцями» треба розуміти цілісний душевний стан людини: і розум з його думками, і серце з почуттями і волю.

Отже і піклування християнина про душу має завданням цілісність душі його, гармонію поміж розумом, вірою, почуваннями й волею. Коли ці сили душі розходяться між собою, то розум не мириться з тим, що ісповідує віра, а віра повстає проти того, що твердить розум. Тоді в душі постають розриви і приходять муки совісти, душа знемогає в суперечностях. Тож ясно, що цілісність сил християнської душі, її внутрішня єдність, досягається перебуванням душі в Богові і з Богом, як це передано в Євангельських словах Пречистої Діви Марії: «Величає душа моя Господа, і зрадувався дух мій в Бозі, Спасі моїм» (Лк.1,46-47).

Далеко не кожен має в дитинстві правдиво християнське виховання. І хто його мав, той повинен в роках дозрілих усвідомити собі і сприйняти своїм розумом і серцем «путь і правду і життя у Христі!» (Іо.14,6).

Євангелист Лука оповідає про Ісуса Христа: «Дитя росло і укріплялось духом, наповняючись премудрости, і благодать Божа була на Ньому...» В 12 років Христос у храмі «сидів посеред учителів, слухав їх та запитував їх, і всі, хто слухав Його, дивувались розумові і відповідям Його...» «Ісус же доспівав у премудрості і в зрості і в ласці у Бога і в людей» (Лк.2,40; 42,46-47, 52). Наповнення премудрістю, зріст у премудрості відносяться, зрозуміло, до чоловічої природи Христа. «Будьте мудрі, як змії», наставляв потім Христос і своїх апостолів (Мтф.10,16). «Досліджуйте Писання, бо ви думаєте життя вічне в них мати», казав Христос іудеям (Іо.5,39). У Посланнях апостольських немало знаходимо настанов християнам не нехтувати розумом, а дбати про його розвиток, набувати корисні й добрі знання. «Браття, не будьте дітьми розумом; на зле будьте дітьми, а розумом будьте повнолітні» (1 Кор.14,20). «Усього досвідчайте, доброго держіться» (1 Сол.5,21). «Преобразіться обновленням ума вашого, щоб вам дізнатися, яка єсть воля Божа добра і угодна і звершена» (Римл.12,2).

Апостол Павел каже про розумове пізнання: «Ми почасти знаємо, почасти й пророкуємо. Коли ж прийде досконале, тоді те, що почасти, буде непотрібне. Коли я був дитиною, говорив, як дитина; як дитина думав, як дитина міркував. Коли ж став я мужем, то покинув дитяче. Тепер ми бачимо, як через дзеркало, згоданно, тоді лицем у лице; тепер знаю почасти, а тоді я пізнаю подібно, як і я був пізаний» (1 Кор.13,8-12).

Великі Отці і Вчителі Церкви займались не тільки богословієм, але й світськими науками. Свв. Василій Великий (твір «Шестоднев»), Григорій Богослов, Іоан Золотоустий, Климент Олександрійський, Августин та ін. знали світські науки свого часу, і це знання сприяло їм для зрозуміння ними тайн Божественного Об'явлення. Про це Григорій Богослов писав: «З наук ми видобули все корисне й для самого благочестя, через гірше навчившись кращому і неміч їх перетворивши в твердість нашого вчення». «Світ є художній твір, — писав св. Василій Великий в «Шестодневі», — через пізнання його пізнається премудрість його Творця; велика мудрість захована в річах маловажних; подвою

безперестанку своє здивовання і зростає в любові до Творця. Все утворено Духом; нам дана здібність від видимого робити висновки про невидиме. Побачиш красу зірок — молись Владиці видимого, видиме є ознака невидимого; признаю це справедливим».

Коли середньовічна Католицька Церква на Заході контролювала світську науку з погляду Божого Об'явлення, як його розуміли князі тієї Церкви і переслідувала представників науки, то це було діло протиевангельське. Наслідки того протиевангельського відношення до людського, а тим самим і Божественного, розуму були сумні, як відомо для всього християнства. Пізніше, в добу Відродження (XIV-XVI ст.), наука звільняється від залежності од Церкви і в XVIII-XIX віках стає цілком незалежною. Але людська обмеженість і злопам'ятність збуджує, можна сказати, наступ наукового світу на Церкву і на релігію, як на свого роду, мовляв, «забобони», суперечні науковому знанню про світ і людину.

Християнин проте повинен знати, що в цьому, так званому «конфлікті науки і релігії», сама назва не є правдива. Бо, якщо наука і релігія суперечні одна одній, то як пояснити факт, що дуже багато, а то й більшість, великих учених, були і є глибоко віруючі в Бога, релігійні люди? Так **Ньютон** (+1727), який відкрив закони руху небесних тіл, був глибоко віруючий і займався також богословієм, **Паскаль** (+1622), геніальний математик і фізик, один із великих релігійних мислителів Зах. Європи, писав апологію християнства; **Пастер** (+1895), творець сучасної бактеріології, був глибоко релігійною людиною. **Астроном Галілей** (+1642), писав: «І Св. Писання, і природа походять від Божественного Слова, перше — як надхнення від Св. Духа, друга — як виконавець Божих наказів». **Астроном Кеплер** (+1630) казав: «У творінні я торкаюсь Бога, як ніби руками». **Бойль** (+1691) — хемік, фізик і богослов, каже: «Правдивий дослідник природи ніде не може дістатися в пізнання тайни творіння, щоб не сприйняв він там Перста Божого». Знаменитий сучасний фізик **Планк** (+1947) писав: «Ніщо не перешкоджає нам отожнювати діючі скрізь таємні сили, світовий порядок світобудови і Бога релігії». А ось така ілюстрація ще

до «конфлікту між наукою і релігією». В перші роки російської революції 1917 р. на лавці одного садочку в Ленінграді сидить червоноармієць і по складах читає комуністичну «Правду». Підходить бідно одягнений старичок і сідає поруч. «Звідкіля йдеш, старий?» — питає солдат. «З церкви, синоч». — «З церкви? Так ти, стало буть, в Бога віруєш? А ти не чув, що наука тепер Бога скасувала?» — «Не чув». — «Ех, — зітхнув червоноармієць, — темний ти, старичок?» Цей «темний старичок» був всесвітній вчений фізіолог, академік Іван Павлов. Знаменитий філософ і великий у всіх ділянках науки свого часу вчений **Лейбніц** (+1716) сказав: «Розум одинаково Божий дар людині, як і віра; боротьба їх була б боротьбою Бога з Самим Собою».

В чому ж тут справа? А в тому, що не наука твердить про суперечність з нею релігії, а матеріалізм, який зовсім не є наукою. Правдива наука не заперечує, що світ існує не сам собою, а створений Богом, а матеріялісти, твердять, що Бога немає, що нема зовсім нічого духовного, і що існує єдина реальність — це сліпі частини матерії; це у них стало їх вірою.

Між такою матеріялістичною вірою і релігійною вірою в Бога і в духовний світ є дійсно глибока суперечність. Але при чому тут наука? Тільки малоосвічені люди не розбираються, що таке наука, а що є віра матеріялістична, яка користаючи з невігластва людей, називає себе «наукою». В сучасному світі войовничого матеріалізму-атеїзму перед молодими поколіннями стало питання вибору не між релігією й наукою, а між двома вірами, релігійною і матеріялістичною. Що вище й розумніше для людини, — чи віра в Бога, добро, ідеали, безсмертя, чи віра в сліпі сили матеріяльної природи, віри, в якій нема різниці між добром і злом, нема совісти людської, нема й свободи волі в людини?

Для людини не фанатичної сліпої віри, а віри розумної, не може бути жодного сумніву щодо можливості повної гармонії між релігією і правдивою наукою. Як Церква не мала права встановлювати кількість планет на небі, або закони біологічної еволюції, так і наука, яка вивчає видимий світ, природу, не має права роз'яснювати чи відкидати релігію, віру в Бога, світ невидимий, духовний, який зовсім не є предметом її до-

слідів, а цариною релігії і філософії. Коли б представники науки хотіли замінити своїм знанням релігію, віру, то вони повинні були б взяти на себе й виконання тих завдань, які є ділом релігії і філософії, що від віків зв'язані між собою. Нехай наука відповість на вічні питання людини: Звідкіля? Для чого? Чому? Куди? Хто ми? Нехай вона вкаже вищу межу людського життя, путь та способи для здійснення цієї мети. Колишні твердження німецького біолога-матеріяліста Геккеля, що наука розв'язала вже всі проблеми, які стояли перед людством, у сучасних правдивих учених викликають тільки усмішку. Славний фізик Макс Планк пише: «Людина потребує науки для пізнання, а релігії для діяння. . . Бо ми стоїмо в осередку життя і повинні відносно різнманітних вимог і потреб його невідкладно рішатися, як здійснити наміри, для вірного виконання яких не допоможе нам довге і тяжке роздумування, а тільки рішуча і ясна вказівка, яку отримуємо з безпосереднього зв'язку з Богом. Тільки повеління Божі дають нам внутрішню стійкість і довгий душевний мир, який ми повинні цінити, як найвище Добро життя. Проти цього, нічого не можна сказати з погляду природознавства, бо ж питання етики не належить до його компетенції».

Правдива наука, що має своїм предметом пізнання доступними їй методами зовнішнього видимого світу, признає обмеженість свого пізнання. Великий Ньютон говорив про себе: «Не знаю, чим признають мене нащадки, але собі самому я уявляюсь маленьким хлопчиком, який на березі безмежного океану збирає окремі мушлі, викинуті хвилями на берег, в той час, коли сам океан і його глибини залишаються для мене непізнавальні». А через яких 200 років після Ньютона знаменитий фізик Луї Де Брой, нобелівський лавреат, стверджує: «За межами науки існує і завжди буде існувати велике непізнаване».

Ті «вічні питання» людини, подані вище, на які не дає відповіді емпірична (досвідна) наука про матеріальний світ, відносяться до питань, з відповідів на які складається те, що звемо світоглядом людини. Християнин, — а в ідеї і кожна людина — повинна мати «світогляд», яким вона керується в своєму житті, в

своїх поступованнях. Зрозуміло, що світогляд, як відповідь на питання про основу, сенс і ціль життя світу та людини в ньому, може бути і складніший і простіший, в залежності більше від освіти людини. Вироблення того світогляду є обов'язком християнина. Збагачення розуму знаннями має для людини практичне значення в побудові її земного життя. Для вироблення світогляду, в чому головне значення має релігія, багато дають цінного наукові пізнання, але над ними, в процесі того вироблення світогляду, повинна переважати віра в Бога. Згаданий вище вчений Макс Планк казав: «Для фізика також має силу афоризм: нема спасіння без віри, принаймні без віри в деяку реальність. Тільки ця тверда віра вказує тверду путь творчому стремлінню, тільки вона може кожного разу підбадьорити думку, втомлену від невдач, та знову дати їй надхнення».

Перевага у виробленні християнського світогляду релігійної віри ясна, бо вищі об'єкти тої віри — Бог, реальність духового світу, безсмертя душі людини не дані в зовнішньому чуттєвому досвіді науки. Також при виробленні світогляду християнин, користаючи із наукового пізнання, повинен пам'ятати, що в центрі його християнського світогляду лежить віра в Бога і в Боже Об'явлення.

26. ВИХОВАННЯ СЕРЦЯ (ПОЧУТТЯ) І ВОЛІ

Можна бути людиною широко освіченою, володіти багатьма знаннями, а в той же час бути зовсім неморальним і навіть злочинцем. Розумова освіченість і моральність зовсім не тотожні поняття. Навпаки, людина може бути малоосвічена, а в той же час високоморальна. Бо, як сказано вже, піклування християнина про душу свою має об'єктом цілісність її, а вона (душа) є не тільки розум, а й почуття і воля, між якими повинна бути гармонія, внутрішня єдність. Отже при розвитку розуму, збагаченні його знаннями, обов'язком християнина є піклуватися також про виховання духовних здібностей — почуття і волі. Це виховання повинно мати свою основу ще з дитячого віку, хоч тут мова про обов'язки християнина до душі своєї вже в свідомому віці. В утворенні релігійного світогляду християнина

мають значення всі здібності, всі сили душі, не тільки розум, але й почуття і воля. Бо ж і віра, — «основа того, на що надіємось, певність того, чого не бачили» (Євр.11,1), має найтісніший зв'язок з почуттям і волею людини. Сама ідея Бога є не тільки пізнання Абсолютного, а ще більше почуття, побожне почуття залежності від Вищого, Непізнаванного, а в той же час Близького, це почуття можна назвати внутрішнім містичним сприйманням Божества.

Вкупі з цим сприйманням є й почуття любови, що лежить, як сказано вище, в основі всього християнського морального кодексу. Віруюча людина почуттям віддається під покрову Абсолютного Звершення, як Всюдисущого і Вічного, в Ньому знаходить вона захист і ідеал для наслідування. «Усім серцем моїм я шукаю Тебе, не дай мені відхилитися від заповітів Твоїх. Буду славити Тебе в правоті серця. Буду сповняти повеління Твої, не покидай мене»... молиться пророк Давид (118,10,7,8).

Заповідями Божими для християнина є заповіді блаженства (Мтф.5,3-12), звернені до серця людського. Ці дев'ять заповідей блаженства (Нагорна проповідь Спасителя) кличуть людину до виховання в собі високих чеснот, кличуть не наказуючи, а благаючи, тому св. ап. Яків і називає Новозаповітний моральний закон «законом свободи» (Як.1,25). «Убозтво духом» (перша заповідь), це є смирення перед Богом, до милосердя і помочі Якого звертаємось. Гріховна протилежність цьому настрою гордість і самолюбство. «Плач серця» (друга заповідь), це туга, скорботи серця і дійсні сльози із-за того, що недостойно служимо Господеві і навіть викликаємо гнів Божий своїми гріхами (2Кор.7,10); плач також про гріховний стан світу, як читаємо у Псалтирі: «Потоки сліз течуть із очей моїх, бо люди не додержують закону Твого» (Пс.118,136). Гріховні протилежності цим сльозам душі — байдужість, черствість серця, розпач, озлоблення, нарікання на Бога. Лагідність серця (третья заповідь), — це тихий настрій душі, сполучений з обережністю, щоб нікого не гнівити і самому не віддаватися гніву; виховання в собі «мирного духа», вища ступінь якого є негнівливність, дружнелюбне до всіх почуття і навіть любов до ворогів. Образ такої лагідно-

сти в Ісусі Христі подає ап. Матвій, відносячи до Христа пророцтво пророка Ісаїї: «Не буде перечити і не буде кричати, і ніхто не почує голосу Його на розпутьях; тростини надломленої не переломить і льону тліючого не погасить, поки доведе суд до правди. І на ім'я Його уповатимуть народи» (Мтф.12,19-21). Гріхами проти цієї заповіді будуть вічне незадоволення людини, нарікання на ближніх, відчуження від людей, зневіра, задрість, ненависть. Бажання і прагнення правди (четверта заповідь) це прагнення всім серцем, щоб на землі оселилась Правда Божа, як про це в Молитві Господній молимося: «нехай прийде Царство Твє». Виховання серця в любові до правди, прагнення праведности заповідається в земному житті християнина, але повне насичення правдою наступить у будучому віці, як каже ап. Петро: «За обітницею Його, ми дожидаємо нових небес і нової землі, в яких правда пробуває» (2Петр. 3,13).

Милосердя (п'ята заповідь), це християнська чеснота, що виникає з любові до ближнього, основної новозаповітної заповіді. Св. Іоан Золотоустий казав про цю заповідь, що «є різнманітні способи милування, і широка заповідь ця». Чистота серця (шоста заповідь), це чеснота, якої людина може досягти постійним і пильним зусиллям над самим собою, відкидаючи від серця свого грішні бажання і помисли та ставлячи його (серце) перед Богом. Такий настрій душі зветься в Св. Письмі «ходінням перед Богом у правді всього серця» (3 Цар. 2,4). «Відверни Лице Твоє від гріхів моїх і всі беззаконня мої очисти. Серце чисте створи в мені, Боже, і Духа правди віднови в нутрі моїм», молимося у покайнім псалмі (50,11-12). «Приступаймо з щирим серцем у повноті віри, кропленням очистивши серця від лукавої совісти й омивши тіло водою чистою, держімо непохитне ісповідання надії, бо вірний Той, Хто обіцяв», наставляє св. апостол (Євр.10,22-23).

Творення миру на землі (сьома заповідь), це заповідь блаженства, маючи яку на увазі, св. ап. Павел писав: «Христос є мир наш. . . , що ворожнечу тілом Своїм, а закон наукою Своєю обернув у ніщо, щоб з двох створити в Собі Самому одну нову людину, встановлюючи мир. . . і, прийшовши, благовістив мир вам, далеким і

близьким»... (Єфес.2,14-15,17). Виховання серця людського в любові до Христа Бога й до людей творить нову людину, яка має мир, спокій святий в своїй душі і з таким теплим світлом душевного миру відноситься до других людей. Коли б такий мир запанував у серцях всіх людей, коли б звершилося таке їх релігійно-моральне відродження, тоді тільки настав би той мир у світі, про який співали ангели на небі при народженні Христа: «Слава на небі Богові, і на землі мир між людьми благовоління» (Лк.2,14).

Страждання за правду (восьма заповідь), це чеснота, коли християнин твердо стоїть в ісповіданні правди Божої, і готовий терпіти за неї, не спокушаючись жодними земними вигодами і навіть відчужуючись від рідних по крові, коли вони виявляються ворогами правди Божої. Ще в Старому Заповіті бачимо таких страждальців за цю правду. «Боже, — читаємо в псалмі 68, — Ти знаєш, як тяжко мені. . . , бо ради Тебе терплю я зневагу і сором покриває лице моє. Я став чужий братам моїм і чужинець синам матері моєї. Бо ревність до дому Твогого пожерла мене, і зневага тих, що Тебе зневажають, спала на мене» (6,8-10). А в Новому Заповіті Сам Господь сказав ученикам: «Коли світ вас ненавидить, знайте, що Мене перше, ніж вас, зненавидів. Коли б ви були з світу, то світ своє любив би; як же ви не з світу, а Я вас вибрав із світу, через те ненавидить вас світ» (Іо.15,18-19). І ще: «І видасть за смерть брат брата і батько сина, і повстануть діти на батьків і вбиватимуть їх. І будуть ненавидіти вас усі за ім'я Моє; хто ж витерпить до кінця, той спасеться» (Мрк.13,12-13). Мучеництво за віру (дев'яга заповідь), це акт великої любови, повної свідомости і сили волі, коли християнин з радістю приймає всякі переслідування й муки і саму смерть за ім'я Христове, за віру Христову. Казав Господь ученикам: «Пам'ятайте слово, що Я сказав вам: не буває раб більший за господаря свого; коли Мене гонили, то й вас гонитимуть»... (Іо.15,20). «Блаженні будете, коли зненавидять вас люди, і коли одлучать вас і ганьбитимуть і рознесуть ім'я ваше, як ганебне, за Сина Чоловічеського (Лк.6,22). Щоб устояти в такому мученицькому подвизі, треба надіятись на Господа, Який сказав: «Я дам вам уста і мудрість, якій не змо-

жуть противитись, ні суперечити, усі супротивники ва-ші» (Лук.21,15). Треба виховати в собі повсякчасний по-слух Богові і голосові совісти, при свідомості скороми-нущості всього земного, як і каже Св. Писання: «Світ минає і похить його, а хто чинить волю Божу, той пере-буває повік» (Іо.2,17).

Апостоли в своїх посланнях часто усовіщають хри-стиян радіти в Христі завжди, особливо в стражданнях за Нього. «Коли ганьблять вас за ім'я Христове, — пи-ше ап. Петро, — то ви блаженні, бо Дух слави і Дух Божий спочиває на вас; Його вони зневажають, а ви прославляєте» (1 Петр.4,14). Дійсно історія християн-ства свідчить, як у часи гоніння на християн мученики йшли на смерть з піснями хваління Богові. І Заповіді Блаженства закінчуються словами: «Радуйтеся і весе-літься, бо велика вам нагорода на небесах» (Мтф.5,12).

Коли такі високі почуття, заповіджені людям Хри-стовими Заповідями Блаженства, запанують в серцях людей, тоді Боже полум'я завжди горітиме в серці хри-стиянина. Але ж не так легко запалити це полум'я. Апостол Павло каже: «Знаю, що не живе в мені, себто в тілі моїм, добре, бо хотіння є в мені, але щоб викона-ти те, що добре, того не знаходжу. Бо доброго, чого хо-чу, не роблю, а зле, чого не хочу, те роблю. Коли ж роблю те, чого не хочу, то вже не я роблю це, а гріх, що живе в мені. Отже знаходжу закон, що коли хочу робити добро, передо мною лежить зло» (Римл.7,18-21). Тут виступає велике значення тої сили душевної, ото-го «хотіння», про яке каже ап. Павел в наведених ви-ще його словах. Хотіння — волевий акт добра, який треба підсилувати, напружувати силу волі на добре ви-ховання серця, на виховання таких його почувань, які не сквернять чоловіка, а морально підносять на ступінь блаженства.

Моральна боротьба з самим собою і в самому собі не-уникнена для християнина, вона є справою нашої волі. Необхідна постійна самоаналіза свого душевного стану, перевірка себе серед життєвих щоденних турбот. На перешкоді цій перевірці стоять байдужість, пасивність, лінь, жорстокосердя, сліпота духовна, змінливість, не-стійність, відсутність горіння, недостача витривалости, це все треба перемагати.

Ап. Яків каже: «Хто приглянувся до закону звершеного, закону волі і пробуває в ньому, той став не слухачем, що забуває, але виконавцем діла, той буде блаженний у своєму діянні» (Як.1,25). Розум і віра, серце і розум, воля і серце, воля і совість, діла і віра — все це одна органічна цілість безсмертної душі людини за істиною слів Христа. «Ніхто не може двом панам служити: бо, або одного зненавидить, а другого полюбить, або одного держатиметься, а другого занедбає. Не можете служити Богові і мамоні» (Мтф.6,24).

27. ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНОГО ПОЧУТТЯ

В тісному зв'язку з релігійно-моральним вихованням серця і волі стоїть виховання морально-естетичного почуття, яке облагороджує душу і скріплює волю на добре. Під естетичним розуміється те правдиво прекрасне, яке знаходить людина і переживає своїм почуттям в явищах світу фізичного і духовного. Вже з дитячих років нас оточує **чудова краса природи**, витворюючи в душі насолоду від почуття прекрасного. А ця насолода пробуджує почуття влячності Творцеві, Тому, Хто дав цей дар людству. «Як Ти звеселив мене, Господи, в твоїнні Твоєму, і як я захоплююсь ділами рук Твоїх», дякує Господеві пророк Давид (Пс.91,5). Христос любив перебувати і молитись на лоні природи. «Подивіться, — казав Він, — на лілеї польові: як ростуть? Не працюють і не прядуть, а Я вам кажу, що й Соломон у всій славі його не одягався так, як кожна з них. Коли ж траву на полі... Бог так одягає, то чи не тим більше вас, маловіри?» (Мтф.6,28-30). Свв. Подвижники Христової Церкви і в пустинях спасались, де була скудна природа, але часто вибирали для своїх подвигів чудові місця природи і там засновували монастирі. Українські великі святині як Києво-Печерська і Почаївська Лаври й багато інших наших монастирів побудовані в прегарних місцевостях. Засновники тих монастирів добре розуміли, що природа в своїй красі і ріжноманітності добротливо впливає на душу людини, розуміли, що природа втихомирює, заспокоює душу, наближає її до Всюдисущого Духа Божого.

Рівно ж виховує нас морально краса душі людської

як у подвигах героїзму самопожертви, великодушності, всепрощення, так і в житті звичайному — в любові матері, в добрих прикладах подружнього життя і в щирій дружбі. Тому обов'язок християнина — виховувати своє серце знайомством з благочесними подвигами великих людей в історії народів і в своїй національній історії та з життям і подвигами святих людей, прославлених Церквою. Найбільше ж належить знати земне життя Ісуса Христа, як найвищий ідеал духовної краси, самопожертви і любови.

Також людське мистецтво у всіх його видах, — спів, музика, поезія, художня література, малярство, скульптура, архітектура, театр, тощо виховуючи і збуджуючи в нас емоції прекрасного, має величезне значення в ділі морального виховання людини. Якщо ж у деяких християнських представників крайнього аскетизму, зустрічаємо негативне ставлення до мистецтва, то тільки тому, що вони забувають, що самий світ, створений Богом, має надзвичайну художню красу; забувають також, що в людському мистецтві поважне місце займає якраз і релігійне, церковне мистецтво. Скільки збудовано прекрасних архітектурою храмів Божих у світі, скільки намальовано чудових своєю красою образів і картин з Євангельської історії та історії християнства! Скільки створено поетичних творів слова для молитов, сповнених священної поезії! Скільки було і є духовних композиторів, які створили безліч прекрасних творів для церковних співів!

Щоправда світське мистецтво викликає іноді пробудження гріховних пристрастей і сприяє ширенню пороків. Тому у вихованні естетичного почуття, особливо в молодих поколіннях, на основі творів світського мистецтва повинно бути розумне керівництво. Завдання цього керівництва застерегти молоді душі від небезпечних для морального виховання творів мистецтва, а розвивати естетичне почуття на художніх творах, в яких емоції прекрасного сполучені з ідеєю моралі. Це не означає, що в художніх творах не може бути зображення пороків і пристрастей людських та негативних типів людей, але ті пороки і пристрасті не повинні бути так представлені, щоб викликати симпатію до них і бажання їх наслідувати. Багате естетичне почуття,

сильніше діє для підтримання віри в Бога. З естетичної точки погляду в атеїстично-матеріалістичному світогляді все мертво і бездушне, цей світогляд не витримує порівняння з тим, за яким вселенна складається не тільки з матеріального світу, а й із світу духовного. Згідно з християнським світоглядом, Бог є не тільки Творець світової машини, а й Управитель її, Промислитель, Який керує нею в вигляді діяння законів природи. Тут усе живе, все одухотворене, як це відчуває Тарас Шевченко в поезії «Мені здається» з 1850 р.:

«Пророче Божий! Ти між нами,
Ти присносущий всюди з нами,
Вітаєш ангелом святим!
Ти, любий друже, заговориш
Тихенько-тихо про любов,
Про безталанную, про горе,
Або про Бога та про море,
Або про марно литу кров
З людей великими катами...
Заплачеш тяжко перед нами —
І ми заплачемо...»

Жива

Душа поетова святая,
Жива в святих своїх речах.
І ми, читая, оживаєм
І чуєм Бога в небесах.

28. САМОВЛАДАННЯ. ПРАЦЬОВИТІСТЬ

Людина може бути рабом всякого роду від'ємних пристрастей і почувань. Такий «невільник гріха», по слову Христа, «не зостається в домі до віку, син зостається до віку» (Іо.8,35), це значить, що гріх закриває людині дорогу до морального звершенства. Отже, християнин повинен виховувати в собі властивість, яка зветься самовладанням, яка робить людину паном над своєю гріховною природою. Осягнути самовладання, при слабій волі в характері не легко, але в доброму намірі до осягнення прийде поміч Божа по молитві до Бога: «Дай нам Страх Твій і любов виконати Твої блаженні заповіді, щоб подолавши усі тілесні пристрасті, провадили ми духовне праведне життя та думали й чинили

тільки все, що вгодне Тобі» (Молитва по II-й кафизмі). Слабовільним заповідана й поміч ближніх у християнстві, по слову апостола: «Ми, сильні, повинні зносити немочі безсильних, а не собі догоджати. Кожний з нас нехай догоджає ближньому на добро для навчання» (Римл.15,1-2).

Самовладання повинно виявлятися в царині і духовного і тілесного життя людини. В духовному житті розумова праця підлягає самокритиці і самоаналізі людини, щоб не був розум її «тростиною, вітром хитаною», сьогодні одно, завтра друге. Про таку людину кажуть, що вона не має власної думки. Особливо стосується це до засвоєння правдиво-великих ідей, що лежать в основі релігійного світогляду християнина. Ісус Христос сказав: «Хто положив руку свою на рало і озиряється назад, той непригоден для Царства Божого» (Лк.9,62). Апостол Павел писав: «Ми не з тих, що хитаються на погибіль, а з тих, що вірують на спасіння душі» (Євр. 10,39).

Дуже важлива також роль волі людини в опануванні розуму при вибуялій уяві людини. Небезпечна гра пустої уяви та її образів, часто — гріховних, облудних, які збуджують і підсилюють гріховні пристрасті, може цілком оволодіти людиною; вона стане бранцем їх. Це застереження небезпеки від пустої фантазії не стосується, зрозуміла річ, до діяльності художньої багатой фантазії, якій в союзі її з розумом людство зобов'язане великими художніми творами.

Ще більше, ніж до здібностей розумових, самовладання має значення в житті почувань людини. «Всяка прикрість, і гнів, і лютість, і крик, і ганьба нехай буде віддалена від вас», — наставляє св. апостол (Ефес. 4,31); «З гнівливим не дружись і з нестриманим не кумайся, щоб не привик і сам їх стежками ходити та й не надів петлі на душу свою», — вчить Старозаповітний мудрець (Притч.Солом.22,24-25), «чоловік гнівливий розводить сварку та й палкий багато грішить» (29,22), а «почин до сварки — як прірва води; покинь же сварку, поки ще не розгрілась» (17,14); «Бережи твоє серце, мій сину, над усе, що бережеться, бо з нього виходить усе, чим живемо» (4,23). Так над недобрими всякого роду почуттями мусить панувати вироблене само-

владання християнина. В моральних навчаннях християнських можна зустрінути науку про поборювання взагалі всіх пристрастей, бо сказано в апостола Павла: «Ті, що Христові, розп'яли тіло з страстями і похотями» (Гал.5,24). Одначе страсті чи пристрасті можуть бути духовні і протидуховні, благородні і низькі, творчі й руйнуючі. Св. Макарій Великий казав, що «правдива релігійність людини це пристрасне стремління душі до Бога». Але пристрастність у почуттях людини не може бути зовсім відкинута. Вона оправдана на почуття добрі, на почуття високі, благородні. Один із філософів сказав: «Ніщо велике не було довершене без пристрасти і не може бути здійснене».

Природна є в людині ревність, але вона повинна бути по Богові (Пс.68,10;118,139), для діл благочестя (1 Тим.4,12-16; Филип.1,27; 1 Тим.6,12 та ін.) Недостача такої ревности в ділах віри і благочестя за-суджується (Об'явлення Іоанна Богослова, 3,15-19). Ні холодна думка, ні холодне уявлення, ні холодна воля не дадуть правдивого релігійного життя, бо релігія живе вогнем почуття і неможлива без нього. Природний є в нас і гнів, але він повинен бути тільки праведний. Адже ж відомо й про Божий гнів (Пс.20,9;76,7; Іс.9,19; Єрем.17,4; 10; 24; 2Мойс.34,6; 5Мойс.29,24 і багато ін.). Сам Христос, зробивши бича з мотузків, вигнав з храму торгашів, гроші міняйлів розсипав і столи поперевертав (Іо.2,15). Він дивився «гнівно» на тих фарисеїв, що наглядали за Ним, чи в суботу буде сцляти хворого (Мрк.2,5). В Нагорній проповіді Христос вчив: «Усякий, хто гнівається на брата даремно, на того буде суд» (Мтф.5,22); значить, гнів не даремний, а справедливий, дозволяється.

За р'исловом св. Антонія Великого, недостойні людини такі пристрасті, як: гордість, ненависть, зависть, злоба, самозвеличення, мстивість, самохвальство, любов до похвал від других, скупість, тощо, це пристрасті характеру духовного, а тілесні пристрасті: похоть, розпуста, пияцтво, обжерливість, наркоманія, рабство моді в одягу й ін. З цими недостойними християнина пристрастями треба боротися, і про такі пристрасті каже ап. Павел в наведених вище словах його: «Ті, що Христові, — розп'яли тіло зо страстями і похотями».

Одним з наслідків самовладання християнина є його працьовитість, любов до праці, фізичної і розумової, які однаково дуже вартісні й необхідні в житті людини. Чи праця є карою Божою для людини? Ні, бо ж люди і при створенні їх, будучи оселені в Едемському саду, мали обробляти його і доглядати (Бут.2,15). Тільки через гріхопадіння перших людей праця людини набрала іншого характеру. «Проклята земля задля тебе; в печалі і тузі харчуватимешся з неї у всі дні життя твого. . . У поті лица твого їстимеш хліб твій, аж поки не вернешся в землю, з якої і взято тебе» (Бут.3,16-18), — сказав Господь по гріхопадінні людей.

Нормальна праця, розумова й фізична, не понижає, навпаки, лінивість понижає гідність людини, а щодо звершення духовних сил, лінивість робить її зовсім нікчемною. Старозаповітний мудрець картав лінивців: «Піди, лінивий, до мурашки, приглянься її діланню і навчись розуму. Нема отамана у неї, ні наставника, ні зверхника, а літом готує вона хліб собі, збирає в жнива корм свій. Доки спатимеш, лінивче? Коли ти встанеш зі сну твого? Недовго поспиш, недовго дріматимеш, недовго полежиш, згорнувши руки, а прийде, як волоцюга, бідність на тебе і скудість твоя, мов той сіпака» (Притч.6,6-11). Ісус Христос, до виходу Свого на громадське служіння, допомагав Іосифові в теслярстві, а потім цілком присвятився служінню й казав ученикам: «Ходім по сусідніх селах і містах, щоб Мені і там проповідувати, бо на те Я прийшов» (Мрк.1,38, також Іо. 5,17; 9,4; 17,4). Ученики Христа займались рибальством, про що не раз оповідається в св. Євангелії, апостол Павел був наметником (Діян.18,3).

За християнською наукою той, хто сам не хоче працювати, а жити працюю других, живе непорядно. «Наказуємо вам, браття, іменем Господа нашого Ісуса Христа, щоб ви уникали кожного брата, що живе неспрядно і незгідно з переданням, яке прийняв від нас. Бо самі ви знаєте, як треба наслідувати нас, бо ми не поводились між вами непорядно, ні в кого хліба дарма не їли, а в труді і стражданні, ніч і день працювали, щоб нікому з вас не бути тягарем; не тому, щоб ми не мали влади, а щоб себе самих дати вам за зразок, щоб ви нас наслідували. Бо й коли ми були у вас, то наказува-

ли вам, що коли хто не хоче працювати, то нехай і не їсть. Бо ми чуємо, що деякі живуть непорядно між вами, нічого не роблять, а займаються непотрібним» (2 Сол.3,6-11).

29. ОБОВ'ЯЗКИ ХРИСТІЯНИНА ЩОДО ТІЛА ЙОГО І ТІЛЕСНОГО ЖИТТЯ

Людину в тілі створив Господь; звідси і високий погляд в християнстві на тіло і його значення в житті людини. В земному житті тіло є оселею для душі нашої, а душа храм Духа Святого, як і каже ап. Павел: «Хіба не знаєте, що тіло ваше храм Духа Святого, що в вас, якого ви маєте від Бога, і ви не свої, бо ви куплені ціною. Тому прославте Бога в тілі вашому і в душі вашому, які Божі» (1Кор.6,19-20). Сам Христос зійшов з неба і прийняв тіло людське (Іо.1,14; Римл.1,3; Кол.1,22) від Діви Марії (Лк.1,30-31), що є «справді таємниця побожності: Бог явився в тілі, оправдався в Дусі, показався ангелам, проповідано Його між поганями, увірували в Нього в світі, вознісся у славі» (1Тим. 3,16). Воскреслий Христос вознісся в тілі прославленому; ісповідуючи ці величні акти, Христова Церква вчить і про воскресіння тіл померлих (Кор.15,12-24,35-38) та вічне життя святих і блаженство їх в нетлінних преображених тілах (Філіп.3,20-21).

Таким чином тіло людини, згідно з християнською наукою, тісно сполучене в земному житті з душею людини, бо «всім нам треба явитися перед судищем Христовим, щоб кожний прийняв, що він заслужив, будучи в тілі, чи добре, чи зле» (2Кор.5,10). Необхідне для існування і здоров'я тіла відживлення і пиття повинно бути достатнім, але не повинно переходити в червоугодицтво, що спричиняє різні недуги тіла. Св. Іоан Золотоустий радив: «Споживай стільки, щоб не почував ти голоду». І Господь наказує в молитві до Отця Небесного просити «хліба насущого» (Мтф.6,11), тобто для життя необхідного.

Одежа потрібна для нашого тіла, щоб прикривати наготу та захищати тіло від шкідливих атмосферних впливів. Сам Господь зробив Адамові і жінці його одягу зі шкір і одягнув їх (Бут. 3, 21) після гріхопадіння. Але християнська наука (Мтф.6,28-30), засуджує над-

мірні турботи про одягу. Суєтність щодо вбрання, наслідування всякої моди — шкідливе і навіть порочне, бо вимагає більших коштів, що не раз примушує людину шукати їх (коштів) нечесними способами. З другого боку, недбальство в одязі, нехтування своїм зовнішнім виглядом засуджується, бо це є або неповага до пристойности в суспільному житті, або гордощі сваволі людини, що ставить себе понад звичаї і закони.

В турботах про тіло, найголовніше, щоб зберегти його здоровим і фізично і морально, для призначеної йому цілі служіння духовному звершенню людини. Завжди треба дбати про моральну чистоту тіла, щоб воно гріховними пристрастями не запанувало над душею, щоб із слуги душі воно не стало паном над нею. Сам ап. Павел каже: «Я зморюю мое тіло й підневолюю, щоб, покликавши інших, я сам не став негідним» (1Кор.9,27). Ніщо так з гріхів проти тіла людини не засуджується в Св. Письмі, як розпуста, перелюбство, починаючи з 7-ої заповіді в Старому Заповіті. «Тіло не для розпусти, а для Господа і Господь для тіла», каже ап. Павел (1Кор.6,13). «Уникайте розпусти: всякий гріх, який чинить людина, є поза тілом, розпусник грішить проти свого тіла» (1Кор.6,18). «Ходіть духом і ви не будете сповняти похоті тіла. . . Відомі діла тіла; вони: перелюб, блуд, нечистота, розпуста. . . Ненависть, убивство, пияцтво, гульня і таке інше. Про це остерігаю вас, як остерігав, що ті, які таке роблять, не досягнуть Царства Божого» (Гал.5,16,19,21).

Молодість, юність прекрасна, доки має дорогоцінний скарб свого віку — чистоту, невинність; краса юности ціломудрена соромливість, яка достойна найпильнішого збереження. Але в сучасну добу соромливість нищиться диявольськими силами серед молоді в цілому світі, прясвяляючись навіть назовні в безсоромних модах жіночої ноші, які (моди) не відповідають призначенням одягу, а лише збуджують похитливі спокуси, й абсолютно суперечать духові християнської культури.

Для збереження тілесної чистоти необхідно боротись з нечистими похитливими думками, уникати безстидних розмов, неморальних вистав, картин, порнографічних писань і «не впиватися вином, — бо в ньому є блуд» (Ефес.5,18). Врешті християнин ніколи не пови-

нен забувати настанови апостола: «Заповіді: не чини перелюбу, не крадь, не вбивай, не свідкуй неправдиво, не пожадай і які інші, — вони містяться всі в цьому слові: люби свого ближнього, як самого себе» (Римл. 13,9). Ніхто з нас не живе для себе, і ніхто не вмирає для себе. Бо коли живемо, для Господа живемо: а коли вмираємо, для Господа вмираємо» (Римл.14,7-8).

Отже, за християнською наукою, ми — Господні, як за життя, так і по смерті, а звідси виникає, що людина не має права відбирати собі тілесне життя, кінчати його самогубством. Коли тіло, як вище було сказано, є храм Духа Святого, то як же людина сміє це тіло життя позбавити? Богословська наука подає такі аргументи проти самогубства: 1) Життя є великий дар Божий людині і хто відкидає цей дар, той ображає свого Творця і Промислителя. 2) Життя дає Бог людині не тільки для неї, а й для інших людей, для ближніх (для свого народу), у відношенні до яких кожен має обов'язки. 3) Людина, що відбирає собі життя із-за тяжких життєвих страждань, не може урахувати й зрозуміти їх дійсного сенсу. Повчаючою на цю тему є історія в Старому Заповіті многостраждального Іова (Іов.42,1-7). 4) Самогубство не є вияв мужности, а навпаки — слабости. Геройство, мужність, сила волі буде в тому, коли людина боротиметься із стражданнями, з життєвими обставинами, які штовхають її на самогубство; самогубець тікає з поля життя, коли інші борються. Самогубство, врешті, говорить про безвірництво самогубця, про невіру в будуче життя і суд Божий; бути самогубцем із-за тяжкого життя, логічно тільки матеріялістам-безбожникам.

Людині, яка сама себе позбавляє життя, Церква відмовляє в похороні, але це не стосується до тих випадків самогубства, коли воно вчинене людиною в стані божевілля, людина не володіла своїм розумом. За свідомих самогубців канони церковні забороняють молитися (Сп. Тимофей пр.14), але ж це може відноситись тільки до відомих і за життя явних безбожників. Коли ж хто позбавляє себе життя будучи християнином, під впливом трагічних обставин (хоч би і по малодушності), то з людинолюбства тяжко відмовити близьким молитов і поминань за нього. Тому і вище подане правило каже,

що священослужитель безпрерівно повинен старанно в кожному випадкові дослідити справу. Аджеж і відлучений від Св. Причастя на певний час, удостоюється Св. Причастя в разі відходу його від життя (Григ. Ниського пр.2,5). Мученики за віру Христову, коли ціною зречення тої віри зоставались би при житті, самогубцями не вважаються (Мтф.10,39).

30. ХРИСТІЯНСЬКИЙ ПОГЛЯД НА ПРИДБАННЯ І КОРИСТАННЯ З МАТЕРІАЛЬНИХ БЛАГ

Запитав один юнак Ісуса Христа, що йому робити, щоб бути достойним життя вічного в Царстві Небесному. Відповідаючи, Христос вказав йому на виконання для цього заповідей даних через пророка Мойсея. Юнак відповів, що він ще змалку виконує ці заповіді. Тоді Христос сказав йому: «Якщо хочеш бути звершеним, то йди, продай все добро своє і роздай убогим і матимеш скарб на небі, і прихось та й іди за Мною». Як почув юнак ті слова, то відійшов сумний, бо він багато добра мав. А Ісус сказав ученикам Своім: «Істинно кажу вам, що трудно багатому увійти в Царство Небесне. І ще скажу вам: Легче верблюдові крізь голчине ушко проїти, ніж багатому в Царство Небесне увійти». Почувши це, ученики дивувались дуже й казали: хто ж зможе спастись? (Мтф. 19,16-25). Ці слова Христа ученикам і донині служать часто підставою до твердження, що Христос був проти багатих і що християнство осуджує багатство. Чи дійсно так? Чи дійсно багатство з гріхом, а бідність чеснотою для осягнення Царства Небесного? Ні, такої науки нема, ні в цих словах Ісуса Христа, ні взагалі в Св. Письмі. Розуміння заповідей Господа повинно бути належне, а не безрозсудне. Не можна напр. дослівно жити по заповіді: «Не журіться про завтра, бо завтра само про своє журитиметься» (Мтф. 6,34). Невже можуть хлібороби перестати орати й сіяти? І що було б, коли б усі стали на шлях убогства? Таке одностороннє розуміння вимог духовного життя руйнувало б вимоги життя тілесного.

Слова Господа Христа — «Шукайте перше Царства Божого та правди Його, і те усе доложиться вам» (Мтф. 6,33), цілком розв'язують питання про набуття майна і користання з матеріальних благ. З цього ясно,

що християнська наука не забороняє матеріального буття людей, а втім і багатства, а тільки ставить його (матеріальне) другорядним після буття духовного. Діло спасіння душі, здобуття Царства Небесного ставиться на перше місце. Земні справи лише не повинні затемнювати небесних, як і каже ап. Павел: «Ті, що хочуть бути багатими, впадають у спокусу й тенета і в численні нерозумні й шкідливі похоті, що штовхають людей у біду і погибель. Бо корінь усього лиха грошлюбство, якому віддавшись, деякі відхилились від віри й стягнули на себе багато мук» (1 Тим. 6,9-10).

Слово Боже ніде не каже, що багатство само по собі є зло, гріх, як і людину багату не вважає грішником через те тільки, що вона багата. І в словах Господа, що «легше верблюдові крізь ушко голки пройти, ніж багатому в Царство Боже увійти», вказано тільки на труднощі, а не на повну неможливість багатеві досягнути Царства Небесного. (Христос вжив тут східне народне прислів'я; в ньому під «верблюдом» одні розуміють корабельний канат з верблюжої шерсті, другі, правильніше, тлумачать «ушко голки» назву дуже вузьких і низьких на Сході воріт для проходу верблюда). Сам Бог благословляє багатством того, хто його заслуговує (Бут. 24,35; Второзак. 8,17-18; 1 Цар. 3,12-13; 1 Парал. 29,11-12; Іов. 42,12). Про праотця Адама, який був багатим, Христос говорить, як про праведника (Лк. 16,22). Немає заборони багатства, але є вимога чесних способів його набуття. «Тепер послухайте ви, багаті, — звертається до них ап. Яків, — плачте і ридайте над нещастями вашими, що надходять. Багатство ваше згнило, і одежі ваші міль попрідала. . . Ось платня робітників, які вижили поля ваші, що їм ви задержали, голосить, і голосіння жінок дійшли до ушей Господа Саваофа» . . . (5,1-2,4). Слово Боже вказує належні способи вживання набутого добра: щедрість для ближніх, боговгодні діла, ощадність для себе. «Багатих нинішнього віку, — писав ап. Павел єпископові Тимофію, — переконуй, щоб вони не неслися високо, і надіялися не на багатство непевне, а на Бога живого, що дає нам усе щедро для приємності; щоб добре робили, багатіли добрими ділами, були щедрі, подільчиві, збирали собі скарб, добру підвалину на майбутнє, щоб досягнути життя вічне» (1Тим.

6,17-19). Небезпечна для спасіння душі багача скупість. Набуте з трудом, «потом і кров'ю», як багачі люблять казати, людині тяжко витратити. Воно перестає бути засобом для тої чи іншої цілі, а само стає ціллю скупого багача. Він уже стає рабом багатства, цієї своєї пристрасі, багатство панує над ним, а не він над багатством. Тому Христос і застерігає віруючих, щоб ними не опанувало багатство, як отим юнаком, що не побажав розлучатися з своїм маєтком навіть для вічного блаженства в Царстві Небесному. «Не збирайте собі скарбів на землі, де міль і ржа їсть, і де злодії підкопують і крадуть. Збирайте собі скарби на небі, де ні міль, ні ржа не їсть, і де злодії не підкопують і не крадуть, бо де скарб ваш, там буде і серце ваше» (Мтф. 6,19-21).

31. ХРИСТИЯНИН В РАДОСТЯХ І В СТРАЖДАННЯХ ЗЕМНОГО ЖИТТЯ

Слово Боже, оповідаючи нам про сотворення світу, кілька разів стверджує: «І побачив Бог, що це добре» (Бут.1,10,12,18,21,25), а після створення чоловіка та жінки — і ще стверджує: «І бачив Бог, що все, що сотворив, було вельми добре» (Бут.1,31). Так і життя всього сотвореного Богом мало б бути добрим, радісним. Страждань не повинно було бути на землі, бо Бог зла не сотворив. «Бог створив людину для нетління і призначив її бути образом буття Свого. Але заздрістю диявола увійшла у світ смерть, і підлягають їй ті, що належать до уділу його» (Прем.Солом.2,23-24). «Через одного чоловіка гріх прийшов у світ і через гріх смерть; отже смерть перейшла на всіх людей, бо в ньому всі згрішили» (Римл.5,12). Падіння перших людей спричинилося до появи страждань і скорбот. «Проклята земля через тебе... У поту лица твого їстимеш хліб твій, аж поки вернешся в землю, що з неї й узято тебе»... сказав Господь Адамові. А Еві: «Помножу тобі муки в ваготіннях твоїх, мучившись роджатимеш дітей твоїх»... (Бут.3,16,18,15).

Так всесвітнє зло і всесвітня скорбота мали початок на самому світанку людського життя; зло увійшло в світ і спричинило багато марнот і печалей. «І зненавидів я життя, бо огидло мені все, що діється під сонцем;

бо все воно марнота і томління духа. І зненавидів я всю працю мою, що працював під сонцем»... (Еккл.2,17-18). Такі погляди, що межують з безнадією, зустрічаємо і в Св. Письмі Нового Заповіту. «Увесь світ лежить у злі», говорить ап. Іоан Богослов. Також: «Не любіте світу, ані того, що в світі. Коли хто любить світ, нема в ньому любови Отцевої» (Іо.5,19;2,15). В житейському морі, бурями хвилюваному, люди уподібнюються, як читаємо в посланнях апостольських, до «подорожніх і чужинців» на землі (1Петр.2,11; Євр.11,13), які не мають тут постійної отчизни, а шукають майбутньої (Євр. 13,14). Одначе і в Старому Заповіті, і тим більше в Новому, після пришествя Христа і довершення Ним великого діла для спасіння людства, зсміне життя не позбавлене чистих радостей і втіх: «Ти покажеш мені, — звертається до Бога пророк Давид, — дорогу життя: перед Лицем Твоїм повнота радостей і в правий Твій блаженство вічне» (Пс.15,11). «Як багато добра в Тебе, Господи, яке зберігаєш Ти для тих, що бояться Тебе, що наготовив Ти для них, що надіються на Тебе перед синами людськими» (Пс.30,20).

Сам Ісус Христос брав участь в земних людських радостях. На весіллі в Кані Галилейській, коли не стало вина, Він перетворив воду на вино, що було початком Його чудес (Іоан 2,1-11). Христос нераз навіщав Своїх друзів, які справляли Йому вечерю і мастили ноги дорогим миром Йому (Іоан 12,2-3). Також гостював Він у багатих митарів (Луки 5,29-32) і фарисеїв (Луки 11, 37;14,1;19,1-10).

Св. апостоли не забороняли християнам користати з чистих насолод життя, як про це читаємо у ап. Павла: «Нехай вас ніхто не осуджує за їжу, або за пиття, або за участь у святі, або за новий місяць, або суботу... Нехай ніхто не обманює самовільною покорою... Це має тільки вигляд мудрости в самовільнім служінні і в покорі, та в виснаженні тіла, в якійсь недбалості до насичення тіла» (Колос.2,16,18,23). Той же апостол закликає в посланнях до християнських громад: «Радуйтеся завжди в Господі, ще раз кажу: радуйтеся» (Фил.4,4; 1Сол.5,16; Євр.13,17).

В житті св. Антонія Великого, суворого подвижника в Єгипті (III ст.), оповідається, як він, бувши наставни-

ком численної чернечої братії в пустині, дозволяв собі невинні гри з братією. Одного разу трапився в тій пустині звіролов, який, побачивши ці гри, осудив за це старця. Тоді св. Антоній казав тому стрільцеві-звіролову натягнути його лук. Звіролов послухався і натягнув. Антоній казав ще натягнути, але стрілець заперечив, бо ж лук від того міг переломитися. Тоді старець сказав йому: «Отак і в ділі Божому: коли понад міру натягати сили братії, то вони розладнаються; треба давати їм послаблення».

Не забороняючи розваг, християнство заповідає нам, щоб ці розваги були чисті, щоб вони відсвіжували душу, а не бруднили. «Усе мені дозволене, — каже апостол Павел, — але не все корисне; усе мені дозволене, але не все повчальне» (Кор.10,23). Особливо радить апостол обережність у виборі товариства для розваг: «Я написав вам, щоб не водились з тими, хто, називаючи себе братом, буде розпусником, або користоловцем, або ідолослужителем, або лихословом, або п'яницею, або хижаком, щоб ви з такими навіть не їли» (1Кор.5,11). «Врешті, браття, що правдиве, що чесне, що справедливе, що чисте, що любе, що доброславне, чи яка чеснота і чи яка похвала, про це помишляйте», — повчає ап. Павел про поведінку християнську в тому ж місці свого послання, де він кличе вірних завжди радуватися в Господі (Филип.4,8). Така поведінка приводить християнина до тихої радості, як і Господь сказав ученикам: «Коли заповіді Мої держатимете, то будете в любові Моїй, як і Я заповіді Отця Мого зберіг і пробував у Його любові. Це Я сказав вам, щоб радість Моя в вас пробувала, і щоб радість ваша стала повною» (Іо. 15,10-11).

На шляху до осягнення цієї радості стоять страждання, скорботи, як Христос сказав: «У світі скорботи матимете» (Іо.16,33), і ще: «Хто хоче йти за Мною, нехай одречеться від себе і візьме хрест свій та йде за Мною» (Мрк.8,34). Апостоли також повчали перших християн: «Через багато страждань повинні ми увійти в Царство Боже» (Діян.14,22). Як же відноситись християнинові до цих страждань? Належить найперше заглянути в свою душу, запитати свою совість, чи не є страждання наслідок гріховного стану душі? Чи

не кличе мене Господь до покаяння? Бо ж сказано в Св. Письмі: «У дні щасливі заживай добра, а в дні нещасливі розумуй: Бог так само сотворив те й друге, щоб чоловік нічого не міг проти Нього сказати» (Екклез. 7,14). А в Новому Заповіті Христос сказав, що й волос з голови людини не загине без волі Божої (Лк.21,18; Мтф.10,30).

Отже християнин повинен скоритися в стражданнях і скорботах перед волею Божою за прикладом старозаповітного Іова, який на вісті про страшні нещастя в його родині і мастках сказав: «Нагим вийшов я з матірньої утроби, нагим і вернусь. Господь дав, Господь і взяв; як до вподоби було Господеві, так і сталося; нехай буде ім'я Господнє благословенне» (Іов.1,21). «Покоріться під сильну руку Богу, — говорить ап. Петро, — щоб вас підніс свого часу. Усяку вашу журбу покладіть на Нього, бо Він піклується за вас» (1Петр.5, 6-7).

Так заповідається християнинові терпіння в стражданнях і скорботах земного життя. Ось кілька текстів Слова Божого, що закликають до терпіння: Лк.21,19; Мтф.7,13-14; Як.1,12; 1Петр.5,8-9; Римл.12,12; 2Кор.6, 3-8; Як.5,7; 2Сол.1,4; Євр.6,9-12; 1Тим.6,11. Християнин повинен через страждання перемогати гріховність людської природи, бо страждання пробуджують духовність людини, очищають її душу. Апостол Яків навчає: «За велику радість уважайте, браття мої, коли впаде в різні спокуси, знаючи, що проба віри вашої спричиняє терпіння» (1,2). Правдивий християнин ніколи не впадає в розпач під тягарем страждань, бо він має засоби до перемоги над стражданнями і скорботами. Ці засоби дає християнський світогляд, непохитна віра в Провидіння Боже. Псалом 90, «Хто живе під охороною Всевишнього, під покровою Бога небесного оселиться», глибоко передає почуття віруючого в Провидіння Боже. Там Господь каже про віруючого: «він надію на Мене поклав, і Я врятую його, охороню його, бо він пізнав ім'я Моє. Взиватиме він до Мене, і Я почую його; з ним Я буду в журбі і визволю його і прославлю його» (14-15). Апостол Петро каже: «Коли терпите, добре чинячи і страждаючи, це єсть похвала від Бога. Бо на це ви покликані; тому що й Христос страждав за вас, да-

ючи вам приклад, щоб ви йшли його слідами. Він не вчинив гріха, і не було знайдено підступу в устах Його» (1Петр.2,20-22).

Християнин може спокійніше сприйняти найтяжчі нещастя і втрати, знаючи, що вони залежать від волі небесного Отця нашого, Який «не хоче смерті грішника, але щоб він навернувся і був живий». Отже ті, що терплять по волі Божій, нехай Йому, як Творцеві вірному передають душі свої, чинячи добро» (1Петр.4,19). Свята Церква каже християнинові не впадати в розпач від тяжких втрат, бо все буде примирено і покрито в житті будучому, треба тільки не відчужуватися від Бога, а бути близьким до Нього. Видатний проповідник давніх літ так учить про втіху в стражданнях і скорботах. «Не сумуй дуже, не доходи в тузі до безнадії. Тяжко тобі? До Бога скоріше! Богові, Отцеві твому, скажи: «Тяжко мені, Господи!» Бог для того і допускає на нас скорботи, щоб через них ми частіше про Нього споминали. Дзвін церковний скликає християн на молитву, а тугою нашою сердечною Бог спонукує нас до Нього звернутися. «Мені невимовно тяжко, гірке моє життя, — кажеш ти: я не можу і до Бога звернутися, перехреститися не можу, сказати Богові, що мені тяжко, не можу, не хочеться». Так ти хоч це скажи: «мені надзвичайно тяжко, Господи, я не можу до Тебе звернутися, перехреститися, не можу сказати Тобі, що мені тяжко, не можу . . .» «Скажи цими ж словами, або подібними, тільки безпремінно скажи, і ти побачиш, як це спасенне для тебе; не встигнеш докінчити цих слів, як тобі легше стане».

Бувають страждання в людини, які називаються «томління духа». Людина переживає якусь душевну втому, безсилість, байдужість, апатію до життя. Тоді треба не напружувати себе, а перенестись душею в духовні царини життя, знайти душі відпочинок. Добре в такі хвилини побути на лоні природи, насолоджуватись огляданням зоряного неба, слухати музику й співи, а головне віддатись тихій молитві до Господа, як каже ап. Яків: «Чи страждає хто між вами, нехай помолиться» (Як.5,13).

32. ПОВЕДІНКА ХРИСТІЯНИНА ПІД ЧАС НЕДУГИ. ХРИСТІЯНСЬКЕ ВІДНОШЕННЯ ДО СМЕРТИ

Багато страждань в житті людини приносять недуги. Хвороби і страждання від них, Слово Боже ставить в зв'язок з гріхами людськими. «Коли не послухаєте Мене і не будете виконувати всіх заповідей Моїх, і коли зневажите установи Мої і гордуватиме душа ваша присудами Моїми, щоб не виконувати заповідів Моїх та зламати заповіт Мій, — казав Господь через пророка Мойсея давньому Ізраїлеві, — то і Я зроблю з вами так: допущу на вас страх, сухоти і пропасницю, від якої почорніє в очах і душа зомліє». . . (Зкн.М.26,14-16). Апостол Павел розповідаючи про встановлення Господом Христом таїнства Євхаристії, застерігає християн бути достойними св. Причастя (покаянням в гріхах на св. Сповіді), «бо хто споживає і п'є недостойно, то робить це на осуд собі». «Тому то, — кінчає апостол, — багато між нами немічних і хворих і немало вмирає» (1Кор.11, 23-30).

Тож коли християнина навіщає хвороба, то першим ділом його є подумати про гріхи свої, чи він не завинив ними перед Господом Богом. «Сину мій! В хворобі твоїй не будь беспорядний, але молись Господеві, і Господь зцілить тебе. Покинь гріховне життя і направи руки твої та від усякого гріха очисти серце» (Прем.Іс. сина Сірах.38,9-10). Очевидно, для помочі небесної в хворобах необхідна гаряча віра. «Сказав Ісус сотникові: »йди, і як ти увірував, нехай і буде тобі«. І одужав хлопець його в той час» (Мтф.8,13). Або: «Дочко, віра твоя спасла тебе; йди в спокої і будь здорова від немочі твоєї» (Мрк.5,34). Також: «Ісус сказав йому: Иди, віра твоя спасла тебе. І зараз він прозрів та й пішов дорігою за Ісусом» (Мрк.10,52).

«Нездужає хто між вами, нехай прикличе пресвітерів церковних і нехай помоляться над ним, помазавши його оливою в ім'я Господне. І молитва віри зцілить недужого, і Господь підведе його, і якщо гріхи вчинив, відпустяться йому», пише ап. Яків (5,14-15). Ще за життя на землі Ісуса Христа, послані Ним на проповідь ученики «багато недужих намащували оливою, і вони одужували» (Мрк.6,13). Звідси походить у нашій Церкві таїнство Єлеопомазання, яке приймають хворі на

тяжкі недуги. В поточній мові зветься воно ще «соборування», бо за уставом церковним це таїнство відправляється собором священників. Перед «соборуванням» хворий сповідається і причащається Святих Таїн. Але найчастіше недужі приготовляються, зокрема перед операціями, до відходу через тайни Сповіді і Причастя. Не треба недужому зволікати з виконанням цього християнського обов'язку, бо ж хвороба може так посилитися, що унеможливить висповідатися і прийняти Святе Причастя. Звертаючись до духовних засобів лікування душі і тіла, християнин, річ зрозуміла, не повинен нехтувати поміччю земних лікарів, їх наукою та ліками. Ще в Старому Заповіті було сказано: «Почитай лікаря чесно по потребі в ньому, бо Господь создав його... Господь із землі утворив лікування, і благородна людина не буде нехтувати ними. Для того Господь і дав людям знання, щоб прославляли його в дивних ділах Його: ними лікується людина і нищиться хвороба її» (Сирах.38; 14,6-7).

Часи тілесних недуг християнина повинні мати велике значення в його духовному житті. Щоденні турботи в той час відходять, недужий звільняється від них, а тяжка хвороба, як передвісник можливої смерті, пробуджує думки про посмертну долю душі. Земні справи тоді стають малими і нікчемними перед лицем вічності, думки й почуття зосереджуються і ведуть до духовного просвітлення, наближають до Бога, до небесного світу. Витворюється молитовний настрій, а в зв'язку з ним і готовність понести хрест свій, витерпіти болісні страждання. Так хвороба є школа випробування. Душевні переживання в час хвороби, зв'язані з почуттям покори перед Богом, діють і після одужання. Просвітлення, здобуте стражданнями, іноді зовсім перемінює людину на краще. Ісус Христос не раз перед тим, як зцілити недужого, прощав йому гріхи його: розслабленому, який 38 років був недужим, Христос, зціливши його, наказав: «От ти став здоровим, не гріши ж більше, щоб чого гіршого тобі не сталося» (Іо.5,14).

Християнське відношення до смерті основане на догматі Церкви про воскресіння Христа і воскресіння мертвих (Члени 5 і 11 Символа Православної Віри). Цим догматам присвячений 15-й розділ 1-го послання ап.

Павла до Коринфян. Свою знамениту промову про істинного Бога в атенському ареопазі ап. Павел кінчив словами: «Бог тепер наказує всім людям скрізь каятися, бо Він призначив день, в який має судити весь світ по правді через Мужа, що Його настановив, подаючи певність усім, воскресивши Його з мертвих» (Діян. 17,30-31). «Почувши про воскресіння мертвих, одні сміялись, другі ж казали: Про це послухаємо Тебе іншим разом» (17,32). Очевидно, що в Коринфі, теж квітучому місті тодішньої культури, серед перших християн були впливи поганських філософів епікурейців та стоїків, які сміялись над вірою в воскресіння мертвих. Отже апостол в I посланні до Коринфян, пригадавши явлення Христа людям по Його воскресінні з мертвих, каже: «Коли ж про Христа проповідується, що Він воскрес із мертвих, то якже дехто з вас говорять, що нема воскресіння мертвих? Коли ж нема воскресіння мертвих, то й Христос не воскрес. А коли Христос не воскрес, то марне наше проповідання, марна й віра ваша... Ви ще в гріхах ваших. Тоді загинули й ті, що в Христі померли. І коли ми в цьому тільки житті надіємось на Христа, то ми нещасливіші від усіх людей. Тепер же Христос воскрес із мертвих, став первістком тих, що померли. Бо, як через людину смерть, так через людину й воскресіння мертвих. Бо як в Адамі всі вмирають, так у Христі всі оживуть... Знищиться і останній ворог смерть» (1Кор.15,3-8;12-14,17-22,26). Так Слово Боже подає науку про смерть, її походження й силу про перемогу над нею воскресінням Христа, а звідси й належне відношення християн до смерті.

Смерть — це наслідок гріхопадіння перших людей. Ті, що вважають смерть наслідком самої природи людського тіла, кажуть, свідомо чи несвідомо, неправду з християнського погляду, бо смерть є данина не природі, а гріхові (Римл.5,12). Так учили святі мужі і пророки в Старому Заповіті (Іов.19,25-26, Екклез.3,10-11, Прем.2,23-24) і в Новому — Сам Спаситель та Його апостоли. На підставі їх науки це визнає і наша Православна Церква.

Перемога над смертю довершена була хресними стражданнями і смертю Спасителя. Христос, умерши на хресті, приніс викупну жертву за гріхи людські

Правосуддю Божому. Воскресіння Христа засвідчило, що Його жертва, Його смерть на хресті, примирила з Богом грішне людство. Тому ап. Павел так і писав, що без воскресіння Христа вся наша віра в Нього була б марною і вони, апостоли, були б лжесвідками Бога, проповідуючи, що Бог воскресив Христа, Якого Він не воскресав (15,15). Про правду апостольської проповіді радісно свідчить Свята Церква наша, коли співає: «Христос воскрес із мертвих, смертю смерть подолав і тим, що в гробах, життя дарував». А в величнмму Слові св. Ісакія Золотоустого (IV в.) на Великдень слухаємо по всіх православних храмах: «Смерть, де твоє жало? Пекло, де твоя перемога? Воскрес Христос — і тебе повалено. Воскрес Христос — і впали демони. Воскрес Христос — і радуються ангели. Воскрес Христос — і життя вільно тече». Тож не повинен християнин із жахом думати про смерть. Це доля безбожників та нерозкаяних грішників, тих, що ставили гаслом свого життя: «їжмо й пиймо, бо завтра помremo» (1Кор. 15,32).

Про смерть і будуче життя Господь благозволив відкрити, щоб віруючі не сумували, як каже апостол, «у невідомості про померлих, як інші, що не мають надії» (Сол.4,13). І те, що відкрито віруючим, має збуджувати в них і поглиблювати впродовж усього свідомого життя не почуття жаху смерті, а спасенний страх про те, щоб у спокої відійти в вічність, пам'ятаючи слова: «Нині відпускаєш заспокоєним раба Твого, Владико». . . (Лк.2,28-32). Бо ж земне життя — це підготовка до життя вічного. Іноді можна читати в богословських творах, що «правдиві християни просто не помічають смерті. . . Вони з радістю очікують її, як Апостол Павел, що мав бажання вмерти і з Христом бути, Який приготував йому вінець правди» (Фил.1,23). Але чи багато є таких християн? І чи не сказано в Св. Письмі, що нема людей без гріха? «Коли скажемо, що не маємо гріха, то самі себе обманюємо, і нема в нас правди», — говорить Іоан Богослов (1Іо.1,8).

Отже спасіння прийде не безгрішним, яких нема, а тим, які хоч і в гріхах, але щиро й глибоко каються і просять Бога простити їм гріхи, бо «нема на світі такого праведного чоловіка, щоб робив добро, ніколи не

грішивши» (Еккл.7,20). «Кров Ісуса Христа, Сина Божого, — каже ап. Іоан, — очищає нас від усякого гріха. . . Коли визнаємо наші гріхи, то Він вірний і праведний, щоб простити нам гріхи й очистити нас від усякої неправди» (1Іо.1,7-9). Такі приклади, як прощення Господом Христом гріхів благорозумному розбійникові перед його смертю на хресті (Лк.23,40-43), як прощення Первоверховним апостолам — Петрові його відречення від Христа (Мтф.26,72-75; Іо.21,15-19), а Павлові — участь у переслідуванні Церкви Христової (Діян.8,1-3; 9,1-2,13-16), — завжди мають бути в пам'яті християнина, коли в думках про смертний час він впадає в сумнів, чи Господь прийме його покаєння. Тільки нерозкаянних грішників «смерть люта», по слову Св. Письма.

III

ВІДНОШЕННЯ ХРИСТІЯНИНА ДО БЛИЖНЬОГО Й ДО ПРИРОДИ. ХРИСТІЯНИН ЯК ЧЛЕН ЦЕРКВИ, РОДИНИ, НАЦІЇ І ДЕРЖАВИ

33. ЗАПОВІДЬ ЛЮБОВИ — ОСНОВА ВІДНОШЕННЯ ХРИСТІЯНИНА ДО БЛИЖНЬОГО. ХРИСТІЯНСЬКА ЛЮБОВ І Т. ЗВ. ГУМАННІСТЬ

В прощальній бесіді з учениками Христос сказав їм: «Заповідь нову даю вам, щоб ви любили один одного; щоб як Я возлюбив вас, так щоб і ви любили один одного. З того й знатимуть усі, що ви Мої ученики, коли матимете любов між собою» (Іо.13,34-35). Улюблений ученик Христа Іоан каже: «Улюблені, любімо один одного, бо любов від Бога; і кожний, хто любить, від Бога родився й знає Бога. Хто не любить, не пізнав Бога, бо Бог єсть любов... Коли хто скаже: я люблю Бога, а брата свого ненавидить, той єсть лжець; бо хто не любить брата свого, якого бачив, то Бога, якого не бачив, як може любити? А цю заповідь маємо від Нього, щоб, хто любить Бога, любив і брата свого» (ІІо.4, 7-8, 20-21).

Так в основі обов'язків християнина до ближнього лежить заповідь любови, й християнство є релігія любови. Релігія без любови, як виказує історія, може бути джерелом страждань і бід. Так поганська релігія в Греко-Римському світі в перших трьох віках ширення християнства визначилась нелюдською жорстокістю в

переслідуванні християн. Мусульмани вважали за спасенне вбивати «гяурів». Навіть в християнстві фанатики палили людей на огнищах, як це було в часи інквізиції.

На питання хто ж наш ближній, маємо відповідь Самого Ісуса Христа у притчці про доброго самарянина (Лк.10,30-37), який допоміг подорожньому, обдертому і пораненому розбійниками, тоді як юдейський священик, а потім і левіт, що йшли тою ж дорогою, поглянувши на нещасного, не допомогли йому. Навчання про те, що ближнім для людини є кожна людина, апостоли понесли в світ разом з проповіддю про Христа. Апостол Павел навчав християн скинути з себе давнього чоловіка з ділами його і зодягнутися в нового, що оновляється в пізнання по образу Того, Хто його сотворив, де нема ні елліна, ні юдея, обрізання й необрізання, варвара і скифа, невільника і вільного, а все й у всьому Христос. . . «А над усім тим майте любов, яка єсть сукупність звершености» (Кол.3,9-11,14; Гал. 3,28; Римл.10,12). Ті теорії, які хочуть побудувати моральні відносини між людьми не на релігії і не на християнській заповіді любови, вважають гуманність за природну основу моралі між людьми («гуманність» від латинського НОМО — людина). Значить у нас є уявлення про те, якою повинна бути людина, є ідея правдивої людини. Звідкіля вона? «Гуманісти» переконані, що правдиву людину виробляє людське суспільство, яке є творцем моральних правил для поведінки людей, та що людство в цьому виказує поступ разом з ростом культури і просвіти.

Але як можна твердити, що еволюція людського громадського життя йде в напрямку морального звершення людей? Чи історія людства не каже нам, що та еволюція у відношенні до моралі людської є дуже й дуже змінна річ? Різного роду боротьба — політична, класова, соціально-економічна, расова, націоналістична, а також за особисте щастя, — зовсім не свідчить, що людина еволюціонує все до кращого. Щоб енергія морального борця жила в людині і діяла, щоб перемагала злу енергію, треба, щоб людина мала свідоме переконання в тім, що голос совісти її, є голос істини, голос Бога, а

зло є хвороба, що зовні прийшла в неї і безумовно є щось ненормальне, чуже, загибельне.

У випадку перемоги одного з егоїзмів, — особистого, класового, націоналістичного, расового — насіння любови в людині буває заглушене й подавлене зіпсутою природою, і тоді не має воно ґрунту (Мрк.4,5-6). В християнстві у випадках перемоги егоїзму мораль спасає страх Божий, бо ж Бог є не тільки Любов, але й Вищий Суддя і Відплатитель кожному по ділах його. З погляду християнського не може бути різної оцінки людських рас, націй, класів, яка має місце в тих вченнях, що кладуть в основу моралі загальний розвиток людства, в процесі якого (розвитку) можна, мовляв, жертвувати людьми і народами менш вартісними. В християнстві місце всім, тут вони всі вартісні (Луки розд. 15). Зрештою, все те, що є доброго в гуманізмі, як любов до ближнього, взято з християнства, бо ж до Христа не було такого вчення про любов до всякої людини, як до ближнього.

34. ЛЮБОВ У ДІІ. ДОВГОТЕРПІННЯ, ПРОЩЕННЯ ПРОВИН

Св. ап. Павел найвище всього ставить звершення людини в любові. Він каже: «Коли я говорю мовами людськими й ангельськими, а любови не маю, то я мідь, що звенить, і кимвал, що бренчить. І коли я маю пророцтво та знаю всі таємниці й усяке знання, й коли я маю всю віру, так, щоб гори переставляти, а любови не маю, то я ніщо. І коли я роздам увесь масток свій і віддам тіло моє спалити, а любови не маю, то не буду мати жодної користи» (1Кор.13,1-3). Проголосивши примаг любови, цей апостол вчисляє її дії та на першому місці ставить: «Любов довготерпелива». . . (1Кор.13,4). Довготерпіння — це чудове сполучення в християнській душі любови з терпінням. У людських взаємовідносинах часто виникають непорозуміння, сварки, образи, ширяться наклепи, повстає ненависть, ворожість, жадоба помсти. Тут і кличе християнина Новозаповітний голос до довготерпіння в любові. «А Я кажу вам: любіть ворогів ваших, благословляйте тих, що клянуть вас, добро чиніть тим, що ненавидять вас, і моліться за тих, що напаствують на вас та гонять вас», заповів

Христос в Нагорній проповіді (Мтф.5,44). «Благаю вас, — пише ап. Павел, — ходити достойно покликання, до якого ви були покликані, з усякою покорою й лагідністю, з довготерпеливістю, пробачаючи один одному в любові, стараючись зберегти єдність духа в союзі миру» (Єф.4,1-3).

Найвищий приклад довготерпіння маємо ми в Самому Господеві нашому Ісусі Христі, й ап. Павел наказував християнам наслідувати Христа: «Господь нехай направить серця ваші до любови Божої й до терпіння Христового» (2Сол.3,5). «З терпеливістю прямуймо до подвигу, що перед нами, споглядаючи на творця й виконавця віри Ісуса... Подумайте про Того, Хто перетерпів таку зневагу над Собою від грішників, щоб ви не знеслились і не ослабли душами вашими» (Євр.12, 1-3). Про це ж сказано і в ап. Петра: «Коли терпите, добре чинячи й страждаючи, то це похвала від Бога. Бо на це ви покликані; тому що й Христос страждав за вас, даючи вам приклад, щоб ви йшли за Його слідами... Лихословлений, Він не лихословив; страждаючи, не грозив, а передав Тому, Хто судить праведно» (1Петр.2,20-21,23). «Довготерпіння нашого Господа уважайте за спасіння, як і улюблений наш брат Павел, по даній йому премудрості написав вам» (2Петр.3,15).

«Слава довготерпінню твому, Господи, слава Тобі», — віками співає наша Православна Церква після читання Євангелія на «Страстях» Господа Ісуса Христа у Великий Четвер і на часах на вечірні Великої П'ятниці. Дійсно Страсний Тиждень з його Богослужбами є для християнина високою наукою про довготерпіння. В побожності Церква свідчить: «Христос, що знуцання і катування і хрест і смерть перетерпів за спасіння світу, є істинний Бог наш... (Відпуст на «Страстях» у Великий Четвер). Цей приклад довготерпіння Ісуса Христа полегшує наше довготерпіння щодо ближніх і велить нам завжди слідувати за покличками апостольськими: «Зодягніться, як вибрані Божі, святі й улюблені, в милосердне серце, добрість, покору, лагідність, довготерпеливість, зносячи один одного й прощаючи, коли хто на кого має жаль: як Христос простив вам, так і ви» (Колос.3,12-13).

З цих слів апостола виникає, що з довготерпінням

тісно пов'язана й інша чеснота християнська — прощення провин один одному. В Молитві Господній, просимо Бога: «І прости нам провини наші, як і ми прощаємо винуватцям нашим»... Коли промовляємо ці слова, треба подумати: «а чи дійсно прощаємо?» В Патернику є оповідання, як один чернець у монастирі ніяк не міг примиритися з другим ченцем, зазнаючи від нього прикrostі. Тоді старець, — духовний керівник, закликав цього непримиримого до своєї келії і казав йому стати на молитву і проказувати за ним «Отче наш».

Коли дійшло до прохання «і прости нам», старець казав: «І НЕ прости нам провин наших, як і ми НЕ прощаємо винуватцям нашим». Звиклий промовляти без «НЕ», чернець запнувся і закинув старцеві, що той змінює Молитву Господню. Старець відповів: «Сину, не може бути неправди в молитві до Бога; піди, прости братові своєму і тоді з чистим серцем будеш промовляти «Отче наш». Глибоко вразило це ченця, і він пішов і примирився з тим другим ченцем. Господь в Нагорній проповіді заповів: «Коли ви прощатимете людям провини їх, то простить і вам Отець ваш Небесний, а коли не прощатимете людям їх провин, то й Отець ваш Небесний не простить вам провин ваших» (Мтф.6,14-15). Також заповів Христос: «Коли принесеш дар свій до олтаря і тут згадаєш, що брат твій щонебудь має проти тебе, зостав тут дар свій і піди, помирись перше з братом своїм, і тоді прийди і принось дар свій» (Мтф. 5,23-24). Апостол Петро запитав Христа: «Господи! Скільки разів, коли погрішить брат мій супроти мене, маю прощати йому? Можна й до семи разів?» Ісус відповів йому: «Не кажу тобі до семи, але до сьмидесяти разів по семи» (Мтф.18,21-22). І вслід за цим Він сказав притчу про довжника, якому цар простив великий борг, а він, зустрівши товарища свого, що був йому винен маленьку суму грошей, почав душити його і не зважав на благання, а посадив його в темницю. Тоді цар, довідавшись про такий вчинок прощеного ним довжника, прогнівався і віддав його мучителям, аж поки верне царю увесь свій борг. «Так і Отець Мій Небесний учинить з вами, коли хто з вас від серця не простить братові своєму провин його» (Мтф.18,23-35).

У нашій Церкві є звичай відбувати в останню неді-

лю перед початком Великого Посту «обряд прощення». Співаються покайні стихири, священник виголошує відповідну проповідь, після якої читає зворушливу великопісну молитву з поклонами св. Єфрема Сиріна. По молитві священик (духовенство) просить прощення у вірних, а вірні у священика та взаємно один у другого. Добрий цей звичай, але треба пам'ятати слова апостола Павла: «Відкинувши лжу, говоріть правду кожний до ближнього свого, бо ми члени один одному. Гнівайтесь, але не грішіть; сонце нехай не зайде у гніві вашому» (Єфес.4,25-26). Справедливий гнів не повинен переходити в ненависть, переступаючи межі любови до ближнього. «Гніватися в природі людини, але подавляти гнів у природі християнина» (Блаженний Ієроним). «Особливо бережись нестримного гніву, щоб не потьмарилось у тебе сердечне око», говорить св. Димитрій Ростовський. Взаємопрощення повинно бути не зовнішньою формальністю, а щирим прощенням один одному.

35. ДОБРОТА І ДІЛА МИЛОСЕРДЯ ХРИСТΙΑНИНА. ПІКЛУВАННЯ ПРО ДОБРЕ ІМ'Я БЛИЖНЬОГО

«І вложу вам нове серце, і дам вам нового духа, й викину кам'яне серце з вашого тіла, а дам вам серце масне», говорив Господь через пророка Езекиїла (Езек. 36,26). То було пророцтво про відродження людини, як християнина. Про добре людське серце, Христос говорив у притчі про сіяча: «Насіння, що впало на добрій землі, це ті, що, вислухавши слово, держать його в ширім і добрім серці і овоч приносять у терпеливості» (Лк. 8,15). Говорив також Христос: «Всяке дерево з свого плоду пізнається: не збирають з тернини смокви, і з глоду не збирають винограду. Добра людина з доброго скарбу свого серця виносить добре» (Лк.6,44-45). Про доброту серця каже апостол Петро: «Послухом правді через Духа очистивши душі ваші для нелицемірної братолюбности, щиро, від чистого серця любіть один одного, відроджені не з тлінного насіння, а з нетлінного, через слово Бога живого, що перебуває повік» (1 Петра 1,22-23). З любови походить доброта серця, яка не в тому тільки, щоб нікого не кривдити, а й в тому, щоб творити добро. Св. Іоан Золотоустий про заповідь «Блаженні милостиві, бо вони помилувані будуть» сказав:

«Ріжні є способи милування, і широка заповідь ця» (п.26). І дійсно, надзвичайно широкі діла милосердя, що їх можна поділити на тілесні і духовні.

Ділами милосердя тілесними будуть ті, в яких виявляються наші турботи про збереження здоров'я і життя ближнього: голодного нагодувати, спраглого напоїти, нагого зодягнути, недужому дати поміч, мандрівника прийняти в дім і заспокоїти. Ці діла милосердя послужать для оправдання на Страшному Суді Божому (Мтф.25,34-46). Христос словом навчання і прикладом Своїм заповів зберігати здоров'я і життя ближніх. В образі милосердного самарянина (в притчі про це) — Він сказав, як треба це робити. . .

Зберігаючи життя ближнього, християнин повинен зо всього користати, що дають наука і культура для добра людського. Існують християнські установи добродійности для полегшення долі «струджених і знеможених», — це чудесні плоди, що виростили на ґрунті заповіді християнської любови. Дохристиянський світ не знав такої благодійности.

Духовні діла милосердя можуть бути великі. «Браття, — каже ап. Яків, — коли хто з вас ухилиться від правди, і коли його хто наверне, нехай знає, що той, хто навернув грішника з блудної путі, той душу його спасає від смерти і покрие множество гріхів» (Як.5,20). В цих словах апостола мова про спасіння душі ближнього. Ріжні є способи участі християнина в ділі спасіння душі ближнього.

Діло просвітлення розуму ближнього не може бути обов'язком кожного християнина, як і каже ап. Яків: «Небагато з вас, браття мої, нехай стає учителями». . . (3, 1). А в ап. Павла читаємо: «Ви тіло Христове, а зокрема члени, яких поставив Бог у Церкві поперше апостолами, подруге пророками, потрете вчителями, а потім дав силу чудотворення, також дари зцілення, допомоги, управління, різні мови. Хіба всі апостоли? Хіба всі пророки? Хіба всі вчителі? Хіба всі чудотворці? Хіба всі мають дари зцілення? Хіба всі говорять мовами? Хіба всі пояснюють?» (1Кор.12,27-30). Проте служіння ділу спасіння ближніх щодо морального їх звершенства заповіджено всім членам Церкви Христової. «Браття, — наставляє ап. Павел, — коли навіть упаде чоловік в який гріх, ви,

духовні, направляйте такого духом лагідности, вважаючи на себе, щоб і ти не впав у спокусу. Один одного тягарі носить і так сповните закон Христа» (Гал.6,1-2). Також Римл.15,1-2; 1Сол.5,14-15). «Перш за все, — каже ап. Петро, — майте один до одного безперестанну любов, бо любов покриває множество гріхів» (1Петр. 4,8).

Піклуючись про спасіння душі ближнього, треба бути обережним, щоб не спокусити чим тої душі. «Хто спокусить одного з малих цих, що в Мене вірують, тому лучче було б, коли б камінь млиновий повішено йому на шию, і потонув би він у глибині морській» (Мтф.18,6). «Урозумлюючи непорядних, потішаючи малодушних, підтримуючи немічних» (1Сол.5,14), треба давати їм поради, усовіщати їх з великою мудрістю, приймаючи під увагу вік, стать, обставини життя, душевний стан особи, тощо. Головне ж — це дух любови і лагідности, з якими в таких випадках треба підходити до внутрішнього «Я» ближнього. «Брата, що грішить, покрий його; простягни ризу свою на грішника і покрий його» (Ісаак Сирін). Не треба рівно ж забувати про значення власного прикладу. Добре, коли той приклад відповідає заповітові Христа: «Так нехай світить світло ваше перед людьми, щоб вони бачили добрі діла ваші і прославляли Отця вашого Небесного» (Мтф. 5,16). І зовсім недобре, коли власний приклад морального наставника може викликати з боку грішника давнє прислів'я: «лікарю, вилікуй себе самого» (Лк.4,23)

Серед духовних діл милосердя визначне місце займає спочутливість до радостей і до горя ближнього. «Радійте з тими, що радіють, і плачте з тими, що плачуть», — говорить ап. Павел (Римл.12,15). «Бог так упорядкував тіло, . . . щоб не було розділення в тілі, а щоб члени однаково дбали один про одного. І коли страждає один член, страждають разом усі члени; а коли славиться один член, радіють разом усі члени. Ви ж тіло Христове, а зокрема члени» (1 Кор.12,24-27). Ап. Павел називає християн «спільниками як страждань, так і втіхи» (2 Кор.1,7). Господь Бог «потішає нас у всякому горі нашому, щоб ми могли потішати тих, що в скорботі, таким утішенням, яким нас самих Бог утішає» (2 Кор.1,4).

Тяжким гріхом супроти цих чеснот християнських є заздрість. Характеризуючи почуття любови, ап. Павел після слів: «любов довготерпелива, милосердна» відразу ставить: «любов не завидує» (1 Кор.13,4). Великі злочини породила в світі заздрість. Премудрий у Старому Заповіті сказав: «Бог сотворив людину для нетління і учинив її образом буття Свого, але заздрістю диявола увійшла в світ смерть». . . (Прем.Сол.2,24), а Св. Євангеліє говорить про Пилата на суді: «Він знав, що з заздрости первосвященики Його (Христа) видали» (Мрк. 15,10). Заздрість — це низьке, злобне почуття, яке стає хворобою, коли, напр., заздрісний не терпить навіть похвал кому другому, а тільки щоб його хвалили. І скільки заздрість приносить шкоди в громадянській діяльності! Покидають працю і руйнують її, бо завидують успіхам других; ідуть на явне приниження високих ідей та ідеалів тільки із заздрости, що в цій царині хтось вище стає; не зупиняється заздрість перед наклепами, ширенням всякої неправди, щоб понизити других.

Св. Євангеліє оповідає, як люди хотіли пробудити заздрість до діяльності Ісуса Христа в душі св. Іоана Хрестителя (Іо.3,26). Але Іоан відповів їм: «Не може чоловік приймати нічого, коли не буде дано йому з неба. . . Йому (Христу) треба рости, а мені маліти» (3, 27-30). Єдиний засіб у боротьбі з заздрістю це виховання серця людського в любові до ближнього. Коли ми любимо людей, то будемо лише радіти їх успіхам, талантам, освіті, заслуженій славі, як дарам від Бога.

Христос у прощальній бесіді Своїй з учениками говорив: «Мир оставляю вам, мир Мій даю вам. . .» (Іо.14, 27). А посилаючи учеників на проповідь, Він наказав їм: «Входячи в дім, вітайте його, промовляючи: мир дому цьому. І коли буде достойний той дім, нехай зійде ваш мир на нього, а як недостойний, то мир ваш до вас вернеться» (Мтф.10,12-13).

Виконуючи заповідь миру, християнин повинен не тільки сам жити мирно з своїми ближніми, але дбати й про те, щоб мирити ворогуючих. Щоб придбати духа миротворення, треба вміти в кожному знаходити щось добре, схильне до миру і на ґрунті цього підходити до ближнього. Про це так каже ап. Павел: «Бувши незалежний від усіх, я зробив себе невільниким усіх, щоб

їх більше придбати. І був я для іудеїв, як іудей, щоб придбати іудеїв; для тих, що під законом, я підзаконний, щоб підзаконних придбати. Для тих, що були без закону, я був без закону, хоч я не був без закону перед Богом, а під законом Христовим, щоб придбати тих, що без закону. Для німеччин я був, як німеччиний, щоб придбати німеччин. Для всіх я став усім, щоб усякими способами хоч декого спасти» (1 Кор.9,19-22).

Перш за все належить шанувати добре ім'я своїх ближніх та намагатися й інших прихилити до того. «Братерською любов'ю любіть один одного, в пошані один одного випереджуйте», — каже ап. Павел (Римл. 12,10). Щоб зберегти добре ім'я ближнього, буває іноді потрібно покрити й деякі хиби його, обставинами життя викликані. Христос дав нам приклад про це в євангельському оповіданні про жінку-грішницю. «Хто з вас без гріха, нехай перший кине на неї камінь», — сказав Христос книжникам і фарисеям, які привели до Нього ту жінку. І вони, почувши докори совісти своєї, один за другим повиходили з храму. «Де ж ті, що тебе винуватили? Ніхто тебе не осудив? — «Ніхто, Господи!» — відповіла грішниця. І сказав їй Ісус: і Я тебе не осуджую; йди і більше не гріши» (Іо.8,2-11).

Пересуди, осуджування, обмови й наклепи на ближніх — це тяжкий гріх. «Не судіть, щоб і вас не судили, бо яким судом судите, таким і вас судитимуть, і якою мірою міряєте, такою й вам одміряють», сказав Господь в Нагорній проповіді (Мтф.7,1-2). Дехто неправильно тлумачить ці слова, ніби ними Господь забороняє всяку оцінку вчинків і поведінки ближнього, забороняє, ніби, й суди громадські і державні. Якщоб у цих словах заборонялось судити про поступовання ближнього, то чому Христос і апостоли наказували християнам виказувати ближнім гріхи їх та врозумляти, наставляти ближніх? А Христос заповів: «Коли погрішить супроти тебе брат твій, то піди і викажи йому між тобою й ним одним. Коли послухає тебе, то прибав ти того брата. А коли не послухає, то візьми з собою ще одного або двох, щоб устами двох або трьох свідків ствердилось усяке слово. Коли ж їх не послухає, то скажи Церкві; а коли й Церкві не послухає, то нехай буде він тобі як невірний і митар» (Мтф.18,15-17).

Тож в Нагорній проповіді Христос забороняв зле почуття, злорадство в осудженні ближнього, а не кожному оцінку його поступовань.

Св. Іоан Золотоустий каже: «Господь не всім без винятку наказує не судити всі гріхи, але тим тільки, які, будиши заражені самі численними гріхами, порочать других за маловажні провини. Повинно не ганьбити, а врозумляти, не обвинувачувати, а радити, не з гордістю нападати, а любов'ю лікувати. Життяподавець не сказав: «не зупиняй грішника», але «не суди», тобто не будь жорстоким суддею. Тому і додав: «Що ж ти бачиш скіпочку в оці брата твого, а поліна, що в твоєму оці, не чуєш?» Суворий суд показує не доброзичливість, а ненависть до людини. І хоч такий суддя носить маску чоловіколюбства, одначе повний буває злоби. Хто звик не дбати про свої великі гріхи і суворо судити про незначні у других, той терпить шкоду двоюaku: не непокоїться за свої беззаконства і з кожним днем стає немилосердніший».

Обчорнювання ближнього, то є улюблений засіб наклепників, щоб підірвати в громадянстві добре ім'я ближнього, принизити його, заплямити. Це гріх диявольський, бо ж він, диявол, перший доступився наклепу на Бога першим людям в раю (Буття 3,1-4). Ще в Старому Заповіті вказано на «язик лживий», що «наклепи наговорює та розсіває незгоду між братами» (Притч.Сол.6,17-19). «Не обмовляйте один одного, браття», — говорить ап. Яків: «Один єсть Закондавець і Суддя, що може спасти й погубити. А ти хто, що осуджуєш другого?» (Як.4,11). Всеохоплююча християнська любов є безмежна; там, де вона панує, нема й мови про злобу, про заздрість, про наклепи і ненависть.

36. ЩИРИСТЬ, ЧЕСНІСТЬ, ПРАВДИВІСТЬ, ДОВІР'Я, СПРАВЕДЛИВІСТЬ, БЕЗКОРИСНІСТЬ І ВДЯЧНІСТЬ ХРИСТІЯНИНА У ВІДНОШЕННІ ДО БЛИЖНІХ

«Господи, хто житиме в оселі Твоїй? Хто домуватиме на святій горі Твоїй?» — запитує пророк Давид. «Той, хто поводить себе чесно, творить справедливість і говорить щирю правду. Той, хто не улещує язиком своїм, не чинить ближньому своєму зла і не допускає неслави на ближнього свого» (Псал.14,1-3).

Щирість це чеснота, коли людина і говорить і чинить так, як думає і як почуває в серці своєму. Цілком протилежне — лицемірство, коли людина назовні показує себе і в словах і в ділі не тим, чим є вона в дійсності. Христос гостро докоряв книжникам і фарисеям іудейським за їх лицемірство. «Горе вам, книжники і фарисеї, лицеміри, що подібні до гробів розмальованих, що зверху здаються гарні, а в середині повні кісток мертвих та всякої нечисти. Так і ви з лиця здаєтесь людям праведні, а в середині повні лицемірства й беззаконня» (Мтф.23,27-28). Бо ж лицемірство є підступний спосіб обмани людей, підроблення, а в той же час і зневага високих ідей і святих почувань. Вже в часи апостольські лицемірство закрадалось навіть у проповідь християнства, як свідчить про це ап. Павел: «Одні через сварливість проповідують Христа нещиро, думаючи завдати горя кайданам моїм» (Филип.1,16). Св. Єфрем Сирін писав: «Справедливо фарисеї терпіли докори від Христа Спасителя, Який зовнішність їх називав лицемірною. І я всього більше заслуговую такого ж докору: істинно, коли розкрити мою зовнішність, то внутрішньо виявиться червоточина; коли скинути розмальований покрив, то оточення побачить, що лежить у труні. Горе мені! Як тоді перенесу докори в беззаконних ділах моїх і помислах? Помилуй мене, Боже, по великій милості Твоїй».

Щирість християнина повинна бути сполучена з чесністю і правдивістю, а це виявляється, коли ділимось з ближніми думками і почуттями, чи коли вступаємо з ближніми в практичні стосунки. Кожний послідовник Христа повинен говорити завжди правду й робити по правді. Начальники народу та книжники, занепокоєні збільшенням числа послідовників Христа, вже в перших днях проповіді апостолів по П'ятидесятниці, заборонили їм благовістити про Христа. Але апостоли Петро та Іоан, відповідаючи їм, говорили: «Судіть, чи справедливо перед Богом слухати вас більше, ніж Бога? Бо не можемо ми не говорити про те, що бачили й що чули» (Діян.4,1-21).

Ап. Павел, благаючи вірних «ходити достойно покликання, до якого покликані були» (Ефес.4,1), тобто покликання християнського, навчає «покинути поперед-

ній спосіб життя давнього чоловіка, що тліє в оманних похотях, а оновитися духом вашого ума і зодягнутися в нового чоловіка, створеного по Богу, в праведності і святості істини. Тому, відкинувши неправду, говоріть правду кожний до ближнього свого, бо ми члени один одному» (Ефес.4,22-25).

Але бувають життєві обставини, коли гірка правда може спричинитись до тяжкої шкоди ближньому; слушно, напр., не говорити хворому про тяжкий стан його недуги, або сповіщати відразу про яке велике нещастя для ближнього, коли він у тяжких обставинах. Мудра про це настанова Старозаповітного Екклезіяста, який каже: «Час роздирати й час зшивати; час мовчати і час говорити» (3,7). Та гріхом є лжа, коли вона вживається з метою пошкодити ближньому, а собі мати з цього користь. Також і осуджується легковажна лжа, як каже Премудрий: «Розсудливий чоловік ховає мовчки знання, дурного ж серце виголошує дурноту» (Притч.1,23).

При щирості, чесності і правдивості християнина він заслужить повного довіря з боку своїх ближніх. Ось як пише до Филиппян апостол Павел: «Дякую Богові моему при кожному спомині про вас, завжди в кожній моїй молитві з радістю молячись за всіх вас. . . , як і подобає мені це думати про вас усіх, через те, що я маю вас у серці, як в оковах моїх, так і в обороні і в утвердженні благовістя, вас усіх, як спільників моїх у благодаті, бо свідок мені Бог, як я люблю всіх вас любов'ю Ісуса Христа» (Фил.1,3-4,7-8). Християнство поширилось у світі і перемогло завдяки не тільки благовістю і мучеництву його ісповідників («кров мучеників була насінням християнства»), але й чеснотам перших християн, їх правдивості і пошані до гідності людини. Оповідують, як один християнський місіонер в Індії був, чи то старий, чи то малоздібний, бо ніяк не міг вивчити місцевої мови для проповіді. Центральний місійний комітет хотів його відкликати з Індії, але місцевий комітет відповів: «Не відкликайте його звідсіль, бо його християнський характер і життя краще проповідують, аніж всі наші словесні проповіді».

Ап. Павел наставляє християн: «Не будьте нікому нічого винні, крім взаємної любови, бо хто любить другого, сповнив закон. . . Любов не чинить ближньому зла;

отже любов — сповнення закону» (Римл.13,8-10). Охорона ближнього від зла є завданням законів у суспільному чи державному житті. Ті закони творять систему правових відносин між людьми, яка з християнського погляду повинна бути пройнята почуттям справедливості до всіх людей. Тут апостол каже, що у християнина почуття справедливості у відношенні до ближнього диктується почуттям більш широким, почуттям любови. Бо хто любить ближнього, той вже не зі страху перед законами, а з любови до ближнього не буде чинити йому зла. «Любов усе покриває», як каже апостол (1 Кор.13,7). Але це не значить, що любов повинна бути сліпою, та не бачити реального життя. Ні, вона — довготерпелива, вона не губить ідеалу, не впадає в песимізм, вірить в образ Божий в людині, як би глибоко людина не впала, вірить у відродження її, і тому підходить до неї з всепрощенням.

Юридична мораль приводить до заборон, до стримання від зла, а християнська мораль вимагає діяльного добра. Світське право не наказує любити ворогів наших, а Христос заповів: «Любіть ворогів ваших, благословляйте тих, що клянуть вас, добро творіть тим, що ненавидять вас, і моліться за тих, що нападують на вас та гонять вас; щоб бути вам синами Отця вашого Небесного, бо Він велить сонцю сходити над злими й добрими і посилає дощ на праведних і неправедних» (Матф.5,44-45). Також і ап. Павел навчає: «Коли можна, якщо це від вас залежить, будьте в мирі зо всіма людьми. Не мстіться за себе, улюблені, а давайте місце гніву Божому, бо написано: Мені помста належить, Я віддам, говорить Господь. Отже, якщо голодує ворог твій, нагодуй його; якщо спрагнений, напій його... Не дай себе перемогти злому, а перемагай зло добром» (Римл. 12,18-21).

Діла милосердя повинні бути безкорисними. «Кожний нехай дає, як вирішив у серці, — каже апостол, — не з смутком, ані з примусом, бо добродітного давця любить Бог» (2 Кор.9,7). «Остерігайтесь творити милостиню вашу перед людьми — сказав Христос — щоб вони вас бачили, а то не буде вам нагороди від Отця вашого Небесного. Коли ж твориш милостиню, то не труби перед собою, як лицеміри роблять у синагогах

і на вулицях, щоб славили їх люди; істинно кажу вам: вони мають уже собі нагороду. А ти, коли твориш милостиню, то нехай ліва рука твоя не знає що робить права; нехай милостиня твоя буде в тайні, і Отець твій, що бачить в тайні, віддасть тобі явно» (Мтф.6,1-4).

Обов'язок християнина (разом з іншими обов'язками) — бути завжди вдячним Богові й людям за добродійства до нього. Ось Євангельське оповідання про десять покажених. Всіх їх очистив Господь від прокази, але тільки один з них вернувся і, припавши лицем до ніг Ісуса, дякував Йому. І Христос сказав: Чи не десять очистилось? А дев'ять де? (Лк.17,12-18). І апостоли в своїх посланнях не раз нагадують про обов'язок подяки. «За все дякуйте, бо така воля Божа в Христі Ісусі до вас» (1Сол.5,1; Ефес.5,20; Кол.3,17).

Християнин, серце якого пройняте любов'ю до ближнього, завжди має спокійну совість, бо любов указує йому певну дорогу. В житті ми оточені людьми. Люди ці, як і ми, грішні і в більшості може й порочні, та коли будемо скаржитись на них, осуджувати їх, сварити і лаяти, то ми цим не поможемо, це не дорога любови. Люди потребують душевного щирого співчуття, доброти, милосердя, прощення; це до них звертається Христос із закликом: «Прийдіть до Мене всі стружені і знеможені, і Я заспокою вас» (Мтф.11,28).

37. ХРИСТІЯНИН У ВІДНОШЕННІ ДО ПРИРОДИ Й ТВАРИННОГО СВІТУ

Коли ап. Іоан Богослов каже: «Не любіть світу і того, що в світі; коли хто любить світ, нема в ньому любови Отцевої» (1 Іо.2,15), то ці слова апостола не повинно розуміти буквально. Адже в світі цім пробувають і наші ближні, яких заповідано любити, як самих себе. Апостол розуміє тут таку прив'язаність до видимого світу, при якій забувається, що наша батьківщина світ небесний, духовний (Євр.11,16; Филип.3,20; 2 Петр.3, 13). В тих словах ап. Іоана розуміється також нелюбов до всього того в світі, що зіпсуто в ньому гріхом, як це й видно з дальших слів апостола: «Бо все, що в світі, похіть тіла й похіть очей і гордість життя, не від Отця, а від світу» (1 Іо.2,16).

Заклик про нелюбов до всього, що в світі зіпсуते

гріхом, це не заклик відвертатися від світу, створеного Богом. «І бачив Бог, що все, що створив, було вельми добре» (Бут.1,31). «Небо — престол Мій, а земля підніжок ногам Моїм... Все ж бо то зробила рука Моя, і все од Мене постало, говорить Господь» (Іо.6б, 1-2). За це подяка Творцеві надхненними словами пророка Давида: «Які величні діла Твої, Господи! Все премудро створив Ти. Повна земля створінь Твоїх». І, як вислід розуміння премудрости Божої, глибокого почуття краси Божого світу і вдячності за створення Богом, — «Славитиму Господа, поки життя мого. Співатиму Богові моему, доки живу» (Пс.103,24,33). Християнин любить світ, любить природу, дивно створену Богом, йому «Небеса розповідають про славу Божу, і весь світ звіщає про діла рук Його» (Пс.18,1).

Християнин повинен побожно любити всесвіт, бо й сам він (всесвіт) свідчить про Божу премудрість і любов, відкриті в творінні. В ідеалістичній філософії на цьому засновані докази існування Бога, докази, які стверджують дивну цілеспрямованість в устрої світу, що могла бути тільки ділом Найвищого Розуму.

В нинішні часи надзвичайних досягнень природознавства й техніки, безстрашних подвигів космонавтів в їх летах по небу, виникає небезпека для людства, щоб не сталося головокруту від тих успіхів та щоб не впасти в диявольську гордість. Та ось християнські космонавти Америки полковник Бормен, лейтенант Ловелл і капітан Андерс в саме Навечір'я свята Різдва Христового 1968 року облетіли навколо місяця і звідти прочитали всьому людству з книги Св. Письма про сотворення світу Господом Богом. Мільйони людей бачили їх на телевізійних апаратах і чули. А потім полковник Ф. Бормен проголосив молитву: «Господи! Дай нам бачити любов у світі, не дивлячись на нашу людську неміч. Господи! Дай нам вірити в добро, дай нам знання, щоб ми взивали до Тебе, молилися Тобі мудрим серцем, і вкажи нам те, що кожний з нас міг би зробити, щоб наблизити день всесвітнього миру. Амінь». Це був виступ людей побожних, людей відважних, носіїв науки, а разом і світлої віри в Бога.

Любов до природи пов'язана з благодатним її впливом на здоров'я і духовий настрій людини, в ній зна-

ходимо заспокоєння. Недаремне люди з великих міст у літню пору шукають відпочинку серед природи, знаходять там спокій та оздоровлення. Подвижники християнства також вибирали для своїх молитовних подвигів, як уже сказано, такі місця природи, які своєю красою і спокоєм нагадували їм (подвижникам) про Творця.

Наш великий поет Тарас Шевченко безмежно любив природу. В ній він знаходив утіху, вона пробуджувала в ньому молитовні настрої:

«За сонцем хмаронька пливе,
Червоні поли розстилає
І сонце спатоньки зове
У сине море; покриває
Рожевою пеленою,
Мов мати дитину.
Очам любо. Годиночку,
Малую годину
Ніби серце одпочине,
З Богом заговорить»...

До гір над Дніпром так звертається він:

«Простіть, високії, мені!
Високії і голубії!
Найкращі в світі, найсвятії!
Простіть! Я Богу помолюсь»...

Людина поставлена Богом бути владикою над природою і тваринним світом (Бут. 1,26-28). Але поставлена вона бути владикою добрим і розумним, не нищити природу без потреби, шанувати її. «Коли девгий час будеш держати в облозі місто яке, щоб завоювати і взяти його, то не нищи дерев його, плодами яких можеш харчуватись, і не пустош околиць, бо дерево на полі не людина, щоб воно могло сховатись від тебе до укріплення» (5 кн. М. 20,19).

Особливо повинно проявляти християнське ставлення до тваринного світу. «Добре дивись за скотом твоїм і май старання про череду твою... Ягнята дають тобі одєжу; козли — за що купити поле. Доволі молока козиного на їжу тобі, родині твоїй та на прожиток челяді твоїй» (Притч. 27,23,26-27), «Праведний журиться

і про життя скотини своєї; серце ж безбожних жорстоке» (Притч. 12,10).

Заповідаючи бережливе і спочутливе ставлення до природи і тваринного світу, християнство засуджує такі розваги людей, як бій биків, полювання ради полювання (не в цілях самозахисту від диких звірів або потреб прожитку) й ін. Тому всякі товариства опіки над тваринами християнин повинен підтримувати і по можливості брати в них участь.

38. ХРИСТІЯНИН ЯК ЧЛЕН ЦЕРКВИ ХРИСТОВОЇ

Призначенням людини, при сотворенні її Богом, було її моральне звернення в любові до Творця і до ближніх. Гріхопадіння перших людей не змінило цього призначення, а тільки ускладнило його. Ісус Христос, з високої любови до грішного людського роду, Своїм хрестним подвигом дарував людям можливість наблизитись до Бога покаанням і чеснотами, й морально звершуватись.

У прощальній бесіді Своєї з учениками Господь сказав їм, а через них і всім Його ісповідникам: «Не покину вас сиротами. . . Я ублагаю Отця, і іншого Утішителя дасть вам, щоб був з вами повік . . . Утішитель же, Дух Святий, Якого пошле Отець в ім'я Моє, Той навчить вас усьому і нагадає вам усе, що Я казав вам» (Іо.14,18,16,26). Православна Церква вчить, що коли Творець світу зволив не покинути світ цей після гріхопадіння людей напризволяще, але зостався Промислителем світу, то і Відновитель миру між Богом і людьми, Будівничий світу християнського, Господь Ісус Христос, не залишив його без помічі, а послав йому Освятителя — Духа Святого. Зіслання Духа Святого апостолам сталося в п'ятдесятій день по Воскресінні Христа. Від того часу благодать Св. Духа перебуває в Церкві і подається членам Церкви в таїнствах.

Спасіння душі має довершуватись християнином, як членом Церкви, у взаємній любові, як це передано в заклику до вірних на Літургії перед співом (чи читанням) «Символа Віри»: «Полюбімо один одного, щоб однодушно визнавати Отця і Сина і Святого Духа, Трійцю одноістотну і нероздільну». Цей заклик кличе членів Церкви до плекання в собі взаємно такої любови,

яка існує в Бозі між Особами Святої Тройці. Святі отці представляли зв'язок любови між християнами з любов'ю їх до Бога на подобию круга. Осередок круга — Бог, а люди стоять на кінцях круга і йдуть до Осередку; оскільки вони наближаються до нього, остільки зближаються й один до одного. Як у цьому образі, так і в житті Церкви: Господь стоїть посередині Її; поза Церквою нема наближення до Бога.

Христос порівнював Церкву з виноградником, у якому Бог Отець — Виноградар, Христос — Лоза Виноградна, а галузки лози — люди, члени Церкви. Галузки живуть соком від лози і тоді приносять плоди. Сама по собі галузка не може вродити плоду; вона всихає, і виноградар її відтинає від лози. Так і в Церкві: «Я є Лоза, говорить Христос, а ви — галузки; хто в Мені пробуває, а Я в ньому, той багато родить плоду, бо без Мене не можете чинити нічого. Коли хто не буде в Мені, того відкинуть геть, як галузку, і всохне» (Іо. 15, 1-6). Христова любов творить єдність, а коли хто ослабляється в цій любові, того Церква через св. таїнства підкріплює благодаттю Св. Духа.

Ісус Христос — Голова Церкви (Ефес. 1,22; Колос. 1,18) земної і Небесної, які поєднані спільністю через молитви віри і любови. До Церкви Небесної належать св. ангели і прославлені Богом та оправдані після смерті люди. До прославлених віруючі звертаються з молитвами, просячи молитовного їх заступництва перед Богом за себе і за померлих ближніх про ласку прощення гріхів і спасіння душ.

Великий гріх дивитись на Церкву, Божу установу, і на церковне життя як на одну з ділянок земного громадського життя, поряд з іншими ділянками; та підпорядковувати Церкву інтересам життя дочасного, державного, чи партійно-політичного, а такі спроби, на жаль, нераз бували.

39. ПАСТИРСТВО І ПАСТВА В ПРАВОСЛАВНІЙ ЦЕРКВІ

Церква Христова на землі, як союз людей, не може бути поза сферою права. Вона має своє церковне право, свої правила та закони, якими впорядковуються внут-

рішні відносини в її житті і зовнішні, що виникають з обставин співжиття з іншими людськими союзами.

Закопи внутрішнього церковного права мають слугувати спасінню членів Церкви. Вони повинні бути проіняті моральним християнським законом, що містить в собі основи морального звершення людини. Очевидно, що далеко не всі релігійно-моральні обов'язки християнина в церковній громаді можуть бути предметом означень, а тільки ті, що є необхідними для утримання порядку і дисципліни в церковному житті.

До основних законів внутрішнього церковного права в Православній Церкві належить устрій Церкви в складі пастирства і пастви, або священна ієрархія і вірні. Законодавцем цього закону був Сам Ісус Христос, Який вибрав Своїх апостолів, щоб посилати їх благовістити і щоб мали вони силу зціляти недуги і вигонити демонів (Марк.3,13-15; Мтф.10,1 і далі; Лк.9,1-2). Господь дав їм духовну владу: «Що ви зв'яжете на землі, буде зв'язане на небі, і що розв'яжете на землі, буде розв'язане на небі» (Мтф. 18,18; Іо. 20,22-23). Господь наказав слухатись апостолів, як Його Самого: «Хто карає вас, той Мене слухає; хто ж погорджує вами, Мною погорджує, а хто Мною погорджує, той погорджує Тим, Хто Мене послав» (Лк.10,16). В Церкві Христовій апостоли були й першою її ієрархією, з владою від Господа учити, священнодіяти і керувати.

Проповідуючи Христову віру й організуючи церковні громади, апостоли висвячували для них священників і єпископів (Діян. 14,23; 20,28). Висвяченим єпископам апостоли наказували передавати, через рукоположення, Божественну владу іншим, обраним для того і підготовленим, людям (Тит.1,5-9; Тим.2,1-2). Так пастирство по преемству від апостолів стало істотною ознакою істинної Церкви Христової від початку її. Мужі апостольські (I століття) св. Ігнатій, єпископ Антіохійський, св. Полікарп, єпископ Смирнський, так казали в своїх посланнях: «На єпископа треба дивитись як на оповісника самого Господа, пресвітерів же, які повинні поступати у всьому з волі розпорядження єпископа, треба шанувати, як самих апостолів, а дияконів, — як служителів таїнства Ісуса Христа». Св. Кипріяп Карфагенський (III стол.) писав: «Церкву становить народ,

об'єднаний із пастирями і — стадо покірливе своєму пастиреві».

Це стверджено пізніше в таких словах «Послання Східніх Патріярхів Православної Церкви про Православну віру» (1723 р.): «З огляду на те, що між іншими нечестивими поглядами еретики твердять і таке, що звичайний священик і єпископ рівні між собою, що можна бути і без єпископа, що кількох священиків можуть керувати Церквою і що рукополагати в священики може не тільки єпископ, але й священик, а кілька священиків можуть рукоположити і єпископа, і розголошують, ніби Східня Церква поділяє з ними цей блуд, — то ми, згідно з глибокою традицією в Східній Церкві, підтверджуємо, що становище єпископа так необхідне в Церкві, що без нього ні Церква Церквою, ні християнин християнином не тільки бути, але й зватися не може. Єпископ, як наступник апостольський, одержавши через покладання рух і призначення Святого Духа владу від Бога розв'язувати і в'язати, є як живий образ Бога на землі і, по священнодіючій силі Духа Святого, повне джерело всіх таїнств Вселенської Церкви, через які набувається спасіння» (Послання, чл. 10). Ап. Павел у посланні до Тита про єпископів каже: «Єпископ повинен бути бездоганний, як Божий доморядник, не самолюб, не гнівливий, не п'яниця, не заводіяка, не грошлюбєць» (Тита 1,7). Про обов'язки пастирів, про їх відповідальність перед Господом Богом, подає науку Пастирське Богословіє, що має своєю основою слова Христа про доброго пастиря (Іо. 10,1-17), «Діяння свв. апостолів» і Послання апостольські. «Пресвітерів ваших, — пише в Соборному посланні ап. Петро, — благаю я, співпресвітер і свідок страждань Христових і спільник слави, що має об'явитися: пасіте стадо ваше, що у вас, доглядаючи не з примусу, а охоче, по Божому, не для брудної наживи, а з доброго серця, не пануйте над насліддям Божим, а будьте прикладом для стада, і коли явиться Пастире-начальник, то одержите нев'янущий вінець слави» (1 Петр. 5,1-4).

З обов'язків пастирів-священнослужителів у Церкві, виникають, річ зрозуміла, й обов'язки вірних. Апостоли заповіли слухати своїх пастирів, поважати й шанувати

їх, любити їх, молитись за них, підтримуючи їх в духовній їх праці та дбаючи про задоволення їх потреб. Апостол Павел навчає: «Слухайте ваших наставників і коріться, бо вони піклуються про душі ваші, бо мають за вас відповідати. Нехай вони це роблять з радістю, а не зідхаючи, бо це для вас не корисне. Моліться за нас» (Євр. 13,17-18). «Благаємо вас, браття, знати тих, що працюють між вами і головують над вами в Господі, і навчають вас; у великій любові майте їх за їхню працю» (1 Сол. 5,12-13). «Чи не знаєте, що хто править служби Божі, ті від храму живляться? І хто доглядає жертівника одержують частину? Так і Господь наказав тим, що проповідують Євангеліє, жити з благовісткування» (Кор. 9,13-14).

В Православній Церкві лише пастирям належить право священнодіяння, при чому єпископ має повноту прав священнодіяння; він відправляє усі церковні служби включно з рукоположенням священників і дияконів та разом з другим єпископом висвячує єпископів.

Що торкається «учительства» в Церкві Христовій, то, признаючи право й обов'язок головно за пастирством, Православна Церква дозволяє духовне учительство і мирянам, навіть з церковного амвону під час Богослужень. «Учитель» мирський чоловік іскусний слова науки і нравом чистий, — говорить «Кормча книга» (канонічний збірник у нас XII в.), нехай вчить, бо сказано, що всі будуть навчені Богом». З церковної катедри виголошували у нас проповіді люди світські, одягаючись, звичайно, в стихар.

В церковному управлінні миряни в Православній Церкві беруть діяльну участь поряд з духовенством, на підставі історичних традицій та сучасних церковно-громадських статутів, за обранням. Засада соборности в житті Церкви, як Тіла Христового, розвинена св. ап. Павлом (1 Кор. розд. 12). В Тілі Христовому не може бути розділення, а треба, щоб члени однаково дбали один про одного (12,25); ця засада лежить в основі участі мирян в управлінні церковному. Св. Іоан Золотоустий каже: «В Церкві належить все так робити, щоб ми знали, що всі ми одне Тіло, та щоб ми не покладали всього тільки на священника, але й сами дбали про всю Церкву, як про спільне нам Тіло».

В давній українській церковній соборності головним було не поняття права, а свідомість обов'язку членів Церкви брати активну участь в її житті. Законем Христової любові були пройняті в своїй широкій діяльності колишні наші Православні Братства. Давня українська православна соборність визнавала за пастирством Церкви не тільки обов'язки священнодіяння і учительства, а й управління в Церкві. Не могло бути, напр., такого порядку, щоб на чолі адміністрації всієї Церкви чи єпархії стояв мирянин, чи священник, а митрополит та єпископ звалися тільки «почесними головами». Знов таки ієрархічна повновладність архипастирів не була в Церкві правом влади для панування, але як високий обов'язок священства осіб, соборно вибраних, покликаних церковною громадою і належно висвячених на своє служіння.

Самою меншою клітиною в житті Церкви є парафія, в якій приналежні до неї вірні гуртуються біля свого храму та свого пастиря чи пастирів. Парафіяльне життя, взаємовідносини членів парафії з їх обов'язками, будується, як і в цілій Православній Церкві, не на правах, як у світській державі, а на християнській любові. Тому не місце в церковно-парафіяльному житті на партійну боротьбу, на зведення особистих поррахунків, тощо, бо не можна в церковно-релігійне життя вносити від'ємні явища світського життя. «Благаю вас, браття, — усовіщає вірних ап. Павел, — стережіться тих, що чинять незгоду й спокуси наперекір науці, якої ви навчилися, і ухиляйтеся від них, бо такі служать не Господеві нашому Ісусу Христу, а своєму череву; вони улесливими словами та красномовством обманюють серця простодушних» (Римл.16,17-18).

40. ВІДНОШЕННЯ ПРАВОСЛАВНОГО ХРИСТΙΑНИНА ДО ІНШИХ ХРИСТІАНСЬКИХ ВІРОВИЗНАНЬ

В Первосвященничій молитві Своїй Христос благав Отця за тих, що ввірують у Нього, щоб були вони всі одно (Іо.17,20-23). В 9-му члені Нікео-Царгородського Символа Віри ісповідуємо віру в ЄДИНУ, Святу, Соборну й Апостольську Церкву. Але гріховна людська неміч, уже в часи апостольські породжувала в Церкві

Христовій розділення (1 Кор. 1 10,13; 1 Петр.3,8; 1 Тим. 6,3-5). А пізніше, після того, як скінчилися переслідування християн, Церква мусіла вести боротьбу з еретиками й розкольникими, що з'являлись в ній самій. В добу Вселенських Соборів (IV-VIII століття) Церква звела боротьбу з ересями й уgruntувала догмати віри, а також основи церковного управління, Богослужень і християнського життя.

Христова Церква духовно завжди єдина, і тому називається вона Тілом Христовим, яке є одне, як Один Господь, одна віра, одно хрещення, Один Бог і Отець усіх»... (Ефес. 4,4-6). Ап. Павел каже, що для Церкви, як будівлі Божої, «іншої підвалини ніхто не може покласти, крім положеної, а вона — Ісус Христос» (1 Кор. 3,9-11). Тому Православна Церква вчить, що істинна Церква неподільна; від неї можуть бути і були тільки відпадиння. Таких відпадинь упродовж віків було багато; в наші часи налічують у світі понад 200 цих т. зв. «християнських деномінацій», — між ними є й такі, до яких не можна навіть прикласти назву «церква». Православна Церква з глибокої давнини молиться у великій ектенії в Богослужбах: «За спокій усього світу, за добрий стан святих Божих церков і за з'єднання всіх». В 20-му віці, особливо після двох страшних війн, які потрясли світ та викликали «звіря з безодні», християнська єдність стала необхідністю.

Православний християнин в науці своєї Церкви має все, що йому потрібне, щоб життя вічне досягнути. Тому заклики декого з новочасних західних богословів до людства про «нове слово Боже» чи про «нову П'ятидесятницю» ніяк не можуть бути прийняті Православною Церквою. Таж Сам Ісус Христос через свв. апостолів наказав Церкві зберігати все, що Він заповідав. А воно, те заповідане Христом, — вічне. Тож ап. Павел писав християнам: «Коли навіть ми (апостоли), або ангел з неба, буде благовістувати вам більше від того, що ми благовістили вам, нехай буде анафема. . . Бо чи я тепер шукаю ласки від людей, чи в Бога? Чи я стараюсь людям догодити? Бо коли б я ще людям хотів догоджати, то не був би слугою Христовим. Сповідіаю вас, браття, що благовістя, яке я проповідав, не від людини, бо я не прийняв його, ані не навчився від людини, а через об'явлення Ісуса Христа» (Гал. 1,8,10-18). Отже, право-

славному християнинові нема чого шукати в науці віри інших християнських визнань з їх небезпечними компромісами.

Постає питання, чи повинні православні приєднатися до сучасного Екуменічного руху, й увійти до Всесвітньої Ради Церков? Перш за все треба ствердити, що ні в одній з Помісних Православних Церков, ієрархи яких вступили в члени ВРЦ, не було соборного рішення Церкви про таке вступлення, чим порушено засаду Вселенської Православної Церкви, висловлену в «Окружному Посланні Східніх Патріархів» з 6 травня 1848 р., що «у нас охоронителем благочестя є саме Тіло Церкви, тобто народ, який завжди бажає зберегти віру свою незмінною і згідною з вірою батьків». Кажуть, що, вступаючи у Всесвітню Раду Церков, православні виявляють цим любов до братів по вірі, які, мовляв, тужать за єдністю християн. Але ж, чи для цієї місії акції потрібно православним творити спільно з неправославними такі молитви як ось ці: «За всі випадки недостойної поведінки нашої, які спокусили братів наших і тим поменшили дійство благодаті в їх душах, — молимо Тебе, прости нас, Господи!» «Боже, Отче наш, Ти можеш створити все новим. . . Поможі нам шукати правду, якої ми не пізнали». . . (З молитов у «Неділю молитов за християнську єдність» між 18 і 25 січня.) Чи такі молитви не говорять про те, що й самі православні захиталися вже в правді свого Православ'я і шукають чогось нового?

Реальним мотивом для участі православних в Екуменічному русі може бути тільки об'єднання християн на ґрунті практичного здійснення Христової науки, особливо в зв'язку із зростом войовничого безбожництва, заактивізованого комуністами в багатьох країнах світу. А треба тут сказати, що найбільших утисків на релігію і Церкву, найбільшого погрому духовенства і вірних, а разом майже суцільного зруйнування (понад 12 000) церков зазнав український народ від російського комуністичного режиму. Тож здавалось цілком нормальним, що християни у вільному світі, не дивлячись на різниці в їх віровизнаннях, стануть на захист многовікової християнської культури та свободи релігії. Але, на жаль, так не сталося, про це не згадує ані Еку-

менічний християнський рух, ані Всесвітня Рада Церков, організована 1948 р. на I Асамблеї в Амстердамі (Голляндія). Навпаки, діяльність Всесвітньої Ради Церков виявилась не тільки не антикомуністичною, антибезбожницькою, а навіть прокомуністичною.

В основній доповіді на Всесвітньому Християнському Конгресі на «захист миру» в Празі Чеській в червні 1961 р. член Виконавчого Центрального Комітету Всесвітньої Ради Церков, д-р Й. Громадка заявив: «Ми вважаємо намагання втягнути Церкву і християнську цивілізацію в боротьбу проти соціалістичного світу або проти комунізму з його ідеологією і грандіозним досвідом перебудови людської громади та звільнення людей від убожества і темноти, расового приниження і хронічної голодівки, — облудою і нещастям, які підривають самі корні християнської віри і сьогоднішньої великої місії церковної спільноти». (Журнал Моск. Патр. 1961 Июль. Стор. 45). Отже трибуна ВРЦ стала трибуною советської пропаганди, обмани світу від імени релігії і Церкви.

Особливо яскраво виступила прокомуністична діяльність ВРЦ від часу членства в ній Російської Православної Церкви, відтоді як московська патріархія вирішила вступити (1961 р.) в члени ВРЦ*), чим влада СРСР здобула вигідне місце для своєї пропаганди. Це сталося тоді, коли єпископ Никодим Ротов (віком 31 рік) став керівником Відділу Зовнішніх Зносин при московській патріархії, який з наказу советської влади добре вивчив ВРЦ і вигоди членства в ній Православної Церкви СРСР. Під час IV Асамблеї Всесвітньої Ради Церков в Упсалі (Швеція) 1968 р. цей Никодим, уже митрополит, як представник Церкви СРСР відповідав на запитання на прес-конференції. На питання, чому б не перевести діалог між християнами і марксистами, він відповів: «Для ідеологічного діалогу християн і марксистів нема підстав, оскільки переконання одних виключаються дру-

*) Впродовж 12 років московська патріархія не вступала в члени ВРЦ, мотивуючи тим, що цілі Єкуменічного руху «не відповідають ідеалу християнства і завданням Церкви Христової, як їх розуміє Православна Церква», як писав це патріарх Олексій.

гим. Але зате є всі можливості плідотворного діалогу з марксистами по питаннях миру і справедливості. Це підтверджується досвідом Російської Православної Церкви в Радянському Союзі за останніх 50 років. Ми віримо в співпрацю між християнами і марксистами в практичних питаннях.» (Журнал Москов. Патр. 1968. ч. 10, стор. 45). Він, митроп. Никодим, не сказав тільки, що в «досвіді... в Радянському Союзі...» винищено в ім'я «миру і справедливості» мільйони християн, що кров'ю залито Українську Автокефальну Православну Церкву, вигублено майже всіх її єпископів, тисячі священиків та безліч вірних; що зруйновано в Україні тисячолітні культурно-історичні пам'ятки, що той «досвід» важким обухом завис там над християнськ-національною душею народу, що за слово правди там карають тортурами в застінках або в нетрях заслання. Не сказав Никодим правди про нинішню долю Церкви в СРСР, яка (доля) гірша ніж доля орла в клітці, бо та Церква — політичне знаряддя державної влади, вона не має права свого церковного голосу.

Московська патріархія ні разу не стала перед советською владою на захист своєї пастви в ім'я правдивого миру і справедливості, в ім'я свободи релігії. Також і Всесвітня Рада Церков ні одного разу не запротестувала проти потоптання волі Церкви і релігії в СРСР. Натомість московський патріарх Олексій 1962 р. став на захист комуністичного режиму на острові Кубі, звернувся з закликом до всіх урядів світу і до християн всього світу, щоб рішуче протестували проти «провокацій» уряду США, який «готує напад на вільну Кубінську республіку». А коли Центральний Комітет ВРЦерков раз насмілився заявити протест проти інтервенції військ Варшавського договору в Чехословачію 1968 року, то патріарх Олексій запротестував проти цього, заявивши, що та збройна інтервенція була «необхідна для захисту соціалістичного устрою в Чехословачії, якому народ цього краю відданий, а само існування якого стало під загрозою з боку руйнуючої діяльності антисоціалістичних сил».

Православний християнин повинен твердо триматися апостольського заповіту: «Браття, стійте і додержуйте передань, яких ви навчилися чи то словом, чи послан-

ням нашим» (2Сол.2,15). Відступлення від Православної Догматичної науки, щоб людям догодити, означає, як каже св. ап. Павел, перестати бути слугою Господа Христа. (Гал.1,10).

Православний християнин, як і традиція його ісповідання йому каже, повинен мати повну терпимість до інших християнських віровизнань та в міру його можливостей брати участь в духовній місії з'єднання християн у світі.

Єднаючись з християнами інших віровизнань на ґрунті невідступлення від своєї віронауки, а практичної християнської моралі в ім'я любови до ближнього, православний християнин повинен пам'ятати заповіт апостольський: «Уважайте, обережно ходіть, не як нерозумні, а як мудрі, не марнуючи часу, бо дні лукаві. Тому не будьте нерозумні, а розумійте, що єсть воля Божа. . . Зедягніться в усю зброю Божу, щоб ви могли стати проти хитрощів диявольських» (Єфрес. 5,15-17; 6,11).

Безбожний комунізм, ворог християнства, часто міняє своє обличчя, скрізь він має своїх явних і тайних прихильників, навіть серед діячів сучасного Екуменічного християнського руху. Щоб зберегти себе від його отруї, православному християнинові треба завжди провіряти свою совість у світлі Євангелії, бути мудрим, як каже апостол, щоб відрізнати Духа Істини від духа неправди, лукавства і моральної загибелі.

41. ОБОВ'ЯЗКИ ХРИСТИЯНИНА ЯК ЧЛЕНА РОДИНИ

Сказав Господь Бог: «Не добре чоловікові бути самому; сотворимо йому таку поміч, щоб до пари була йому». . . І сотворив Господь Бог жінку з ребра, що взяв од чоловіка, та й привів її до чоловіка. І каже чоловік: «Це ж кість од костей моїх, і тіло від тіла мого. Мусить вона зватись людина, бо її взято з чоловіка. Тому оставить чоловік отця свого й матір свою та й пригорнеться до жінки своєї, і будуть у двох, як одно тіло» (1 кн.М.2,18,22-24).

Так оповідає Біблія про походження людської родини. І тому шлюб, як союз, співжиття чоловіка і жінки, є первісна, самим Богом установлена і благословенна, комірка суспільного людського життя. Тому людська

громадськість у дальшому зростанні має свою основу в родині. В християнстві Сам Господь ствердив благословенність шлюбу, родини. На запитання фарисеїв, чи дозволено чоловікові розводитись з жінкою своєю за всяку вину, Христос відповів їм словами Св. Писання, що наведені вище, закінчивши: «Тим то вже не двоє, а одно тіло. А що Бог спарував, чоловік нехай не розлучає» (Мтф. 19,3-6). Ап. Павел каже: «В Господі ані жінка без чоловіка, ані чоловік без жінки, бо як жінка від чоловіка, так і чоловік через жінку, а все від Бога» (1 Кор. 11,11-12). Взаємні ж духовні відносини чоловіка і жінки в шлюбі ап. Павел представляє в образі союзу Христа і Церкви, що є «таємницею великою». Про цю високу гідність і святість Таїнства шлюбу читається в посланні ап. Павла до Ефесян (5,20-33) під час відправи Таїнства шлюбу.

Православна катехизична наука вчить, що шлюб, — «Таїнство, в якому, при добровільній перед священником і Церквою обітничі нареченого і нареченої бути взаємно вірними, благословляється Церквою їх шлюбний союз, в образ духовного союзу Христа з Церквою, і прикликається їм благодать чистої єдності для благословенного народження і християнського виховання дітей». Таке високе значення шлюбу благословенного Церквою, виключає, річ зрозуміла, многоженство. З'єднаний Богом подружній союз двох осіб повинен бути союзом вірності одно одному на все життя. В основі цієї вірності повинна бути любов, любов не лише тілесна, а більше духовна, злиття душ ніби в одну особистість. В юнацьких роках палка неперевірена закоханість може повести до поспішного шлюбу з сумними наслідками в дальшому житті. Тому любов належить перевірити, ближче пізнати один одного в любові, глибина якої залежить багато від згідності в характерах та поглядах. Шлюб з практичних розрахунків, грошей, службової кар'єри, тощо, не має, з християнського погляду моральної вартости.

Умовою здорового християнського шлюбу є добра воля наречених. Тому на самому початку чину вінчання священник питає молодих: «Чи ти з своєї доброї волі, а не з примусу бажаєш одружитися з цією (цим), називається ім'я, що її (його) тут перед собою бачиш?» Коли б

хто з них заперечив свою добру волю, то чин вінчання не може бути довершений. Примусу до шлюбу не може бути, бо це не відповідає святості таїнства.

Правдиве одруження повинно б бути за своєю ідеєю нерозв'язуваним. Сказав Христос: «що Бог з'єднав, чоловік нехай не розлучає». Але Христос у тій же бесіді вказав на «любодійство», як морально-законну причину до розводу (Мтф.19,9). В практиці Православної Церкви існують ще й інші причини до шлюбної розлуки, викликані життєвими обставинами; між ними така причина, як незгідність характерів одружених, що може привести їх до постійної незгоди і тяжких ускладнень.

Про взаємовідносини між чоловіком і жінкою ап. Павел каже: «Христос полюбив Церкву і Себе віддав за неї, щоб освятити її, очистивши купіллю водяною у слові, щоб показати її славною Церквою, яка не мала б плями, чи порску, чи чого такого, а щоб була свята і непорочна. Так чоловіки повинні любити своїх жінок»... (Єфес. 5,25-28). З цього порівняння на християнський шлюб треба дивитись як на Боже призначення людині. Святість, непорочність і духове зростання одружених, це вища мета шлюбного союзу в християнстві, як про це в іншому місці апостол каже: «Чоловік освячується в жінці, а жінка освячується в чоловікові»... Бо звідки ти, жінко, знаєш, що не спасеш чоловіка? Або звідки ти, чоловіче, знаєш, чи не спасеш жінки?» (1 Кор. 7,14-16). Обов'язок взаємної помочі чоловіка і жінки в їх подружньому житті часто забувається за життєвою суєтою. Перші часи гарячої любові одружених, ідеальні настрої, високі почуття, поволі охолоджуються; співжиття стає звичайним, опертим більше на відносинах характеру не духовного. Недобре буває також, коли подружжям оволодіває те почуття, яке можна назвати сгоїстичною любов'ю. Така любов штовхає подружжя жити лише особистими інтересами, і віддаляє від громадського життя, від спільности з людьми.

Про самі подружні обов'язки чоловіка і жінки ап. Павел каже: «Жінки нехай коряться своїм чоловікам, як Господеві. Бо чоловік голова жінки, як і Христос голова Церкви. Чоловіки, любіть своїх жінок, як і Христос полюбив Церкву і Себе віддав за неї... Тим то

і кожний з вас нехай так любить свою жінку, як самого себе, а жінка нехай боїться свого чоловіка» (Еф.с. 5,22-25,33). В словах апостола «жінка нехай боїться свого чоловіка», не слід розуміти якогось рабського страху жінки перед чоловіком. Це мова про боязнь зробити щось неприємне чоловікові, скривдити його, образити, втратити його любов. Не буде помилки в розумінні, що така ж боязнь повинна бути і в чоловіка у відношенні до жінки, як і сказано на початку читання з «Апостола» в чині вінчання: «Покоряйтеся одно одному у страхіві Божому» (Ефес.5,21).

Традиційно в християнській родині було, що керівна роля належала чоловікові. Його обов'язком були: головні турботи про матеріальний добробут родини, відповідальність за її долю, за моральний стан її; родина несла його прізвище, була продовженням його роду. До жінки ж належали переважно хатні обов'язки, догляд та виховання дітей. Але в нинішні часи нові економічні і соціальні умови внесли значні зміни в родинне життя, нині й жінкам доводиться нести працю поза домом. В цих новітніх обставинах подружжям тим більше потрібні почуття любови й вірності одно одному і відповідальности за виховання своїх дітей.

Виникає питання, який є християнський погляд на рівноправність жінки з мужчиною? Це питання, знаходить відповідь у Св. Писанні вже в оповіданні про сотворення людей. Першим сотворив Бог Адама, а потім Єву; яку сотворено з ребра чоловіка і приведено Господом Богом до чоловіка, який сказав: «Це кість від костей моїх і тіло від тіла мого...» як уже сказано (Бут.2.21-23). Отже в залежности від самої природної організації мужчини і жінки прийшло до деяких ріжниць в їх правах та обов'язках. Ап. Петро каже: «жінки, корітеся своїм чоловікам, щоб навіть коли деякі з них не вірують слову, життям своїх жінок без слова були з'єднані, побачивши ваше чисте богобоязливе життя. Вашою прикрасою нехай не буде зовнішнє: заплітання волосся, золоті оздоби, або зодягання одерж, але внутрішня людина серця, в нетлінності тихого і спокійного духа, що вельми цінне перед Богом... Також і ви, чоловіки, обходьтесь з жінками розумно, як з більш слабим посудом жіночим, віддавайте їм честь,

як співнаслідницям благодатного життя, щоб не зупинялися ваші молитви. І нарешті, будьте всі одної думки, милостиві, братолюбиві, милосердні, смиренномудрі» (1 Петр.3,1-4,7-8).

Так апостол підкреслює, що жінка природно слабша фізично, створіння ніжніше. А тому, очевидно, деякі функції в суспільно-державному житті їй не під силу: військова, напр., служба зо всім її жахом в часах війни, взагалі тяжка фізична праця. Духовна обдарованість жінки така сама, як і мужчини, але частіше у неї переважають сердечні почуття над силою розуму і волі. Розвиток точних наук є переважно ділом мужчини; так саме в державно-творчій праці.

Матерній інстинкт жінки, наданий їй Творцем, дає почувати себе всюди. Заглушити цей інстинкт не можливо, бо треба було б змінити саму природу жінки. Матерні обов'язки, коли розуміти їх тільки у відношенні фізичному, дуже важливі й складні. Але не сама фізична природа кличе жінку до родинного життя. Духовна її організація, більш м'яка, ніжна, терпелива, саможертвна в догляді за дітьми свідчить про те, що нормальне становище жінки найбільше таки в родині. Мужчина рідко буває здібним до такої виховної ролі щодо малих дітей, яку має жінка-мати. Вона краще розуміє психіку дитини, й діти в ранньому віці завжди бувають більш прив'язані до матері, ніж до батька. Дитячі вражіння любови й догляду матері так глибоко западають до душі, що служать джерелом найтепліших приємних спогадів на все життя та часто стримують людину від морального занепаду. І яка ж втрата була б для людства, коли б жінка засвоїла крайній погляд емансипації, що її природня матерня роля в родині — це пережиток. Життя свідчить, що роля жінки у вихованні молодих поколінь, у підготовці їх до праці національної і державної має не менше значення, якщо не більше, ніж діяльність, яку називають громадською.

Святі обов'язки матері у відношенні до дітей, особливо в перших роках їх дитинства, не виключають, розуміється, обов'язків батька. В християнському шлюбі, коли він, з народженням у ньому дітей, стає християнською родиною, любов між чоловіком і жінкою повинна ще поглиблюватись. Діти ще міцніше зв'язують по-

дружжя кровно і духовно. Церква в чині вінчання молодих молиться, щоб «дав їм Господь чистоту та плід утроби в шлюбі, щоб звеселились вони, дивлячись на синів та дочок своїх, щоб дарував їм щастя в дітях»...

Головний обов'язок батьків до дітей був вказаний Самим Ісусом Христом в заповіді: «Пустить дітей іти до Мене й не боронить їм, бо таких є Царство Боже. Істинно кажу вам: хто не прийме Царства Божого, як дитина, той не увійде в нього» (Мрк.10,14-15). І першим священним актом, що ним до Христа приводять своїх дітей християнські батьки, є св. таїнство Хрещення дитини. Наука Православної Церкви про хрещення немовлят основана на наведеному вище заповіді Христа й на практиці церковній, про яку учитель Церкви 3-го віку Ориген пише: «Хрещення дітей бере свій початок від часів апостольських». Про це ж свідчать і отці Карфагенського Собору (252 р.), які кажуть, що немовлята, хоч вони самі жодного гріха вчинити ще не можуть, істинно охрещуються для відпущення гріхів, щоб їм через відродження купілю очиститися від того, що дістали вони від давнішнього народження (прав. 124), себто через таїнство Хрещення з душі їх спадає пляма первородного гріха, і душа знову стає подібною до свого первоствору в образ Божий, стає дитиною Божою (Гал.3,26-27).

Христос в розмові з Никодимом сказав: «Істинно кажу тобі: коли хто не родиться з води і Духа, не може увійти в Царство Боже». (Іо.3,5). Пам'ятаючи ці слова Господа, св. Церква наша хрестить дітей, і цього правила вона додержується так твердо, що таїнство Хрещення, яке звершує звичайно священник, може звершити, по науці нашої Церкви, і православний мирянин, чоловік чи жінка, в тому випадкові, коли священника нема, а дитина хвора й може вмерти.

Ті сектанти, які кажуть, що хрестити треба тільки того, хто вже свідомо може прийняти Христа після просвічення його Словом Божим, не виконують наказу Господа: «Пустить дітей іти до Мене й не боронить їм». А подруге, — їх (сектантів) ставлення до релігії чисто розсудочне; вони забувають, що в релігії не розум тільки, а можливо більшу навіть, ніж розум, роль відіграє почуття людини. Релігійне почуття виховує-

ться в правдиво християнських ролинах з дитинства всім церковно-християнським побутом у річному крузі церковних свят. Ці дитячі враження так глибоко западають в душу, що не раз вони повертають людину до Бога після «свідомих» літ критичного вже ставлення до Церкви й релігії.

«Дух дише, де хоче, і чуєш Його голос та не знаєш, відкіль він приходить і куди йде. Так і всякий, народжений з Духа» (Іо.3,8). Ці слова з бесіди Ісуса Христа з Никодимом про дійство благодаті Святого Духа відносяться й до таїнства Миропомазання, яке в Православній Церкві звершується над охрещуваними. В Хрещенні подаються дитині дари Св. Духа для духовного відродження душі, в Миропомазанні благодатні дари для зростання душевних сил і зміцнення їх на все життя. «Той, що утверджує нас з вами в Христі, — каже ап. Павел, — і що помазав нас, єсть Бог, Який положив печать на нас і дав завдаток Духа в серцях наших» (2 Кор.1,21-22).

Так Церква дає всі благодатні засоби для виховання дітей в дусі заповітів Христа. «Батьки, — каже ап. Павел, — не драгуйте дітей ваших, а вирощуйте їх у навчанні і наставленні Господнім» (Ефес. 6,4). Для цього належить мати з дітьми прості і задушевні розмови про Господа, про любов, турботи і милосердя до людей.

З пробудження свідомого життя, належить поволі вводити душу дитини в молитовний настрій. Молитовні слова повинні відповідати кругові понять дитини в її вікові. Ніщо так не впливає на розвиток релігійного почуття в дитини, як приклад його оточення, головним чином, батька та матері. Їхня релігійність, хатня і церковна молитва, ведені щиро і з любов'ю, найкраще передаються вражливій душі дитини. Даючи позитивний приклад дітям щодо релігії і Церкви, батьки повинні особливо стерегтися такої поведінки й розмов між собою, які викликали б спокусу в дитячій душі та відчужували її від Церкви і релігії. Часто батьки починають критикувати в присутності дітей духовенство, думаючи, що діти не розуміють, про що йде мова. Але вражливість, спостережливість і зрозуміння починають рано появлятися у дітей, часто непомітно для дорослих. В ці часи, часи посиленої боротьби войовничого атеїз-

му з вірою в Бога, батьки особливо повинні пам'ятати, що на них тепер, як ніколи, лежать великі відповідальні обов'язки збереження Христової віри і християнської моралі в їх дітях. Ці обов'язки не легкі, коли навіть верховні суди у великій державі не з безбожною владою, забороняють у школах молитви дітей до Бога. Разом з розвитком в душі дитини релігійного почуття треба розвивати в ній і християнські чесноти згідно заповідей Господніх. Засоби морального виховання в основному є ті ж, як і виховання релігійного. Дуже добре привчати дітей до добродійності, нехай кількісно і дрібно, відповідно з їх віком, особливо перед і в часі великих свят, для чистого дитячого серця така добродійність посилить світлий святочний настрій та залишиться в пам'яті на майбутнє.

Явища відчуження дітей від батьків мають місце там, де нема правдивої любові між батьком і матір'ю. Любов є основою родини, і коли її нема у батьків, то і в дітей руйнується фундамент, на якому повинно будуватись їх життя. Діти стають жертвою нездорових відносин між батьками. Розмовляє мати з дитиною про Христа, християнство, про мучеників у християнстві, про любов до ближнього, пробуджує жалість в дитині і т. д., — все це духовне виховання, яке стоїть на першому місці. Духовне виховання в рідному домі з малих літ це — головний камінь будови, на якому держиться дальніше життя. Можуть бути занепади, як з Євангелієм блудним сином, але спогади дитинства часто спасають, виховання в любові, залишається на все життя великим добродійством.

Обов'язки дітей до батьків у Старозаповітному декалозі заповіджені 5-ою заповіддю: «Шануй батька твого і матір твою, і добре тобі буде, і довго житимеш на землі» (2 кн.М.20,12). Непощана дітей до батьків остільки суперечна правдивій природі людини, що в Старому Заповіті закон Мойсея накладає прокляття на того, хто безчестить батька свого і матір свою (5 кн.М.27,16), а того, хто проклинатиме батьків своїх, закон наказував «карати смертю» (2 кн.М.21,17). Пощана до батьків повинна бути в дітей навіть і при випадках якихось недоліків батьків, як це показано в оповіданні про Ноя: біблійний образ Хама, сина Ноя, на всі часи зостався

прізвищем непошани, невічливого поводження з людьми. Натомість високий образ пошани і любови до батьків показано в історії Йосифа, сина патріярха Якова (1 кн. М. 45,9-13).

В Новому Заповіті багато є вказівок щодо обов'язку дітей виконувати п'яту заповідь. Сам Ісус Христос, коли був юнаком, показував приклад покірности (Лк.2,51). Багатому юнакові, який просив Христа вказати, що робити для досягнення життя вічного, Христос нагадав заповіді, а серед них і п'яту: «Шануй батька твого і матір» (Марк.10,17-19). Докоряючи фарисеям і книжникам за лицемірство їх, Христос казав їм: «А ви для чого переступаєте заповідь Божу ради вашого заповіту? Таж Бог сказав: шануй батька і матір, а хто зневажає батька або матір, смертю нехай умре. І знівечили ви заповідь Божу ради звичаю вашого» (Мтф. 15,3-6). А коли Христос страждав на хресті, то, не дивлячись на жахливі муки, побажав виконати останній синовній обов'язок, звернувшись до Матері Своєї, що стояла при хресті: «Жено! Це син Твій». А потім до ученика Іоана: «Це Мати твоя» (Іоан 19,26-27).

Діти, слухайте батьків у всьому, бо це вгодно Господеві», — каже ап. Павел (Колос.3,20, також Ефес.6,1). Також вказує ап. Павел на обов'язки дітей до батьків, внуків до бабок і дідів турбуватись про них в їх старості, там самим віддячуючись їм за все те добро, яке діти, внуки мали від них в утриманні, вихованні, освіті. Священним обов'язком дітей є також молитися за батьків за життя їх про здоров'я їх, молитися за упокой їх і прадідів по смерті їх та виконувати передсмертні заповіді їх (2 Мак.12,43-44, Іерем.35,18-19). Старозаповітний мудрець вчив молоді покоління: «Слухай, сину мій, і будь мудрим та справляй серце твое на дорогу праву... Слухняним батькові будь, що від нього народився; не нехтуй неньку, хоч вона буде вже й старенька... Нехай же радіє і твій отець, і ненька, що тебе зродила, нехай веселиться» (Притч. 23-19,22,25).

42. ЧЕРНЕЦТВО ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД СЛУЖІННЯ БОГОВІ І ПОДВИГ МОРАЛЬНОГО УДОСКОНАЛЕННЯ

В християнському подвигові служіння Богові і стремління до моральної досконалости є дві путі. Перша путь, якою йде звичайно безмірно більша частина християн у світі, це — посильне здійснення моральної науки Христа, слідування заповідям Христовим в умовах світського життя на землі. Це путь не легка. Бо ж тут — «Цілий світ лежить у злі» (1 Іо.5,19); «Не збирайте собі скарбів на землі» (Мтф. 6,19); «Прошу вас, як чужинців і приходнів, повздержуватися від похотей тілесних, що воюють проти душі» (1 Петр.2,11); «Не будьте подібні до цього світу, а преобразіться обновленням ума вашого» (Римл.12,2)... Словом, земне життя в світі повне спокус (гордість, владолюбство, славолюбство, заздрість, тощо). З другого боку, багато всяких життєвих турбот, особливо ж в родині, для жонатих чоловіків і замужніх жінок, як про це каже ап. Павел (див. 1 Кор.7,28-36). Отже світське життя з його великими спокусами не можна вважати за сприятливе для досягнення моральної досконалости. Тому вже в перших віках християнства постала ще інша путь спасіння, путь відокремлення від суєтного світу, від його спокус.

Християни, що стають на цю путь, віддаляються від суєтного світу, від товариства людей, від службових і громадських становищ. В давнині ці подвижники відходили в пустелі або в ліси, утворювали там спільні духовні громади, засновували монастирі. Вони провадили своє життя в молитвах, богослужіннях, ріжних трудах та в суворих постах, удосконалюючись у чеснотах любови до Бога і ближнього, смирення, пскірности, чистоти серця. Таке життя має назву «аскетичне», бо воно вимагає подвигу в боротьбі з гріховною природою людини. В історії Української Церкви це життя отримало назву «чернецтва». Початковий літопис «Повість временних літ» каже, що при князі Ярославі Мудрому (синові св. Володимира Великого) «чорноризці почали множитись і монастирі почали виникати». Очевидно, що назва ця «чернець», «чернецтво» постала від постійно чорного, — як вираз суму і скрухи, — одягу аскетів.

Вказівки на аскетичні подвиги в християнстві є в Св. Письмі, з яких бачимо, що аскетизм не є обов'язком християнинові, а лише порадою. Так Христос на зауваження учеників, що краще чоловікові не женитися, ніж терпіти при собі жінку злу, сказав: «Не всі вміщають це слово, а кому дано. Бо є скопці, що з утроби матерної так народились; і є скопці, що від людей оскоплені; і є скопці, що самі себе зробили скопцями ради Царства Небесного. Хто може вмістити, нехай вміщає» (Мтф.19,11-12). Тобто нешлюбний стан, вибраний ради Царства Небесного, Христос признає за подвиг, не багатьом доступний.

Повне зречення власності, що входить в чернечі обітниць, теж є подвиг, як і нешлюбний стан, і це також Євангельська порада, а не обов'язок для християн. Ісус Христос вказав також ще вищу ступінь духовного звершенства. Це пожертва ради Христа своїми природними зв'язками з рідними: «Всякий, хто покине дім, або братів, або сестер, або батька, або матір, або жінку, або дітей, або ґрунти ради імені Мого, в сто раз той більше візьме, і життя вічне осягне» (Мтф.19,29).

Закид чернецтву, що воно, мовляв, своїм зреченням від світу нехтує Христову заповідь про любов до ближнього і є виявом крайнього індивідуалізму, не має підстав. Коли Христос каже про залишення християнином своїх рідних ради Нього, то це зовсім не означає, що християнин, ставши ченцем перестав їх любити, чи перестав взагалі любити людей.

Люблячи Бога, чернець, як і кожен християнин, повинен обіймати всею любов'ю і своїх рідних і всіх ближніх. Ця любов найперше проявляється в молитвах за грішний світ, для якого ці молитви по монастирях віками були цілющою водою і духовною втіхою. В бідах і скорботах життя віруючі знали, що за них моляться ченці, які посвятили себе молитві. В очах народу особливо цінними були ті монастирі, що будувались простими ченцями, «без золота і срібла», на збірний гріш народу, будувались, як сказано в літописі, «сльзьми, постом, молитвою, трудами». Таким монастирем був і самий знаменитий Києво-Печерський монастир, всенародня українська святиня, якій пізніше надано було назву «Лавра».

Христос сказав: «Ви світ мирові. Не може заховатися город, коли стоїть на горі. І засвітивши свічку, не ставлять її під посудину, а на свічнику, і вона світить усім, хто в хаті» (Мтф.5,14-15). Ці слова Господа відносяться і до монастирів та до їх ролі в історії людства. Коли аскети-ченці відходили від світу, то світ ішов до них, розуміючи велику духовну і культурно-освітню роль монастирів. Так Києво-Печерська Лавра століттями була центром як релігійного життя так і центром освіти для нашого народу та й для сусідніх православних країн. Люди йшли до ченців каятися в своїх гріхах, ішли, виконуючи свої обітничі, дані Богові в тяжких обставинах життя, ішли молитися за своїх рідних, живих і померлих; підсилювались і духовно. Відходили з прощі дійсно в піднесенні звершеного морального подвигу.

В монастирях були подвижники такого високого ступеня морального звершення, що мали великий вплив і на маси народні і на представників громадського і навіть державного життя. Києво-Печерський монастир, з його розумінням чернечого життя, з його традиціями в служінні Богові і народові, був зразком для інших монастирів. Його вихованці, що виходили на єпископські катедри по цілій Київській митрополії, шпирили скрізь світло Христової істини, всюди дбали про християнізацію життя.

43. ХРИСТІЯНИН ЯК ЧЛЕН СВОЄЇ НАЦІЇ

Христос перед Своїм Вознесенням заповів апостолам навчати всі народи, хрестячи їх в ім'я Отця і Сина і Святого Духа (Мтф.28,19), та проповідувати покаєння і прощення гріхів між усіма народами (Лк.24,47), при чому проповідники говоритимуть новими мовами (Мрк. 16,17). Останніми ж словами Господа на горі Оливній, з якої Він вознісся, були: «Ви приймете силу Духа Святого, що зійде на вас, і будете Мені свідками в Єрусалимі та по всій Іудеї і Самарії і аж до краю землі» (Діян.1,8). Усі ці заповіді Христа говорять про вселенський характер заснованої Христом Церкви.

Дійсно, вже слухачі першої проповіді апостолів в день шестя та на них Св. Духа, відчули, що пришло в світ щось величне, надзвичайне. Казали вони: «Чи ж

не всі ці, що говорять, галилеяни? Як же ми чуємо кожен власну мову свою, в якій ми народились? . . . Чуємо, що вони говорять нашими мовами про великі діла Божі» (Діян.2,7-11), Так було стверджено, що прийшов кінець першенства вибраного народу, як це було в Старому Заповіті. Правду Нового Заповіту висловив ап. Павел, що в Церкві Новозавітній «нема Елліна і Юдея, обрізання й необрізання, чужоземця й скифа, невільника і вільного, а все й у всьому Христос» (Кол. 3,11).

Ці слова ап. Павла говорять про всесвітність християнства, про те, що двері Церкви Христової відкриті однаково для всіх народів, без різниці їх національної приналежності. Рівнозначне з тими словами апостола є й в іншому його посланні: «Всі ви, що в Христа хрестилися, у Христа зодягнулися. Нема Юдея, ані Елліна, нема невільника, ані вільного. . .» (Гал.3.27-28).

Звичайно, ці слова не заперечують любови до свого народу. В Христовій Євангелії маємо ясні вказівки позитивного відношення до національності, до рідного краю і народу. Вже праведний старець Симеон Богоприємець у своєму так зворушливому «Нині відпускаєш» бачив у пришестві Христа в світ для спасіння всіх людей «і славу народу Ізраїля» (Лк.2,29-32). Сам Христос, посилаючи апостолів на проповідь, заповів їм: «До невірних не ходіть, і в місто Самарянське не заходьте, а лучче йдіть до загублених овець дому Ізраїлевого; ідучи ж, проповідуйте, кажучи, що наблизилось Царство Небесне» (Мтф.10,5-7). Знову ж жінці Хананейській (в поганській країні Фінікії), яка благала Христа, щоб вигнав біса з її дочки, Христос сказав: «Мене послано тільки до погибших овець дому Ізраїлевого». І тільки побачивши велику віру цієї жінки, — зцілив її дочку (Мтф.15,22-28). І Сам Христос, що заповів апостолам іти і навчати всі народи, особливо тужив над долею рідного Йому по крові народу: «Єрусалиме, Єрусалиме, ти, що вбиваєш пророків і побиваєш камінням посланих до тебе! Скільки разів Я хотів зібрати дітей твоїх, як пташка збирає пташат своїх під крила, і ви не схотіли. Ось оставляється дім ваш пустий» (Мат.23,37-38).

В день шестя Святого Духа на апостолів було стве-

рджено і признання в Церкві Христовій національних особливостей, благодаттю Св. Духа освячено тоді різні мови народів. «І сповнились усі Духа Святого, і почали говорити іншими мовами, як Дух давав їм пррмовляти» (Діян.2,1-4). Така була воля Бога, щоб всевітність Церкви Христової поєднати гармонійно з народністю, з національністю її членів, про що Церква ісповідує в ксндаку на День П'ятидесятниці: «Коли Найвищий прийшов і мови змішав, то розділив народи; коли ж вогненні язики роздав, то до єдності всіх покликав, — і ось ми згідно славимо Всесвятого Духа». В зворушливих словах свідчить ап. Павел про всенародність Церкви: «Правду кажу в Христі, не обманюю, як свідчить мені совість моя в Дусі Святім, що великий для мене смуток і неперестанний біль для серця могого. Я сам бажав би бути відлученим від Христа за братів моїх, рідних мені по тілу, себто Ізраїльтян, яких усиновлення, і слава, і заповіді, і закони, і богослужби, і обітницї; їх отці і від них Христос по тілу, Який єсть над усім Бог, благословенний на віки» (Римл.9,1-5). У цих словах бачимо, що правильне розуміння універсальности, всенародности християнства цілком гармонійне з признанням національних особливостей, з любов'ю членів Церкви до свого народу, з особливою чутливістю до його долі.

В Православній Церкві національна засада завжди мала велике значення, бо Православна Церква не мала і не має одного земного осередку і одного зверхника, як у Католицькій Церкві. Вона складається з автокефальних церков, в утворенні яких велику ролю відіграв національний фактор життя. Вже в перших віках християнства утворювались місцеві християнські церкви, чому й прав. 34-е апостолів постановляє, що «Списком пам кожного народу належить знати першого з них».

Українська Православна Церква це національна церква Українського народу. В ній народ виявив глибоку творчість свого духа в різних ділянках і формах церковно-релігійного життя, й так утворилось українське православ'я, своєрідне національним характером, як і в інших народів православної віри, які об'єднані єдиним (однаковим) Православним ісповіданням віри. Ці особливі форми українського національно-цер-

козного життя утворюються віками і тому тісно пов'язані з усім історичним життям народу, в якому Церква відіграла велику культурно-духовну роль. А тому наш обов'язок знати історію своєї Церкви.

З-поміж особливостей Української Церкви визначаються такі: 1) Церковно-громадський характер, церковний абсолютизм, чи то в формі папізму, чи в формі цезарепапизму, здавна був чужий українському православ'ю, українському церковному життю; 2) виявлення цього характеру в церковно-соборному устрої Церкви (обласні церковні собори, собори єпископів, єпархіяльні собори, соборна діяльність у «братствах» при церквах); 3) виборність ієрархії і духовенства з захованням, однак, канонічних спеціальних уповноважень ієрархії і духовенства в житті Церкви; 4) перевага практичного християнства; звідсіль і в українській чернецтві не втеча від світу, а участь в творчій будові культурного життя на рідній землі; 5) побожність внутрішнього характеру, при якій зовнішні форми побожності, теж багаті (будова храмів, мистецьке оздоблювання святинь, церковний спів, величні свята, прощі до монастирів) були виявами внутрішнього побожного почуття, а не змісту віри, тобто не переходили у виключне «обрядовір'я»; 6) система «симфонії», або гармонії у взаємовідносинах поміж Церквою і державою, починаючи від охрещення Русі-України при св. князі Володимирі Великому.

В цих особливостях Українська Православна Церква відіграла величезну роль в житті свого народу, як для його християнізації так і для розвитку народом його національної культури. Дякуючи цьому, український народ у XVII ст. виявив подиву гідну відпорність у боротьбі проти акції денаціоналізації його польською владою шляхом окатоличення. В «Книгах буття українського народу», творі, в якому в половині XIX віку висловлена була ідеологія «Кирило-Мефодіївського братства», йде мова про українське козацтво, як «істее християнське братство, що обороняло віру святу, ближніх з неволі визволяло», мова про віру православну українського народу, проти якої повели наступ «пани та єзуїти», щоб «насилно повернути Україну під свою владу».

З християнського погляду національне почуття, як родинне, цілком оправдане, але воно не повинно переходити в шовінізм, тобто націоналістичний егоїзм, у ненависть до іншої нації. Християнина зобов'язує любов до ближніх, в залежності від споріднення нашого з ними, як і сказав ап. Павел: «Робімо добро всім, а найбільше спорідненим вірою» (Гал.6,10).

Нині в Україні вже 50 років комуністична влада з її матеріалізмом і атеїзмом викорчує те духовне, що виросло віками в національній душі народу нашого з насіння, засіяного св. хрещенням. Цілі покоління вже виросли без хрещення й без Бога, ворог заповзвся спустошити душу нашого народу. Тому святий обов'язок тих, що живуть в умовах свободи віри в різних країнах поза Батьківщиною, берегти Христову віру прадідів, дітей своїх в ній виховувати, з чим пов'язане і збереження національної душі нашого народу.

44. БОГОВСТАНОВЛЕНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ І ОBOB'ЯЗКИ ХРИСТІЯНИНА В ДЕРЖАВНОМУ ЖИТТІ

Є різні теорії про походження державности і державної влади. Але Святе Писання не залишає сумніву в тім, що було Боже благословення на ту організацію суспільного людського життя, яку звемо державою. «Хто пролле кров людську, того кров теж проливатиме чоловік, бо в образ Божий сотворив Бог чоловіка» (1 кн.М.9,6). В цих словах було дано благословення й тій організації, яка покликана дбати про захист і добробут людей та про охорону правопорядку, що є основною функцією державної влади. Св. Письмо проти анархії в людському житті: «там, де нема управління, падає народ» (Притч.11,14). Вже в часи дохристиянські державна влада освячувалась авторитетом релігії. Це найбільш помітно в Старозаповітному народі ізраїльському.

В Новому Заповіті Христос вказує на походження державної влади від Бога, сказавши Пилатові на суді: «Не мав би ти ніякої влади надо Мною, коли б не дано було тобі звисше» (Іо.19-11). Ще виразніші слова ап. Павла: «Усяка душа нехай покоряється владі вищій, бо нема влади, як тільки від Бога; які ж є влади, від

Бога вони настановлені. Отже той, хто владі протривить, Божій постанові протривить, а ті, що протривлять, осуд на себе стягнуть» (Римл.13,1-2).

Наведені слова ап. Павла про послух і покiрнiсть владі не можна брати відірвано від наступних за ними: «Начальники бо пострах не для добрих дiл, а для злих. Хочеш не боятися влади? Роби добре, і будеш мати похвалу від неї. Бо владар Божий слуга, на добро тобі. А якщо робиш зло, бійся, бо не даремно він меча носить, він месник на кару тому, хто чинить зло. Отже слід покорятись не тільки за страх, але й за совість» (Римл.13,3-7).

Так у Св. Письмі виступає ідея державної влади, покликаної для охорони та добра людей і для боротьби зі злом. В іншому своєму посланні ап. Павел, заповідаючи молитися за всіх, що мають державну владу, та мотивує потребу цих молитов: «Щоб ми провадили тихе й сповійне життя у всякій побожності, й чистоті, бо це добре і приємне Спасителеві нашому Богу, Який хоче, щоб усі люди спаслися і до пізнання істини прийшли» (1 Тим.2,2-3).

Такий високий погляд апостолів на державну владу. Та вони розуміли не кожноразових носіїв державної влади, а засаду, принцип такої влади взагалі і правдиве її призначення. Римсько-імперська влада в поганстві переслідувала Христову Церкву і мучила християн, а Церква, пам'ятаючи заповідь про любов і до ворогів, терпеливо зносила це і, визнаючи необхідність державної влади на землі, вірила, що ті переслідування скінчаться. І ці надії здійснились за імператора Константина Великого.

По державах нинішнього світу переважає система «відділення церкви від держави», система, яка вважає релігію і церкву за справу приватну. Але тільки нерозуміння важливості релігії в житті народу може витворювати думку про релігію, як про цілком приватну справу людини. Релігія, як світогляд, як основа моральності людини, супроводить її всюди: в родині, в праці, в житті громадському, і в житті державному. Християнин і в політиці повинен бути християнином. Згадати тільки і з української історії знамените «Поу-

чення дітям» (1106 р.) князя Володимира Мономаха, яке свідчить нам про те, як державні правителі давньої Русі-України глибоко засвоювали християнський ідеал управління рідною землею і народом, для його добробуту.

Створення християнської цивілізації і культури, християнських держав у світі, — це історичні факти, що виникли з самої суті християнської релігії, яка, таким чином, далеко не є тільки приватною справою людини. Християнство бо принесло людству високі ідеї «свободи, рівності і братерства», ідеї, що їх використовують ігноранти релігії, пропагуючи їх, як свої. Для християнина мірилом Божого походження даної історичної влади є її поведінка, поступ по шляху християнізації держави, по шляху добра для людей. Держава є інститут, заснований на праві, а право, з християнського погляду, як поняття справедливості, є моральне поняття. Тому воно пов'язане з релігією, бо всяка правда мораль має свою підставу тільки у вірі в існування Бога.

Коли ж влада керується в своєму поступованні не правними і не моральними засадами, не добром для людей, а насильством, сваволею та безоглядною жорстокістю, то така влада не може бути від Бога; про начальників такої влади апостоли не могли казати, що це — «слуги Божі». А вже богохульством буде признавати таку владу від Бога, яка твердить і вчить цілі покоління, що «нема жодного бога». Тож признати, що така влада від Бога, то значило б визнати, що вона встановлена Богом. Коли імператор Констанцій, не маючи дітей, рішив передати трон своєму небожеві Юліанові, який відступив од християнства, то св. Григорій Богослов запитував Констанція: «Який демон підказав тобі цю думку?» В свідомості отців Церкви, як бачимо, злі й нечестиві правителі походять від диявола, а не від Бога. Де діє диявол і насаджує своїх правителів, утворюючи «сатанократію», там нема благої волі Божої, а є тільки допуст Божий (Іов.1,12. 2Кор.12,7) в цілях невідомих людям, бо «глибина премудрости й розуму Божого, незбагнені суди Його й недослідимі путі Його» (Римл.11,33).

Церква і держава, від Бога походять, але не можна

їх зливати в одно. Держава — «царство від світу цього», політичний союз людей на певній території, організований в незалежне юридичне ціле під одною зверхньою владою, яка діє фізичною силою, охороняючи виконання своїх законів і караючи за їх порушення. Церква ж Христова — «Царство не од світу цього» (Іо.18,36), це союз духовний, релігійний, цілком відмінний від союзів земних. Церковний союз, не знає в осягненні своїх завдань іншої зброї, як любов, правда і суд слова Божого в останній день (Іо.12,47-48). Церква Христова не може для осягнення своїх цілей, користати з примусу, зброя Церкви проти підступів диявола це, по слову апостола Павла, — «Зброя Божа: опоясання її — правда, броня — праведність, щит — віра, шолом — спасіння, меч духовний — слово Боже» (Ефес. 6,11-17).

Але маючи духовний характер, Церква стала й великою силою в державному та соціальному житті людства. Союз із Церквою, а не переслідування її й не підпорядкування її своїй владі, це благодійство для держави, коли в її життя, в законодавство й управління її, Церква вносить християнські основи справедливості і в побут горожан держави та у відносини між ними християнський зміст. Історики стверджують, що перемога християнства в IV віці у великій мірі пояснюється силою морального впливу християн на оздоровлення державного й суспільного життя поганського світу. Так було у Візантії, так було і в Україні, й недаремне митрополит Київський Іларіон (XI вік) у своєму «Слові про закон і благодать» порівняв кн. Володимира Великого з імператором Константином Великим (IV в).

Участь в державно-суспільному житті дає християнинові широкі можливості у виконанні обов'язків до держави. Добро держави є загальне добро; воно вимагає від громадян не одного тільки формального виконання обов'язків, але й свідомого до них відношення. Особливо стосується це законодавців, правителів і суддів держави. Також від кожного горожанина вимагається чесність у виконанні державних обов'язків, не «за страх, а за совість», як сказано у ап. Павла.

Чесне виконання своїх обов'язків у державному

житті не слід ототожнювати з повною покiрністю державній владі тільки тому, що вона є влада і має в руках примусові засоби. Христос на суді у первосвященника протестував проти беззаконного вчинку слуги, який вдарив Христа: «Коли Я сказав зле, то свідкуй, що зле: коли ж добре, то за що б'єш Мене?» (Іо.18,23). Ап. Павел не стерпів наруги і сказав поліційним урядникам: «Нас, горожан римських, побивши прилюдно, без суду повкидали до в'язниці, а тепер нас випускають потай? Але ні! Хай вони самі (начальники) придуть і виведуть нас» (Діян.16,37). На наказ первосвященників юдейських не проповідувати Христа апостоли відповіли: «Коритись Богові треба більше, ніж людям» (Діян.5,27-29). І ця відповідь на вічні часи зосталась дороговказом, як поступати християнинові, коли влада зневажає Бога і відбирає в людей віру. Християни перших віків тисячами вмирили мученицькою смертю, непохитно ісповідуючи віру в Христа, одначе домагались свободи релігії в державі.

Св. Письмо заповідає молитись за державну владу, якщо вона визнає релігію і діє згідно Господніх законів. Але не належить молитися за владу, яка буде державне життя без віри в Бога, хіба що тільки за просвітлення влади розумом, бо в Св. Письмі читаємо: «Сказав безумний в серці своїм: «Бога нема». . . Невже не придуть до розуму всі, що роблять беззаконня, заідають людей Моїх, наче б хліб їли, і Господа не призивають?» (Пс.13,2-4). А вже співпраця достойників Церкви з такою владою, служіння їй, було б приниженням гідности Церкви.

Христос сказав: «Віддавайте кесареві кесарево, а Боже Богові». Христова віра, християнська мораль, християнський культ — це все Боже, а не кесарево. І коли безбожна влада руйнує це все, то відповідь їй одна: «Коритись Богові треба більше, ніж владі». Тяжким гріхом було б для тих, що присягали служити Христові, а служили б антихристові, запобігаючи ласки у нього. Державні влади в них за цей час можуть бути і благодійні для народів, і такі, що народ з жахом згадує про них. Тому й т. зв. патріотизм, тобто любов до Батьків-

щини, має предметом своїм державу, а не всяку державну владу.

Патріотизмові протиставляється космополітизм, під яким розуміється заперечення національних особливостей народів. Космополітизм є шкідливий для громадського життя: він ослаблює в людстві громадські об'язки та спричинюється до байдужості у відношенні до ближніх. Бо ж не можна не рахуватись з природним почуттям людини до всього, що оточує її від народження. Тут глибокі зв'язки фізичні (кров, видима природа), й моральні (релігія, нація, побут) і історичні (минуле народу, держава). Нашадки повинні бути вдячні діячам Батьківщини на ниві ріжних ділянок культурно-національного життя. Це є те, що в давнину нашого народу (Київський Собор 1621 р. під назвою «Советовання про благочестя») було формульовано у виді морального правила для єдності нації: «нехай батьки в синах і сини в батьках перебувати будуть».

В цьому духовному зв'язку нашому з батьками і ми-нулим сполучаються ідеї і почуття й волеві хотіння, що їх коріння становлять — родина, Церква, нація, держава. Вони й витворюють правдивий патріотизм. Але ніщо так сильно не пов'язує духовно покоління, як віра батьків. Історія нашого народу свідчить, як Православна віра, в якій перебували батьки й прадіди народу, стояла «над усе», була першим гаслом, під яким у віках ішла боротьба народу за окремішність національну, за свободи політичну та соціальну. Звід-сіть ясно, який «державний патріотизм» може бути у горожанина, коли державна влада переслідує його віру і віруючих, або силою накидає йому іншу віру. Позбавлення «свободи совісти», свободи релігійної віри, як і свободи національного самоозначення, це злочин з християнського погляду, і нема підстав у таких обста-винах вимагати від християнина державного патріоти-зму до такої державної влади.

45. ВІЙНА З ХРИСТІЯНСЬКОЇ ТОЧКИ ПОГЛЯДУ. СБОВ'ЯЗКИ ВОІНА-ХРИСТІЯНИНА

Може ніколи старе, як світ, питання про мир на зем-лі, про те щоб не було воєн між державами і народами не стояло так гостро, як у теперішні часи. Але причина

цієї гостроти не в піднесенні морального рівня в сучасному людстві (цього, на жаль, немає), ще дуже далеко, думаєм, до зреалізування на землі Ангельської пісні при народженні Спасителя: «Слава на небі Богові, і на землі мир між людьми благовоління» (Лк.2,13-14). Ця гострота питання про припинення воєн викликана страшином досвідом двох останніх світових воєн і розвитком нищівної зброї, а в зв'язку з тим цілком оправданим страхом перед небезпекою всеруйнуючої війни з уживанням ядерної зброї. Але блюзнірством є той факт, що провідництво в сучасній боротьбі за мир в ім'я християнських засад любови присвоюють собі ієрархи Московської патріархії, тобто Церкви в державі з безбожною владою, яка саме і є вогнищем воєн між державами і народами. Вже кілька років офіціоз «Журнал Московської Патріархії» провадить відділ «В захисту мира» й ніколи, за всю свою історію, Російська Православна Церква не була так політично рухливою, як після другої світової війни.

23 листопада 1959 р. Московський патріарх Алексій, видав «Звернення до Голів Автокефальних Православних Церков» про загальне і повне роззброєння. А через 9 років після цього «Звернення» в справі встановлення «миру в усьому світі» він же, патріарх Алексій, різко осудив Голову Всесвітньої Ради Церков і Президента Християнської Мирної Конференції за те, що від тих організацій надіслано було Советському Урядові протести проти військової інтервенції на територію Чехословаччини в серпні 1968 р. (Ж. М. П. ч. 10. 1968.ст.1-3). Так виступає лицемірство в молитвах «за мир у всьому світі»...

Згідно з свідомством Св. Євангелії війни будуть на землі до кінця, до другого пришествя Господа. Сам Христос сказав ученикам: «Бережіться, щоб хто не облестив вас. Бо багато їх прийде в ім'я Мое й казатимуть: я Христос, і багато облестять. Почуєте ж і про воєни і про чутки воєнні; глядіть же, не жахайтесь, бо повинно всьому тому бути, але не тоді ще кінець. Бо встане народ на народ і царство на царство, і будуть голоди, мори і трус по місцях. Все ж це початок туги» (Мат.24,4-8). Рівно ж треба пам'ятати й такі слова Господа: «Не думайте, що Я прийшов принести мир на зе-

млю; Я прийшов не мир принести, а меч» (Мтф.10,34) у Євангеліста Луки замість «а меч» сказано: «а розділ» — 12,51).

В Св. Письмі нема заповідження Царства Божого на землі, а сказано ясно: «Царство Мое не од світу цього» (Іо.18,36). Щобільше, там сказано, що любов посеред людей прохолоне і беззаконства намножаться (Мтф. 24,12). В тісному зв'язку з існуванням зла в світі (1 Іо. 5,19) та боротьбою з ним християнства стоїть і проблема війни з релігійної точки погляду. Християнство, в ім'я заповіді ще в Старому Заповіті — «не вбивай», в ім'я Новозаповітньої любови між людьми, любови й милосердя навіть до ворогів, не може інакше ставитись до війни, як негативно, не може не осуджувати її, як велике горе, гріх і неправду. Але, не дивлячись на заперчення воен з християнсько-моральної точки погляду, реальна боротьба зі злом у світі робить їх неунікненими.

Зрозуміло, що війна, яку тепер принято називати «імперіалістичною», а раніш звано «завойовницькою», — таких немало було в історії людства, — рішуче осуджується християнством, вважається тяжким гріхом і злочином. Страшним прикладом такої війни в останні часи була війна, розпочата німецьким націонал-фашизмом.

Але інакше відношення Церкви Христової до війни оборонної проти наступаючого ворога, або до війни в ім'я справедливости, на захист поневолених і мучених. Історія свідчить, що Церква приходить тоді на поміч державі, благословляє воїнів і молиться за перемогу. Коли б Церква відмовила благословення, це означало б заборону християнинові брати участь в такій війні; іншими словами — заборону брати участь в боротьбі зі злом у світі.

Згаданий вище Київський князь Володимир Мономах (1113-25), у своєму знаменитому «Поученні дітям» дав ідеальний образ князя-християнина, він завіщав у цьому ж творі: «ні правого, ні винуватого не вбивайте». Коли кияни хотіли, щоб був він князем у Києві, бо не хотіли князя Святополка, то він відповів: «Батько його (Святополка) був старший і княжив у столиці перше мого батька, не хочу пролиття крови і міжусобної вій-

ни». А в той же час цей миролюбний християнський князь Володимир Мономах зробив, як сам пише, за 33 роки князювання більше 80 військових походів, й утворював союзи проти половців, яких загнав аж до Кавказу. Християнський князь не чув себе в цьому грішним і Церква благословляла його на ці подвиги. Літописець наводить з промов Мономаха до князів такі слова: «Прийде весна, виїдуть селяни в поле орати, а налетять половці, селян повбивають, коней заберуть, жінок з дітьми в полон візьмуть, село спалять». Звідси цілком зрозуміло, чому князь ішов військовими походами на половців.

Проблема війни буває з одного боку страшним злом, а з другого, в разі необхідности оборони чи захисту, — добрим і зводиться до питання: «чи допустимо з християнської точки погляду протівитися злу силою». В нагорній проповіді Христа сказано: «Не протівися злому» (Мтф.5,39). Не сказано: не протівися взагалі «злу», і нема слова: «силою». Дивно було б, коли б Христос заборонив своїм послідовникам взагалі злу протівитись, коли християнин і покликаний в земному житті на боротьбу зі злом і гріхом, батько яких є диявол. Правильне розуміння заповіді Христа про непротівлення злomu чоловікові каже нам, що ми не повинні злобі його відповідати злобою, допускати зло в своє власне серце. І не треба також буквально розуміти дальших слів Христа: «Коли хто ударить тебе в праву щоку, то поверни до нього й другу», бо ж сам Христос, як наведено нами вище, в такому випадкові з Ним зробив інакше (Іо.18,22-23).

З неправильного розуміння слів Христа про непротівлення злomu, та ще з добавкою слів: «силою», «насилством», виникло в різних сектах вчення про «непротівлення злу силою». Прихильники цього вчення забувають, що правдивого совість мучила б, коли б на його очах довершено було злочин, а він пройшов би мимо, як ті священик і левіт у притчі Христа про Милосердного Самарянина (Лк.10,30-37). Треба задуматись над тим, чи буде гріхом участь у війні-спротиві злу силою, коли цього зла іншими засобами побороти не можна? Аджеж такі війни є теж подвигом любови, виявом любови до Батьківщини, захистом життя своїх близь-

ких, захистом християнської культури, свободи свого народу і духовного його розвитку. Чому мала б, напр., у князя Володимира Мономаха перевищити любов до половців, щоб не ходити на них війною, коли вони напали, вбивали, грабували і в полон забирали селян тодішньої України-Русі? Доцільність таких питань цілком оправдана; не роби зла нікому, але всяке зло поборюй. Щоправда, шоста заповідь Синайського законодавства говорить: «Не вбивай». Але тут розуміється вбивство з помсти, чи з яких особистих розрахунків, а зовсім не забороняється цим війна.

В Новому Заповіті нема дозволу на користання з сили в боротьбі зі злом, але нема й прямої заборони. Сам Христос, двічі виганяючи торгашів із храму Єрусалимського, як оповідає Євангелист Іоан, «зробивши бича з мотузків, усіх вигнав з храму, також овець і волів, а гроші міняйлів розсипав і столи поперевертав. І тим, що голубів продавали, сказав: візьміть це звідсіля і не робіть дому Отця Мого домом торгу. Згадали ж ученики Його, що написано: жалість по дому Твоєму з'їдає Мене» (Іо.2,15-17). Коли вояки питалися пророка Іоана Хрестителя, кажучи: «що ж нам робити?», пророк Іоан не сказав їм залишати їхню військову службу, бо вона невгодна Богові, а сказав: «нікого не кривдьте, нікого не обговорюйте та задовольняйтесь своєю платнею» (Лк.3,14). Христос римському сотникові теж не казав залишити службу військову, а вказав на нього людям, як на зразок віри, з якою і погани удостоюються Царства Небесного (Мтф.8,5-11). Те ж ми бачимо і у відношенні ап. Петра до сотника італійської сотні Корнелія, якого апостол охрестив, родичів його і близьких друзів (Діян. розд. 10). В історії Христової Церкви бачимо численні факти служення християн в рядах поганських військ Греко-Римської імперії, при чім немало є вояків-християн, що їх Церква прославила як святих. В житті св. Рівноапостольного Кирила оповідається, як мусульмани запитали Кирила: чи можна християнам вступати до війська і вбивати? Св. Кирил відповів: «Ми, християни, зносимо, терпимо образи, коли вони причинені нам особисто, приватно. Але громадою ми один другого захищаємо і покладемо душі свої за ближніх у боях, щоб ви, взявши до полону на-

ших співгорожан, разом з тілами не полонили й душ їх та не змусили до зречення від віри Христової чи до чинів, противних нашій вірі.»

Свангельські слова: «Більше від цієї любови ніхто не має, як хто душу свою покладе за друзів своїх» (Іо.15,13), віками прикладались найбільше до воїнів-християн, що втрачали життя своє у війнах. Звідсіля звання вояка-християнина високо стояло, незалежно від того, чи добровільцем хто йшов на війну, чи покликаний в силу державного закону про обов'язкову військову повинність.

КІНЦЕВЕ СЛОВО

На початку цього курсу «Православно-Християнського Морального Богословія» було сказано: «Моральне Богословіє», як богословська наука, має відповідати на питання: «Учителю Благий! Що мені робити, щоб вічне життя осягнути?» (Мар.10,17).

Не авторові курсу судити, в якій мірі вдалось йому дати достатню відповідь на це питання. Але відповідь давалась на підставі текстів Святого Письма, на вченні про життя людини Св. Православної Церкви з користанням, річ зрозуміла, відповідних праць православних богословів. Коли автор перерахував цю свою працю, то в його пам'яті встав один з тропарів парастасу за наших, в Бозі спочилих: «Всі ви, що шляхом вузьким і скорботним ходили, хрест, як ярмо, в житті взявши, і Мене наслідували вірою, прийдіть і втіштеся славою і вінцями небесними, що Я приготував вам». Дійсно, життя християнина на землі проходить з великими труднощами і спитками, як і Сам Христос сказав: «Хто хоче йти за Мною, нехай одречеться від себе і візьме хрест свій та йде за Мною» (Мрк.8,34). Чому це так? А тому, що зло в світі має велику силу, а християнство, Церква Христова має своїм завданням на землі боротьбу зі злом в різних його видах і формах, чи то в житті особистому, чи родинному, чи громадському, чи державному, чи світовому. І тому Церква Христова на землі є Воюючою Церквою, воюючою з демонськими силами зла ради любови до Бога і Христа Його. «Істинно, істинно кажу вам, — сказав Христос, — хто слово Моє слухає і вірує в Того, Хто Мене послав, той має

життя вічне, і на суд не приходить, а перейде від смерти в життя» (Іо.5,24).

Зрозуміло, що це питання не для тих, хто не вірує у вічність, хто вважає що поза земним життям людини нічого нема. А коли для людини все кінчається смертю, то чи не байдужий цій людині усякий прогрес, всі духовні стремління і досягнення.

Юнак, який питав Христа, що йому робити, як йому жити, теж виходив з віри в життя вічне, бо коли б не вірив у вічне життя, то не питав би. І кожний християнин на тій вірі стоїть, бо ж його ісповідання нерушиме й глибоке у тій вірі в позагробове життя. Співаємо ж в найбільше свято нашої Православної Церкви: ХРИСТОС ВОСКРЕС ІЗ МЕРТВИХ, СМЕРТЮ СМЕРТЬ ПОДОЛАВ І ТИМ, ЩО В ГРОБАХ, ЖИТТЯ ДАРУВАВ.

Отже треба гаряче й глибоко вірувати у вічне життя, дароване людству перемогою над смертю Господом Ісусом Христом. При цій вірі, хоч би треба було перенести за неї хрест мучеництва, полегшиться путь життя, в якій зі стражданнями будуть і духовні радощі ще на землі. А про повноту цих радощів у вічності пише св. Іоан Богослов: «І побачив я нове небо і нову землю, бо перше небо і перша земля минулися, і моря вже нема. І я, Іоан, побачив святе місто, новий Єрусалим, що сходив з неба від Бога, приготований, як наречена, прикрашена для свого чоловіка. І почув я сильний голос з неба, який говорив: «Ось оселя Божя з людьми, і буде Він перебувати з ними; вони будуть Його народом, і Сам Бог буде з ними, Бог їх. І обітре Бог кожную сльозу з їх очей і смерті вже не буде, ані плачу, ані крику, ані страждання вже не буде; бо те, що було, вже минулося» (Апокал.21,1-4).

ІВАН ВЛАСОВСЬКИЙ

Торонто, Канада
17 липня 1969 р.

ВИПРАВЛЕННЯ ПОМИЛОК

Стор.	Рядок	Надруковано	Повинно бути
52	13 зв.	5/8 січня	5/18 січня
79	15 зн.	багатство з гріхом	багатство є гріхом
100	12 зн.	Якщоб у цих	Якщо б у цих
105	9 зв.	покажених.	прокажених.
116	2 зв.	Асамблеї	Асамблеї
118	18 зв.	(Єфрес.	(Єфес.
129	2 зн.	що пришло в	що прийшло в

MPR
80

300273